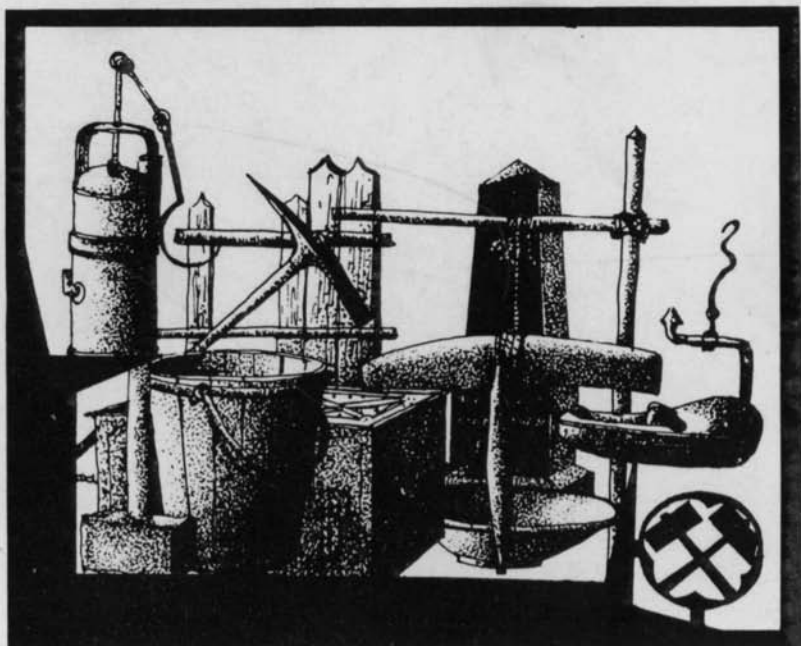

NAGY KÁROLY

SOMSÁLYBÁNYA TÖRTÉNETE

1900 – 1980

BORSODI
KISMONOGRÁFIÁK
20

Nagy Károly

**SOMSÁLYBÁNYA TÖRTÉNETE
1900–1980**

**Herman Ottó Múzeum
Miskolc, 1985**

**Megjelent a Borsodi Szénbányák Vállalat
anyagi támogatásával**

Lektorok: Dr. Lehoczky Alfréd

Dr. Sárközi Zoltán

Szerkesztő: Szabadfalvi József

Technikai szerkesztő: Veres László

Borító-grafika: Kis-Sunyi István

Borítóterv: Valent Ede

ISSN 0324—4563

ISBN 963 01 5240 1

Felelős kiadó: Dr. Szabadfalvi József

Borsodi Nyomda, Miskolc, 85. — Felelős vezető: Wirth Lajos

ELŐSZÓ

A borsodi iparvidék kialakulásában meghatározó szerepe volt a föld mélyében rejlő természeti kincseknek. Elsősorban a vasérc és a barnaköszén termelése indította el a XIX. század elején azt a fejlődést, melynek eredményeképpen Diósgyőr és Ózd a magyar nehézipar jelentős tényezőivé váltak.

Ezen a vidéken ősidők óta létezett bányászat, az a nehéz és veszélyes, de szép mesterség, mely minden iparnak alapja. Az ércbányászathoz képest a szénbányászat hazánkban és megyénkben is viszonylag rövid múltra tekinthet vissza. Jövőre lesz 200 éves, hogy először örökítette meg írás a borsodi szén felhasználását.

A nagyüzemi szénbányászat kialakulását a XIX. század végén felgyorsult kapitalista fejlődés eredményezte. Sorra jöttek létre azok a szénbányák és a hozzájuk kapcsolódó bányásztelepülések, melyek közül több ma is üzemel.

Ez a könyv a Ny-borsodi, más néven Ózdi Szénmedence egyik nagy múltú bányájának, Somsálynak állít emléket. A somsályi bánya és a hozzá kapcsolódó település sorsa jellemzőnek tekinthető. Ez a folyamat mindenütt a világon a bányászat velejárója. A bánya kialakulásával egyidejűleg a lelőhelyhez kapcsolódó új település jön létre, jellegzetes munkásközösség alakul ki. Ez a közösség a természeti erőkkal vívott közös harc eredményeként erősebb és zártabb más iparágakénál. Ez a szoros kötelék rányomja bélyegét a bányászok társadalmi életére is. A múltban a bányászoknak mindig kiemelkedő szerepe volt a munkásmozgalomban, szocialista társadalmunk építése során áldozatvállalásuk pedig példamutató. Minden bányának az a sorsa, hogy egyszer megszűnik. A bányászott ásványvagyon kimerül, a bányászok más bányánál találnak munkahelyet, a több generáción át élő munkásközösség felbomlik, a település jellege megváltozik. A könyv jól érzékelteti ezt a folyamatot, mely minden bányának és bányásztelepülésnek elkerülhetetlen sorsa.

A könyv olvasása során érzékelnünk kell az ott szereplő bányászoknak munkája, harca része annak a folyamatnak, mely mai életünket, mai bányá-

szatunkat eredményezte. Jelenünket megérteni, jövőnket alakítani csak a múlt ismerete alapján lehet. Különösen igaz ez a bányászatra, ahol a tapasztalatoknak ilyen nagy jelentősége van.

A Borsodi Szénbányák ma az a vállalat, melyhez a szénmedencében üzemelő összes bánya tartozik. Így jogutódja minden olyan bányának, mely a Borsodi Szénmedencében üzemelt. A jogi vonatkozásokon túlmenően mai tevékenységünk a korábban itt dolgozó bányászok munkájára, tapasztalataira épül. A Borsodi Szénbányák támogat minden olyan kutatást, mely a szénmedence történetével foglalkozik, így természetesen támogatta ezt a Somsálybánya történetét nagy alapossággal, szakszerűen feldolgozó munkát is.

E könyv olvasását ajánlom mindazoknak, akiket érdekel szűkebb pátriánk története, a bányászat múltja, a hajdani bányászok munkája, harca.

Jó szerencsét!

Kiss Dezső
a Borsodi Szénbányák Vállalat
vezérigazgatója

BEVEZETÉS

Hosszú évek aprólékos, türelmes gyűjtő- és kutatómunkája segített ahhoz, hogy ma mindezeket leírjam. Miért éppen ezzel a témával és főleg ezzel a településsel foglalkozom? Több okom is van erre. Az édesapám munkában eltöltött életét – néhány ózdi vasgyári munkásévet kivéve – bányamunkásként dolgozta végig. Másrészt én magam is már tizenöt éves koromban kapcsolatba kerültem a bányászkodással. A polgári iskola elvégzése után 1944 őszén szüleim a „Sárospataki Líceum és Tanítóképzőbe” íratlak be. A második világháború elérte tájunkat és ez megakadályozta, hogy tanulmányaimat megkezdhessem, s az „Iskolai évkönyv” tanúsága szerint a „háborús viszonyok miatt lemaradtak” között szerepelt az én nevem is. Ehhez járult még, hogy édesapám 1944-ben hadifogságba került, ahonnan csak 1948-ban tért haza. Mint a család legidősebb gyermekének, 15 éves koromban munkába kellett állnom, hogy 7 tagú családnak megélhetésének biztosításában részt vállaljak. Tanulmányaimat a tanítóképzőben így csak 1947-ben kezddhettem el.

Ma is – 35 év távlatából – igen hálás szívvel gondolok *Dr. Faller Jenő* bányagazgatóra, aki akkor a bánfalvai köszénbánya üzemét vezette. Dr. Faller a felszabadulás után Sopronban a Nehézipari Műszaki Egyetem docense, és nevéhez fűződik az 1957-ben Sopronban megnyílt „Központi Bányászati Múzeum” létrehozása. Később annak igazgatója lett. Nagy érdemei vannak a magyar szénbányászat fejlesztésében, különösen amit nálunk a bánfalvai bányauzemnél elsőként alkalmazott a bányászatban, a frontfejtést illetően. Ő, aki tudott családnak nehéz anyagi helyzetéről, s édesapámat mint becsületes munkást ismerte, segített abban, hogy fiatal korom ellenére felvegyenek a bányához fizikai munkára.

Nem a bányában dolgoztam, de minden héten vasárnap ún. „roham-munkában” termeltük ki azt a szénmennyiséget, amiért cserébe lisztet, ruhát stb. hoztak a bánya vezetői. Ilyen alkalmakkor minden esetben a „front-

fejtésre” kértem magam. Ugyanis azok, akik ott dolgoztak, a legmagasabb juttatást kapták a természetben kiadott fejadagokból. Ekkor ismertem meg igazán és először a bányászok nehéz és veszélyes munkáját.

Még egy okról hadd szóljak! A 80 évvel ezelőtt a somsályi bányatelepre költözött és megtelepedett bányászok utódait, a ma iskolába járó gyermekeket tanítom és vezetem azt az iskolát, amit 1904–1905-ben nyitottak meg. Itt tanítványaimmal több éve gyűjtjük a bányászkodás tárgyi és szellemi emlékeit.

A múlt ismerete nélkül nem tudjuk kellően becsülni a mátt. Somsály-bánya bányászainak küzdelmeivel sok helyen találkozunk a régmúlt idők írásos anyagaiban. Büszkén tekinthetnek a ma élők és itt lakók ezekre az időkre, de kell is, hogy visszatekintsenek. A felszabadulás utáni időben a harcban edzett munkásság bebizonyította vezető szerepét – Somsálybányán is. Ilyen gazdag múlttal rendelkező bányásztelepülés, a bánya lezárása után úgy tűnt, mintha nyugdíjas teleppé válna. Államunk tervszerű iparpolitikája tette lehetővé, hogy ne csak múltja, hanem jövője is legyen.

A volt bányatelep 1979. január 1-től Ózd város része, peremterülete. Nevét ma már „csak” egy utcanév örökíti át az utókor számára, hogy emlékezzenek Somsálybányára.

E munka megírása során igyekeztem széleskörűen támaszkodni a hiteles okmányokra, továbbá a ma még élő somsályi nyugdíjas bányászok és mások visszaemlékezéseire, a rendelkezésemre bocsátott dokumentumokra és fotókra. Nagyon sokan voltak segítségemre, hogy ilyen sokrétű anyagot tudtam összegyűjteni, amiért köszönetemet fejezem ki valamennyi segítőmnek. Megköszönöm lektoraimnak azt a segítséget, melyet számomra nyújtottak. Tanácsaikat felhasználva nyerte el véges formáját a kötet. Köszönettel tartozom a Herman Ottó Múzeum igazgatóságának, hogy tervbe vette munkám megjelenését a sorozatban. Ezúton mondok köszönetet a Borsodi Szénbányák Vállalat vezérigazgatójának, Kiss Dezső elvtársnak, aki anyagilag segítette a könyv megjelenését.

Nagy Károly

I. A MAGYARORSZÁGI SZÉNBÁNYÁSZAT KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE

A bányászat az ember tevékenységei között az egyik legősibb mesterség. Hazánk földjén már ősidők óta folyik a bányászkodás, s annak bölcsője a felvidéki és erdélyi bányákban ringott. Hosszú ideig azt tartották, hogy a legősibb bányák az átmeneti kőkor (mezolitikum) kb. 8000–10 000 éves kovakőfejtői voltak. A Balaton északi partja mentén települt *Lovas* község (Veszprém megye) határában lévő „mackói” murvabányában 1951-ben feltárt leletanyag azonban ezt az időpontot jóval hátrtolta a mezolitikum mögé¹.

A régi történelemszemlélet azt tartotta, hogy a magyarság, mint lovas nép, csupa előkelő harcosból állt, akik megvetettek minden alantas mesterséget. Így, természetesen nem foglalkoztak bányászattal sem és ezt a foglalkozást csak idők folyamán sajátították el. Újabb kutatásaink igazolják, hogy honfoglaló őseink vándorlásaik során Közép-Ázsiából már bizonyos bányásztechnikai készséggel érkeztek mai hazánk területére. Letelepedésük után tovább folytatták munkájukat és megismerkedtek az itt talált rómaiak, különböző germán törzsek, kunok, avarok és szlávok idevonatkozó ismeretével. A bányászkodás már I. István uralkodásának idejében fejlett volt, hisz a pénzhez, a dinárhoz szükséges ezüstöt a selmeci ezüstbányákból fedezték. Az első Árpád-házi királyok kiváltságokkal védték a bányászatot és a bányászokat. A bányaművelés jogszabályait első ízben IV. Béla foglalta írásba. A világon először Magyarországon 1245-ben már írásban is lefektették a bányaművelés jogszabályait. Sajnos a IV. Béla által kiadott bányajog eredeti példánya 1442-ben, amikor Selmezbánya a tűz martaléka lett, elpusztult s ma már csak a XVI. század eleji átiratát ismerjük, amely 1503-ig volt érvényben egész Kelet-Európában.² A magyar bányászat termékeinek és a magyar bányászoknak a hírnevét bizonyítja az a tény, hogy a XV. században Angliába, Francia- és Olaszországba hívtak be magyar bányászokat.³

A bányászat munkamódszere és a munkaeszközök nagyon egyszerűek voltak. Kezdetben a tűzzel és a faékkal való repesztés, majd a fémek megjele-

nésével az ékkel és kalapáccsal történő vésett munka volt a legeredményesebb. A művelés a keményebb kőzetekben tűzzel történt, mert annak hatására a legkeményebb kőzet is megrepedezett. A tűzzel való munka ősrégi eljárás, ezt a történelem előtti idők bányászatában is megtaláljuk. Különös szeretettel alkalmazták a rómaiak, majd később a középkorban, a kontinens minden bányavidékén találkozunk vele. Hazánkban különösen Erdélyben még a XIX. század közepén is alkalmazták.⁴ Ilyen módon folyt a bányászat hazánkban a robbantás bevezetéséig.

Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy a bányászati technika történetének legforradalmibb újítása a robbantás bevezetése volt. A bányászatot forradalmasító robbantást a világon először 1627. február 8-án, a *Selmecbányához* tartozó *Felső-Biber* táróban alkalmazták. Weindl Gáspár volt a végrehajtója. Ennek jó eredménye forradalmi újítást, új határkövet jelentett a bányászat történetében, mert máról holnapra meggyorsított minden munkát. Megnövelte a teljesítményeket, úgyhogy a művelés minden ágában gyorsítani kellett a munkafolyamatokat. A robbantással meggyorsult munkafolyamatok gépeket kívántak. Így jelentek meg a XVII. század végén és a XVIII. század elején az első bányagépek. Az európai kontinensen első ízben magyar bányában, *Újbányán* alkalmazták a gőzgép elődjét, a „tűzgépet”, a vízoszlopos szivattyút, a sűrített levegővel hajtott léggépet. Az első igazi bányagépek *Hell József Károly* (1713–1789) selmecbányai főgépmester találmányai.⁵ A fejlődő technika megfelelő szakemberek képzését kívánta meg. Ezt szolgálta az 1735-ben Selmecbányán alapított bányatisztképző iskola, melyet Mária Terézia 1770-ben akadémiai rangra emelt.⁶

A bányagépek alkalmazásához és a vashámorok működéséhez sok tüzelőanyagra volt szükség. Így vette kezdetét a XVIII. század derekán a kőszénkutatás, melynek eredményeként egymás után születtek meg szénbányáink. Első hazai szénbányánk Sopron határában *Brennberg*. *Payr Sándorral* és *Faller Jenővel* együtt *Rieder János Györgyöt* tartják a brennbergi bánya felfedezőjének. A *Pfalzból* ideszármazott *szögb Kovács* ismerte a szénét és használatát – miután 1753-ban szénét talált a mai *Brennberg* alsó végén – ettől kezdve „bányásztá” és műhelyében égette. A soproni szögb Kovács hazánk első szénbányásza. A város 1756-ban szerzett tudomást a szénelőfordulásról és a szén használatáról. Ettől közismert a soproni szén, ezzel kezdődik hazánkban a szénbányászat.⁷ Meg kell jegyezni, hogy ebben az időben a Habsburgok elnyomó politikája miatt a tudás, a technikai és gazdasági felkészültség olyan alacsony fokán állt még nemzetünk, hogy sajnálatos módon csak kevesen tudták mire való a szén. Így érthető, ha hosszabb-rövidebb ideig tartó próbál-

kozások után brennbergi bányászatunk — annak ellenére, hogy 1759-ben már szakszerűen működött —, csak 1793-ban indult nagyobb lendületnek.

Brennberget követően 1768-ban *Nógrádverőcén*, 1780-ban *Vértessomlyón*, 1781-ben *Dorogon*, 1782-ben *Vasason*, 1786-ban pedig *Sajókázán* kezdenek szén bányászni. A kezdetleges kis bányák termelése a XVIII. század végéig azonban olyan jelentéktelen volt, hogy ezidőben alig beszélhetünk még szénbányászatról.⁸ Ugyanekkor nyugaton már régen ismerték, hatalmas bányákból nyerték és gyáripari méretekben használták a szenet. A közismerten elmaradott magyarországi viszonyok hatásáról van itt szó.

Tulajdonképpen szénbányászatunk csak az 1830-as években veszi kezdetét a dunai gőzhajózás, s 1846-ban, ezt követően, a vasútépítés megindulásával. Gőzhajóink, vasútjaink, malmaink és téglagyáraink szénszükségletét ez időben még csaknem egyedül a dorogi szénbányák fedezik.⁹ Itt meg kell emlékezni Széchenyi István nevéről, aki jelentős kezdeményezéseivel hozzájárult a kőszénbányászat mielőbbi gyorsításához. 1827. június 7-én kelt, és Pest vármegyéhez intézett levelében közli a „Karokkal és Rendekkel” hogy Pesten vagy Budán gőzmalmot kíván létesíteni. Ezt nemcsak azért tartja fontosnak, hogy ne csak gabonát, de lisztet is szállíthassunk külföldnek, hanem azért is, hogy a „gyöngébb sorsúak” keresethez jutnának a szénásással. Hasonló gondolatok húzódnak végig a „Balatoni gőzhajózás” című, 1846. április 2-án kiadott, 34 oldalas röpiratában is, melyben ezt írja: „a balatoni gőzhajózás kőszénszerzésre fog indítani”. Szinte felszólít, hogy „kőszént kell szerezni!”. Mert meglehet, sőt hihető — írja tovább —, hogy kimeríthetetlen kőszénrétegen, . . . a lehető legnagyobb kincsen ül Zala—Veszprém—Somogyban nem egy szegénylegény. Széchenyi ösztönzésére az 1840-es években a Balaton környéki megyékben mindenütt szenet kerestek. A széntermelés, ha lassan is, de a szénbányák bővülésével, számának gyarapodásával nőtt.

1867-től a milleniumig terjedő kereken 30 esztendő a hazai szénbányászat és ipar fejlődésének fénykora, mely idő alatt 2000 kisebb-nagyobb gyáralapítás történt és evvel együtt a széntermelés rohamosan emelkedett. Ebben az időszakban jelenik meg a piacon a borsodi szén is.¹⁰

II. AZ ÓZDI MEDENCE SZÉNÁNYÁSZATÁNAK KIALAKULÁSA

A borsodi szénmedencében, a Sajó-völgyében már a XVIII. században, 1786-ban, Sajókázán kezdenek szén bányászni. Érdemleges bányászat azonban csak a XIX. század második felében alakult ki. Ekkor már a Sajó-völgye a szénbányák termelését tekintve országosan a második helyen áll. Ez azzal magyarázható, hogy a borsodi vasipar kialakulása is a XVIII. század második felére tehető. Mivel a XIX. század első felében a magyar vasgyártás egyik bázisa Gömör megyében alakult ki, így az ózdi vaskohászat gyökerei a gömöri vasiparba nyúlnak vissza.

A gazdag történelmi adatok és irodalom szerint a gömöri vaskohászat régi keletű. Vaskőbányászat és vaskövefeldolgozás már a XVIII. század előtt is folyt, több évszázados múltra tekint vissza. A vasipar terén az egész középkoron keresztül Felső-Magyarország volt az irányadó, élén Gömör megyével.¹¹ Gyorsabb ütemű fejlődés azonban csak a XVIII. század végén és a XIX. század elején indult meg. Meg kell jegyezni még azt is, ami elég sajtóságot volt a bükki vashámorokhoz viszonyítva, hogy Gömörben a vasipar feudális keretek között bontakozott ki. A hármortulajdonosok nemesek, a hármorok és a bányák munkásai jobbágyok voltak, így sajtóságos úrbéri viszony uralkodott. Úri jog címén egy olvasztó után 25 Ft-ot, egy „tót” kemence után 15 Ft-ot, urbura címén pedig a kincstárnak egy olvasztó után 105 Ft-ot, egy „tót” kemence után 42 Ft-ot kellett a vasiparosnak fizetnie.¹² A vasérc- és szénbányászatban és a vasgyártásban uralkodó feudális viszonyok nagymértékben gátolták a fejlődést. Ugyanakkor az 1800-as évek után a vaskohászat az egész országban gyorsan növekedett, ez megkövetelte a vasüzemek nagymértékű korszerűsítését.

Az 1843. év szeptember 6-án *Hosszúréten* értekezletet tartottak a gömöri vastermelők. Itt arról tanácskoztak, hogy mi a magyar vasipar működésének a legfőbb akadálya és hogyan lehetne ezt megszüntetni. Ugyanezen a tanácskozáson felvetődött az a gondolat, hogy a tervezett vasutak számára

olcsó és nagytömegű vasat szállíthatnának a gömöri vastermelők. Ennek céljából közös erővel egy új vasfinomító, nagyjából vasúti szint előállító gyár létesítésének a gondolata is felmerült. Bár határozatot e kérdésben nem hoztak, mégis ezt az eszmecserét kell az ózdi gyár létesítésének kiindulási pontjául tekintenünk.

Rombauer Tivadar az Ózdi Vasgyár
műszaki igazgatója (1845)

Rombauer Tivadar, aki mint műszaki vezető 1843. szeptemberétől a *Rimai Coalitio* élén állott, felkarolta ezt a gondolatot. A gyárat kezdetben a Mátra vidékére – a nógrádi szénlelőhelyre – kívánták telepíteni, azonban a helyi földbirtokosság – félve, hogy az új gyár felszívja a környék jobbágyi és egyéb falusi munkaerejét – elutasító álláspontra helyezkedett. Emiatt kénytelenek voltak ettől elállni. Hosszas vita után végül is úgy döntöttek, hogy a gyárat 1846-ban a nádasdi, hangonyi és uraji völgyek találkozásánál fekvő faluba, Ózdra telepítik.¹³ Még egy fontos szempontot kell figyelembe venni a gyár telepítésénél, az ózdi *Sturman család* érdekeltségét. Az 1847. augusztus

6-án kelt ózdi Sturman családi ingatlan összeírását tartalmazó okiratban a 33. oldalon a következő olvashatjuk: „meg kell jegyezni, hogy az összeírt szántóföldből 20 hold a vasművelő egyesület által kisajátított 4000 forintért”.¹⁴

A legkedvezőbb adottságot a feltárás és a kezdeti bányászás stádiumában levő *várkonyi* (Sajóvárkony) és *karui* (Ózd) barnaköszén jelentette. A kutatások jelentős barnaszénkincset tártak fel, ez a későbbiekben be is igazolódott. A másik adottságot a nagy kiterjedésű erdők faanyaga jelentette, amely a fejlődés adott szakaszán, mint bányafa- és faszénbázis volt jelentős, ebben ismét a Sturman család volt leginkább érdekelt, mivel Ózd erdeit zömében ők bírták. A gyár vízszükségletét a Hangony-patakából tervezték ellátni. A gyár telephelyét alapvetően a gazdasági tényezők határozták meg. Az a körülmény, hogy egy tonna finomított készáruhoz kb. 5–6 tonna szenet használtak fel, szükségszerűen meghatározta a vasfinomító gyárnak szénre való telepítését. A gömori vastermelők tehát szükségszerűen rákényszerültek arra, hogy az első időben a nyersvas finomítását, később a fejlődés még magasabb szakaszán a kohókat is, a szénben gazdag Hangony-patak és a Sajó folyó alsó szakaszára telepítsék.¹⁵

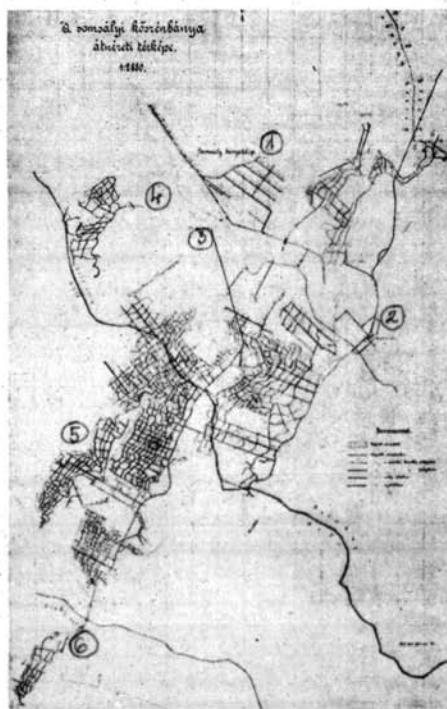
Borsod megyében a szénbányászati intenzív üzemi termelés elsőként Ózdon és környékén indult meg. Hogy ez így történt, ebben a földrajzi helyzete is közrejátszott. Az ózdi szénmedence szénterülete feküdt ugyanis legközelebb a gömori vasgyárakhoz. Amikor a vasgyártás már korábban említett fejlődése szükségessé tette a köszén nagyarányú felhasználását, érthető, hogy a gömori vastermelők figyelmét a vasgyáraikhoz közel fekvő *Ózd–Sajóvárkony–Center* térségében megnyitott kis bányák e szénterületre irányították. A magyar kapitalizmus kibontakozásának kezdetén a termelőerők fejlődése, a fokozódó szükségletek teszik lehetővé a Sajó-völgyi és az Ózd-környéki barnaszén fokozott feltárását és kiaknázását. A gömori vasgyárak néhány évtizedig még működtek, sorsuk – különösen a kohók koksztechnológiájának bevezetése után – megpecsételődött. Az iparvidék gazdaságföldrajzi helyzetének megváltozásában nagy szerepe volt a közlekedési hálózatnak, elsősorban a vasúthálózatnak.

A XIX. század második felében az ózdi gyár felépítése után (1847) bontakozott ki állandó kölcsönhatásban Ózd és környékének szénbányászata, vaskohászata, valamint közlekedési hálózata. E történelmi korszak kezdetén az ózdi vaskohászat lényegében a gömori nyersvas továbbfeldolgozója volt. Gömör fokozatosan vasérc, bányafa, mészkeő és egyéb nyersanyagok szállítójává vált Borsod számára, ahová áttevődött a vaskohászat központja.¹⁶

„Az egercsehi szénterület közvetlen ÉÉK-i folytatásába esik a Borsodnádásd–Ózd-vidéki szénterület, amely két elkülönült szénvonulatból, egy nyugatiból és keletiből áll. A nyugati szénvonulat Borsodnádásdtól kissé Ny-ra kezdődik, s ÉÉK-nek, Járdánháza–Arló–Hódoscsépány–Ózd irányába húzódik. Hossza kb. 9 km, szélessége 300–1300 m, átlag 500 m, keleti oldalán hatalmas vetődés a határa. Ide tartoznak a járdánházai, arlói és somsályi szénterületek, amelyeknek legnagyobb részét eddigelé már lefejtették. A keleti szénvonulat az egercsehi-bekölcei szénterületnek tulajdonképpeni folytatása, az előbbinél jóval nagyobb kiterjedésű. Kezdődik a borsodnádásdi lemezgyár táján, ahonnét ÉÉK-re áthúzódik a *Szekereshükk*, majd *Csernely*, *Somsályfő*, *Farkaslyuk* tájára, *Omány-csokva* és *Sáta* határaiba, továbbá *Sajóvárkony*, *Center*, *Bánszállás* környékére s végül *Királd*–*Sajóvelezd* környékére. Ide tartozik a borsodnádásdi lemezgyári szénterület, a szekeresbükki, somsályfői, farkaslyuki és bánszállási szénterület. Az egész ózdvidéki szénterület majdnem teljes egészében a »Rimamurány–Salgótarjáni–Vasmű Rt.« birtoka.”¹⁷

A Gömöri Vasművelő Egyesület első bányáit az Ózd melletti *Karuvölgyben* és *Nádásdon* nyitotta meg. A gyárhoz legközelebbi szénlelőhely – Ózd határában – *Karu-bányatelep* volt. Megindulásának időszakában ez volt az egyik legjelentősebb szénbányája. Az itt bányászott szén minőségileg is a legjobb szenek közé tartozott. Ezért a gyár a legnagyobb gondot ennek a bányának a fejlesztésére fordította. Az eddigi szénkibúvások mentén folytatott kezdetleges szénkitermelés helyett táróművelésre tértek át.

A gyáron belüli vasúti szállítás érdekében 1861-ben lóvontatású vasutat létesítettek *Karu-bánya* és a *Hengerlőgyár* között, a kitermelt szén szállítására.¹⁸ Lóval vontatták fel Karuig az üres kocsikat, s mivel a pálya lejtős volt, megrakva, fékezve engedték le a szénrel rakott kocsikat a gyárba. A tárnás művelésre való áttérés hozzáértő szakembereket kívánt. Így kerültek a karui bányához a cseh és lengyel bányamunkások. Ezeket a bányászokat viszont le kellett telepíteni. Ezért 1861-ben – a *Karu-bánya* mellett – tizenkét család részére lakások felépítését határozták el a *Rimamurány-völgyi Vasművelő Egyesület* vezetői. 1863-ban a lakásokba beköltöztek a bányászok. Borsod megye első bányász munkáskolóniájának felépítésével Ózdon megteremtették az idegen bányamunkások letelepítésének egyik fő feltételét.¹⁹

A somsályi barnaszénbánya
fejtési térképe, a borsodvármegyei Arló és
Hódoscsépány határában

A századforduló előtt elkezdődött és az I. világháború kezdetére befejeződött az ózdi gyár korszerűsítése, így a századfordulóval fejlődésének új, jelentős szakaszához érkezett. Az ózdi gyár átalakítása maga után vonta a szénbányászat fejlődését is. A *Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt.* létrejöttével Ózd lesz a vas- és acélgyártás központja, ugyanakkor jelentősen fejlődik az ózdi finom- és durvahengermű. Az erőteljes fejlesztés természetesen növelte a gyár szénigényét, amit a századforduló idején a korábbi időkben művelés alá vett Bánszállás és Járdánháza szénbányái már nem tudtak ellátni. Már 1900. januárjában – amikor az ózdi gyár fejlesztésének tervei kialakultak – szóba került, hogy Ózd nagy szénszükségletének biztosítására új bányát hozzanak létre. Az ózdi üzemfejlesztéssel kapcsolatos növekvő szénigényt csak egy Somsálypusztán létrehozandó bányával lehet biztosítani.

Borsod megye első bányász-munkáskolóniája
Ózd Karu-bánya mellett, tizenkét család részére (1863)

Somsálybánya Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, az ózdi járás területén, Ózdtól délnyugati irányban, a Hódos patak völgyébe nyíló somsályi völgyben fekszik. Közigazgatásilag 1978. december 31-ig a hódoscsepányi községi tanácshoz tartozott. 1979. január 1-től a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 20/1978. számú határozata alapján Ózd városhoz csatolták, s ma a város egyik peremterülete.

A völgy, amelyben ma Somsály fekszik, 80 évvel ezelőtt, tehát az 1900-as évek kezdetén még teljesen lakatlan, művelés alatt álló mezőgazdasági és részben erdőterület volt, hódoscsepányi birtokosok tulajdonában. *Fényes Elek* 1851-ben megjelent „Magyarország geographiai szótára” című könyvében a következőket írta le a területről: „Somsály-pusztá Borsod megyében, Csépány falu mellett, 1112 hold területtel, melyből 240 hold szántóföld, 72 hold rét, 800 hold erdő. A völgyek lapályain fekvő szántóföldje nyirkos homok, búzát, rozsot, kukoricát, tenkelyt, zabot, burgonyát terem. A Hódos patakja által nedvesített rétje jó réti szénával fizet. A nevezett patakon, mely a Hangonyba siet, két köre épült halma van. Birtokosa a *Csepányi család: István, Ágoston, Ferdinánd, Ignác.*”²⁰ Látjuk tehát, hogy az 1850-es években, sőt még később sem volt bánya és település Somsály-pusztán.

Ózd vidéke szénbányászatának igazi fejlődése csak az ózdi gyár megépítésével indulhatott meg, hisz a nyersvas gyártásához kőszénre volt szükség.

Ezért a gyár építésével egyidőben megkezdődött a föld alatt rejlő szén kutatási és feltárási jogának a megszerzése. Rombauer Tivadar – aki nemcsak az ózdi gyár szervezésében szerzett érdemeket – a bányák létrehozásában is kimagasló eredményeket ért el. Így került sor a *csépányi* és *Somsály-pusztai* birtokosokkal a köszénhasználati jog átruházásáról szóló alapszerződés megkötésére, mely 1846. szeptember 26-án kelt, és 12 évre szól a már említett Csépányi családot illető területre.

- 1858. év szeptember 26-ig szól a szerződés,

- minden negyedév elteltével úri jogért a társulat minden kiásott mázsa szén után 1 és 1/4 pengő krajcárt fizet a földes uraságnak (köszéncenzus) terrágium (bányabér) címén,

- utakra és rakodóhelynek egyezkedés útján szükséges területeket átenged a birtokos,

- 12 év eltelte után, ha a bányákat továbbra is használni akarná a társulat minden idegen előtt elsőbbsége van – ha más idegen vagy a földbirtokos átvenné a bányákat, valamint az épületeket, mind pedig a nyitott bányákat kártalanítani kell a társulatot,

- a birtokosnak gazdasági és házi szükségletre köszenet ad a társulat mázsánként 5 pengő krajcárért (önköltségi ár),

- a birtokosok pedig megengedték az alapszerződés szerint: a köszénkutatások, köszénbányák megnyitását, azok művelését és azokban ásandó köszén kihasználását.²¹

A bányaszerződéseknél bevett szokás volt, hogy a terjeszkedéshez szükséges újabb és újabb területek megvásárlásának lehetőségét is belefoglalták a szerződésbe. Így történhetett, hogy a Rimamurány-völgyi Vasművelő Egyesületnek is lehetősége volt megvásárolni a *Mocsolyás kút* környékét rakodóhelynek és szekérútnak. Csépány község elöljárói a földterületet 40 ezüst forintra becsülték.²² Az adás-vétel létre is jött, amint azt az 1858. február 16-i bizonyáglevelével tanúsítja, melyet *Csepányi Klára* birtokos mint eladó írt alá.²³

Az 1846. évben megkötött szerződést – letelte után – 1858. november 22-én a csépányi közbirtokossággal megújították, kiegészítve a következő ponttal: „8. A köszén a bányáktól a gyárakhoz való fuvaroztatásának elsőbbségét az egyesülettel teendő alku szerint más idegenek előtt a határbeli lakosoknak biztosítja a tisztelt egyesület.”²⁴

A köszénjog, melyet az előbb említett szerződések biztosítottak, nem volt minden részletében kielégítő. A köszéntulajdoni jog megszerzése ugyanis a birtokviszonyok bonyolult volta miatt nehezen volt keresztülvihető. Egyes községekben tudniillik nemesi telkek, más helyütt úrbéres házhelyek aránya-

ban volt a kőszéntulajdoni jog felosztva; egyebükt pedig közbirtokosok birtokolták a kőszéntulajdoni jogot. Mindezen esetekben a birtokosok túlnyomó részét illetőleg a telekkönyvek nem tüntették fel a birtokviszonyokat, úgy, hogy a kőszénjog tényleges tulajdonosa leggyakrabban nem volt egyszersmind az illető telek telekkönyvi tulajdonosa is. Ezen viszonyok igen megnehezítették a fent említett kőszénjogok megszerzését a földbirtokosoktól a társulat részére. A fellendülő iparág tehát új jogi szabályozást kívánt. A nehéz helyzet rendezését kérve a *Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt.* 1887-ben memorandummal fordult a kormányhoz.²⁵ Ez a memorandum a kőszénbányák történetének summája, a magyarországi kapitalista fejlődést akadályozó tulajdonviszonyok részletes és példával illusztrált elemzése.

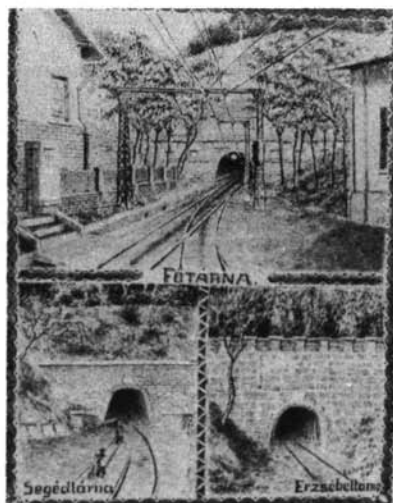
A kormány eleget tett a *Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt.* által benyújtott kérésnek és tervezetet dolgozott ki a bányajogról, amelyre jogi szakértői vélemény is készült.²⁶ A szakvélemény bevezetőjében a részvénytársaság alakulásának és fejlődésének történetét is vázolták, majd részletesen szóltak a megfelelő paragrafusok mikénti változtatásáról. E jogi vélemény alapján hozta meg döntését a kormány, s adta ki az igazságügyi miniszter 1888. augusztus 26-án a 2819/I. M. K. sz. körrendeletét, az 1886. XXIX. törvény-cikk 76. par.-nak 3. pontjában foglalt felhatalmazása alapján a kőszénjogok telekkönyvi bekebelezése tárgyában.²⁷

A következőkben időrendi sorrendben ismertetem az egyes tárók, illetve aknák megnyitásának idejét, és főbb jellegzetességeiket. Somsályon a századforduló előtt is folyt már bányászat. *Paul C. M.* bécsi geológus próbálkozott meg először azzal, hogy a karui bánya folytatásaként a somsályi puszt területén szén keressen. Kutatásai során megállapította, hogy ezen a területen 5–6 láb vastag – kb. 160–194 cm – széntelep van, ami alatt még 2–3 ölnyi vastagságban palaréteg és agyag húzódik. E kutatások eredményeként indult meg a somsályi bányászat.²⁸

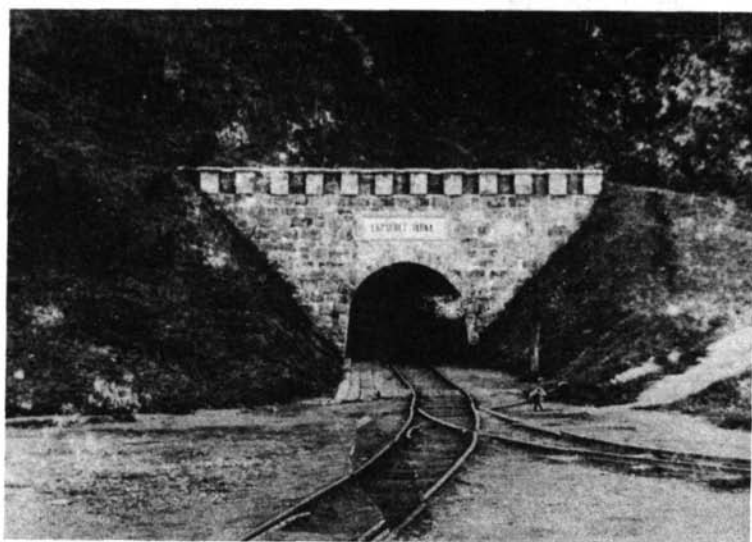
1854–55-ben a somsályi *Biliz-gödör*ben megnyitották az első tárót. Ez azonban csak kezdeti tapogatódzás volt, bár 1,3 m vastag jó minőségű szén találtak. 1855-ben a gyakori vízbetörés miatt meg is szűnt.

1862–63-ban Csépany határában az *ozvágyi erdő*ben kezdték meg a fejtést az *ozvágyi táró*ban. Itt csak az alsó széntelepet fejtették, melynek vastagsága 2 m volt. E két táró csak a kezdeti útkeresést jelentette, a szó igazi értelmében vett üzemszerű széntermelés csak az 1900-as évek elején indult meg Somsály-pusztán.

Az 1890-es évek elején kezdődött a táróhajtás a mai temető alatt. Az 1854-es bányatörvény értelmében ugyanis az addigi külszíni fejtés helyett

Erzsébet tárna,
Somsályfői főtárna–segéd tárna

Erzsébet tárna bejárata 1904.

az aknás bányaművelésre kellett áttérni. Ez volt a *Kutató-táró*, azaz *Újtáró*. Ez nagyban elősegítette az Erzsébet tárna megnyitását.

1896-ban *Erzsébet tárna* néven új területen kezdődött meg a feltárás, melyet még ma is megtalálhatunk.

Ugyancsak ebben az időben működött az ocsenási bánya, amely *Zólyomi (Ocsenás) János malomtulajdonos* magánbányája volt. Ez a bánya a bányakolónia alsó településével, az ún. *Hosszúsorral* szembeni völgyben volt. Az ottlévő szénmezőt nagyüzemi műveléssel feltárni nem volt gazdaságos. Az itt kitermelt szén nagyobb mennyiségét az ózdi gyár vette át. A borsodi kis bányák közül ez volt a leghosszabb életű, ami a szén elhelyezésének biztosításából következett.

1902-ben nyitották meg az *Erzsébet-aknától* délkeleti irányban, szénvagyonának északkeleti–délnyugati folytatásaként a függőaknát. Ez az „Aknaüzem” 1947-ben a kiszerezések során beomlott.

A somsályfői főtáró 1921-ben indult meg és egészen 1972-ig a bányauzem megszűntetéséig működött. Vízdús bánya volt, három telepet művelt. Az itt felszínre hozott szén kalóriaértéke változó volt, ugyanakkor a művelési technológiája is.

A kiművelt szén kalóriaértéke:

I. telep	3900–4100
II. telep	3600–3800
III. telep	2700–2900

Aknaüzem, Benétei bánya

A III-as telep volt a legszennyezettebb és csak gépesítéssel volt fejthető, míg a II-es és az I-es telepek tömegtermelési front- és kamrafejtésekkel biztosították az üzem működését.

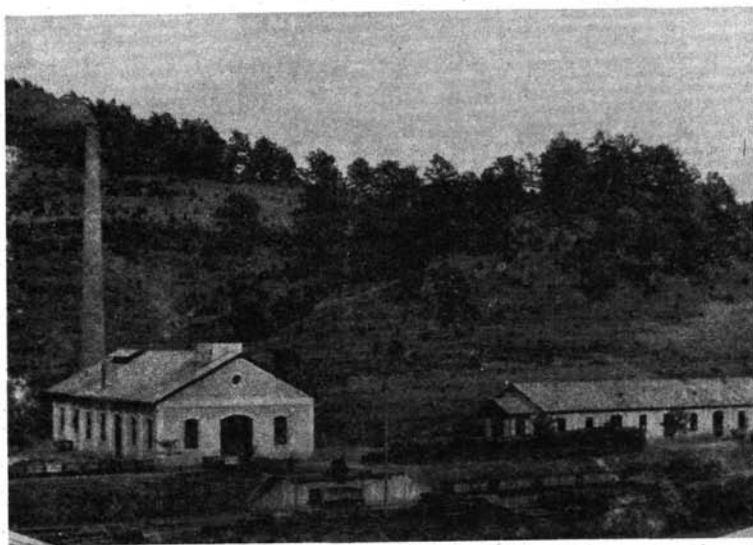
1922-től működött még a somsályfői segédváró. Ez csak 1927-ig volt üzemben. Később csak meddőt szállítottak itt.

1931-ben a Benéte-völgyben, Benéte bánya néven új szénterületet nyitottak. Termelése rövidesen fellendült, mivel igen kis külüzeme volt és kevés kiszolgálószemélyzetre volt szüksége. A bánya kezdését megelőzően ebben a völgyben a *Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt.* ózdi vasgyára homoktermeléssel foglalkozott. *Benéte-bánya* 1947 áprilisáig termelt. Csúcspontját 1939-ben érte el, amikor évi termelése közel 70 000 tonna volt. Munkásai a közeli községekből (Arló, Járdánháza, Vajács) tevődtek össze.²⁹

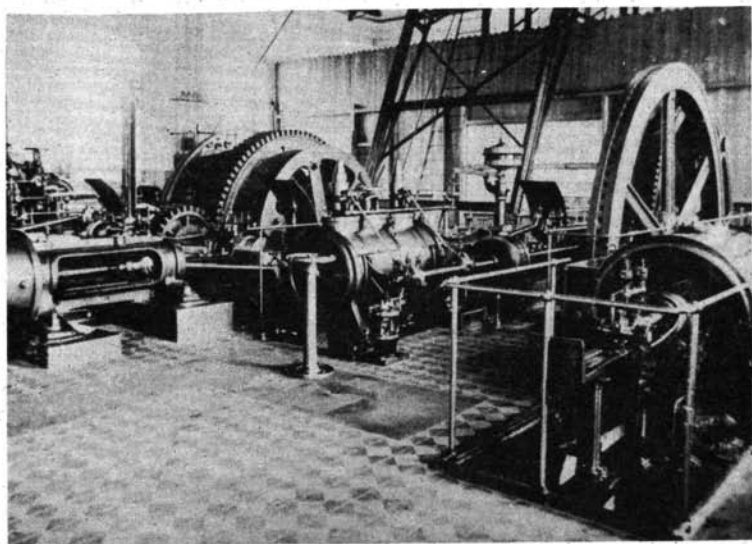
A bányászat fejlődése Somsálybányán

A somsályi bányák megindulásakor a termelés még nagyon kezdetleges eszközökkel történt. A fúrásokat a robbantáshoz kézi erővel készítették elő, vagyis kézi bányafúróval fúrtak a szénfalba kb. 55–70 cm mélységű vájatot, amelybe a robbanótöltetet helyezték. A megrakott csilléket még az emelkedőn is a bányászoknak kellett feltolni, csak a magasabb bányavágatokban, a munkahelyektől távol eső területeken történt a szállítás lóerővel. Egy műszakban kb. 7–8 ló végezte a szállítást. A lovakat csak nagyobb munkaszüneti időközökben, pl. húsvétkor, karácsonykor vitték ki a bányából, mivel a kovácsműhely is lent volt a föld alatt. Az ácsoláshoz szükséges bányafákat a bányászoknak kellett a munkahelyre hordani, távolról esetleg csillén tolni, ami a nehézségen vajmi keveset változtatott. Gépesítés és villamosítás egyáltalán nem volt a bányában. A bányamunkások részére az üzem semmiféle ruhát és kedvezményt nem biztosított. Minden bányász toldozott-foltozott ruhában és rossz bakancsban járt dolgozni. El lehet képzelni, hogy mennyit szenvedtek egy vizes munkahelyen ebben az öltözetben.³⁰

A széntermelés ütemét az ózdi és a nádasdi gyár szükséglete határozta meg. A szén elszállítása kezdettől fogva az Ózd–nádasdi keskeny nyomtávú iparvasút somsályi szárnyvonalának kiépítésével – amit már 1900-ban megkezdtek építeni – iparvasúton történt. Először 2,5 km hosszúságban az Erzsébet-tárnáig, majd fokozatosan az Aknáig, később Somsályfőig építették ki.³¹

Aknagépház, a rakodórámpával és a külszíni műhelyekkel 1905.

Gőzmeghajtású aknazállító berendezés. Somsályi akna. 1905.

A Rimamurányi Bányák Igazgatósága és vezetői már korán felismerték, hogy a gyárak természetes igénye mellett a nagyobb profit biztosítása érdekében feltétlenül gépesíteni kell az üzemet és fokozni a termelést. Az akkori értelemben vett gépesítés nagyobb arányban az 1905–1913-as évek között indult meg.

Korszerűsítés, a nagyüzemi termelés megindítása a bányában 1905–1913

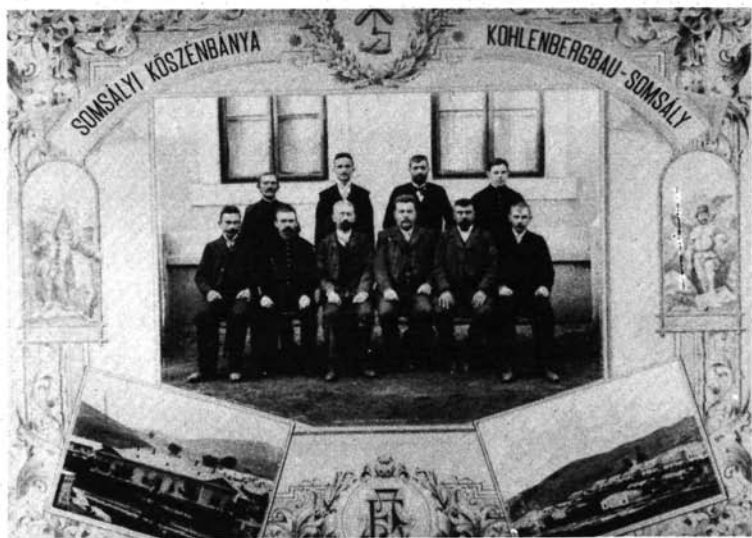
A somsályi bánya korszerűsítése tehát halaszthatatlan feladat lett. Erre az időre a somsályi bánya a rimamurányi bányák közül a legjelentősebbé vált. Ez a munkáslétszám növekedésében és a kitermelt szénmennyiség tonnáiában is mérhető volt. Ennek bizonyítására a következőket: míg 1905-ben csak 330 bányász dolgozott Somsályon, addig 1906-ban 440, 1907-ben pedig már 622 főre emelkedett a bányászok száma. Mintegy két év alatt a munkáslétszám szinte megkétszereződött. A korszerűsítéssel és a létszámnövekedéssel párhuzamosan növekedett a termelés is. Míg 1906-ban Somsály az őszi gyárnak csak 94 440 tonna szenet szállított, addig 1909-ben ez a mennyiség már 111 128 tonnára emelkedett. A somsályi bánya tehát számottevően hozzájárult az őszi gyár szénigényének kielégítéséhez.³²

Hogy milyen mérvű volt a korszerűsítés a somsályi bányában, arra bizonyosság, hogy a *Magyar Bányakaluz* 1914. évi számában már a következő gépekről olvashatunk: „2 stabil gőzgép egyenként 110 LE, 3 gőzkazán egyenként 186 m² fűtőterülettel, 1 Parson gőzturbina 100 LE-re, 3 dinamó 1127 kW, 1 szállítógép gőzüzemmel 80 LE, 9 sikló és fékes dobkészülék, 2 vízemelő gép 130 LE, percenként 2 m³ teljesítménnyel, 1 gőz- és villanyüzemű szellőztetőgép 102 LE-vel, 569 bányakocsi egyenként 10 q hordképességgel. A föld alatti siklók hossza 1038 m, 6 függőleges akna összesen 235,1 m mélységgel. Villamos világításra felhasznált erő 20 LE.” Mai szemmel nézve ilyen gépesítés mellett nem lehetett nagy termelési eredményeket elérni, bár az 1914. évi 150 000 tonna kitermelt szénmennyiséget sem lehet túlságosan kevésnek mondani. A somsályi bányában ekkor 654 férfi, 5 fő nő és 29 ifjúmunkás dolgozott, tehát 688 fő. Az 5 nőt ekkor még valószínűleg irodai munkára, vagy takarításra alkalmazták.³³

Az 1914-ben kitört első imperialista világháború éveit az üzem műszaki helyzete nem változott. A termelés csökkenése szempontjából jelentős szerepet játszott a munkáshiány. A *Bányászati és Kohászati Lapokban*

Korabeli bányászok egy csoportja 1917.

Az 1900-as évek elején a Somsályi bánya „törzskara”,
bányatíztek és altíztek

(1920. évi különszám) *Wahler Aladár* írja: „Somsálybányáról bevonult: 186 fő, ebből leszerelt 1916-ban 72 fő, a többi 114 fő közül: 47 hadifogságba esett, 41 tovább harcol a fronton, 9 meghalt, 3 rokkant, 14 sebesült.”³⁴

A termelés alakulása az első világháború alatt:

1915. év	113 447 tonna
1916. év	109 804 tonna
1917. év	95 453 tonna
1918. év	94 297 tonna ³⁵

A nagyarányú termeléseszkökenésnek több oka volt, ezek közül talán egyik legényegesebbet emelném itt ki. A döntő tényező a munkások állásfoglalásában beállott változás volt. Míg a háború elején a munkások erőfeszítéssel pótolták a hiányzó munkásokat, most öntudati fejlődésükkel párhuzamosan mindjobban látták erőfeszítésük értelmetlenségét. (Erről még később, egy másik fejezetben részletesebben szólok.) 1919 elején a bányák állapota annyira leromlott, hogy a termelés szinte teljesen lehetetlenné vált. Az összes ózdi bányák heti termelése mindössze 11 000 q volt, az eredeti termelés 25%-a. 1919 őszén a román csapatok által leszerelt és megrongált bányában csak lassan, vontatottan indult meg a termelés.³⁶

A bánya működése 1920–1944 között

Az üzem történetében említésre méltók azok a kísérletek, melyeket az 1920-as években a vastámok bevezetésével folytattak. E kísérletek eredményeként születtek meg az ún. rimai vastámok, melyek az ország többi bányáiban is elterjedtek. A *Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt.* a vastámok bevezetésével az üzem helyzetén akart javítani. A bányafa beszerzése nagyon nehéz volt és a vastámok jobban bírták a föld alatt is az idő vasfogát.

Az 1920. évi infláció hatására még jobban csökkent az üzem termelése. Hogy a bányamunkások biztosítani tudják étel-miszer-ellátásukat, mezőgazdasági vidékekre mentek, hogy a szükséges étel-miszert beszerezzék. Mivel ez műszakmulasztással járt, nagymértékben befolyásolta a széntermelést. A bánya termelése 1927-ben érte el a normális színvonalat, ez azonban nem volt tartós, mert az 1929–33-as gazdasági világválság idején munkája romlott, aztán újra emelkedett.

A somsályi bányauzemek széntermelésének adatai tonnában kifejezve a következők:³⁷

Év	Akna	Somsályfői táró
1927.	87 600	102 629
1929.	21 598	216 184
1930.	3 592	170 733
1931.	378*	138 979
1932.	—	98 906

* féléves adat

Tehát megfigyelhetjük a széntermelés nagyarányú csökkenését a válság éveiben.

Az üzem már 1935-ben kezdett foglalkozni a nagyteljesítményű frontfejtések bevezetésével, azonban az akkor telepített frontfejtések szerény kísérleteknek voltak csak minősíthetők, mert nem volt megfelelő a gépesítés. Megállapítható, hogy a somsályi bányánál a felszabadulás előtt alig beszélhetünk fejtési rendszerekről. Egyedül a széleshomlokú elővájást alkalmazták, mely abból állt, hogy a meddőt a szén egyik vagy másik vagy mindkét oldalában helyezték el a berakat aljában. Ennél fejlettebb fejtési módokat — mint haladó pásztafejtést, frontfejtést — még nem alkalmaztak, részben a telep másodrendűsége, részben a kapitalisták befektetés nélküli profitéhsége miatt. A frontfejtéseknél a csilleszállítás helyett új szállítóberendezéseket — láncos csúszdát, rázócsúszdát — kellett volna alkalmazni, mely nagyobb befektetést

Bányafenntartás, süvegfa-felhelyezés

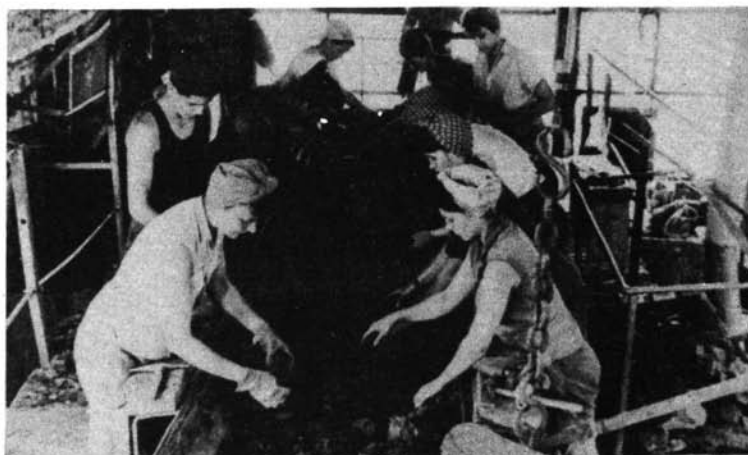
Acéltámas egyedi biztosítású frontfejtés

Somsályfői szénrakodó 1930-ban

Kezdetleges személyszállítás csillékben

Kézi palaválogatás a szénosztályozón

igényelt volna. Erre az időszakra az volt a jellemző, hogy – bár a villamos energiát az 1920-as évektől egyre kiterjedtebben alkalmazták, s így a somsályi tárószint szállítását 1920–25 között villamosították – a munkahelyi szállítás még a frontfejtésekben is kizárólag csillézéssel történt. A ferde vágatokban általában fékművekkel vagy vitlákkal dolgoztak. 1938-ban a somsályi bányában a fővágtati szállítását 4 db 8–16 LE-s teljesítményű benzinmozdony bo-

nyolította le. A többtermelés fokozása csak a nagyobb arányú gépesítéssel volt elérhető. A szállítási technológia 1936 után a frontfejtések elterjedésével együtt fejlődött tovább. Elsőként az *Ózd-vidéki bányák* közül a saját gyártású lemeztagos folyamatos szállítóberendezések Somsályon jelentek meg. Később *MÁVAG-típusú láncos csúszdák*at használtak.³⁸

1938–39-től kezdve a somsályi bánya is fokozatosan haditermelésre tért át. A termelés legkisebb szabotálása a frontra való küldést jelentette, ugyanakkor a bányamunkások fizetése a létminimumra is alig volt elég.

A bányatelep felszabadulása

1944. utolsó hónapjaiban a megszálló német csapatok leszerelték a bánya gépeinek legfontosabb részeit, a síneket pedig felrobbantották. *Rubint József*, a somsályi bánya nyugdíjasa a következőkre emlékezett vissza: „Mint műhelyi dolgozó, az aknai bányagőzgép leszerelésénél *Sáfcsik Lajos* művezető parancsára gépalkatrészekkel tele ládákra kellett sorszámot irogatnom. A művezető azt mondta, hogy ráérek lassan is csinálni. Csak később értettem meg, hogy időnyerés volt ez a lassúság, mert a gépek nagy része csak Ózdig jutott el, ott megrekedt. A gépek leszerelése a németek parancsára történt, de nem volt idejük elszállítani, szerencsére, mert így az alkatrészek mind visszakerültek a front elvonulása után a bányához. *Pecheli főmérnök* a telep lakosságát Sopron környékére akarta elszállítani – mondván, hogy ott mindenkinek lesz munkája és dolgozni fog. Ez az elhatározása azonban a munkásság ellenállásába ütközött, mert a lakosság a bányába, az Erzsébet-tárnába húzódott. Ide bűjtatott *Szoó János* két pár lovat és lőszerszámokat is.”³⁹

A somsályi és vidéki bányászok 1944. decemberében családjaikkal együtt a bányák mélyén kerestek menedéket. A bányászok előre elkészítették a fekvőhelyeket a jó levegőjű tiszta vágatokban, ahol még a legkisebb gyermeknek sem lehetett semmi baja. A merészebb munkások kijártak a bányatelepre élelemért, s közben biztos híreket hoztak a telepen történt eseményekről. A bányára ez idő alatt is nagyon vigyáztak a bányászok. A szellőztetés biztosítására a csemelyi *Hasaslápa*-tetőn levő ventilátornál állandó őrséget tartottak és vigyáztak arra is, nehogy a víz elárhassa a bánya egyes részeit.⁴⁰

Ilyen körülmények között virradt a somsályi bányászokra a várva várt szabadság napja, 1944. december 20-a, amikor a Vörös Hadsereg alakulatai felszabadították őket az elnyomás alól. A felszabadulás után az elszállított

gépek, a külszíni rombolások, a faanyag, robbanóanyag, karbid és egyéb felszerelések hiányában csak lassan indulhatott meg a bányauzemben a termelés. A front elvonulása után az első, legfontosabb feladat volt a háborús károk eltüntetése, majd a bányauzem rendbehozása, hogy a termelés beindulhasson és a termelő kapacitás elérje a felszereltsége színvonalának optimumát, majd azt túlszárnyalja. Amíg a műszaki fejlesztés és a gépesítés gyors növelésére nem volt lehetőség, addig a bányászokra, az emberre hárultak a termelés szükségszerű növelésének terhei. A munka embertelenül nehéz feltételek között, éhezve és lerongyolódva, életveszéllyel küzdve indult meg. A termelés beindulásáig, kb. újévig (1945) a szénrakodó körül kilapátolt szénből gazdálkodtak.

A bánya munkásai azonnal megteremtették a kapcsolatot az ózdi Szovjet Katonai Parancsnoksággal. *Huszthy Mihály* bányamérnök vezetésével néhány vagon szenet szállítottak az ózdi gyárba, hogy a telep minél előbb villanyt kapjon és a bányában megindulhasson a termelés. Újév után *Koseczki főmérnök* és *Várszegi bányamester* vezetésével lassan-lassan megindult a munka.

Már az 1945. év végén elkészítette az üzem vezetősége az 1946. évi előirányzatot a termelés felfejlesztését és a feltárásokat illetően. A somsályi bányauzem ekkor is több részből állt: a somsályfői üzem, Somsályakna, *Benétebánya*, valamint az *Erzsébet-tárnai* és a járdánházi térüzemek. Az elkészült előirányzatból emeljük ki néhány fontosabb részletet: „A *somsályfői* főtárával közel párhuzamosan, de magasabb szinten van kihajtva a segéd-tárá, azzal a céllal, hogy vele a széntelepeket hamarabb lehessen elérni és a termelést megindítani. A két tárot egy, a mélyfeküben kihajtott sikló köti össze.

A bánya műveléseiben nyert termelvények szállítását villamos mozdonyokkal bonyolítjuk le. Az üzem 7 db villamos mozdonnyal rendelkezik, melyek közül 2 jelenleg üzemképtelen. A mozdonyokhoz szükséges egyenáramot 2 db 100–100 kW-os teljesítményű motordinamó szolgáltatja, melyek a somsályfői transzformátor-központban nyertek elhelyezést.

A *somsályaknai* műveletek az aknaszállító gőzgép megbénítása következtében szünetelnek. Az akna mélysége 52,6 m. Művelések itt az alsótelepen folytak, a felsőtelep csak nyomokban található meg. Az akna szénvagyonára még kb. 3 millió q, melynek kiaknázására csak akkor kerülhet sor, ha a szállító gőzgép üzembe kerülhet. Az aknaépület körül vannak az üzemi műhelyek. A bányából kiszállított termelvényt egy rosta darabos, kocka, dió és por osztályokra különíti el, elszállítása pedig az ózdi gyárba iparvágányon történik az Ózd–nádasdi vonalon.

A *benétei-üzem* szénvagyon a 1 millió q. A benétei üzem Arló község határában fekszik, a benétei völgyben. Az új tárna műveletei már befejezés előtt állanak. Az itt rendelkezésre álló szénvagyon 10 000 q, amit néhány hónapon belül lefejtene. Az új felső tárna adja ki jelenleg a benétei üzem termelését. Ezt a rakodóval egy 460 m hosszú külsikló köti össze. A szállítás a tárnákban lóval történik. Benétebányán szénosztályozó nincs, a termelt szenet vegyesen döntik és ugyancsak az említett iparvasúton szállítják az ózdi és a borsodnádasdi gyárba.

A kutatómunkák elvégzésére rendelkezésre áll az üzemnek egy *crælius*-rendszerű szívógázmotorral meghajtott mélyfúró-berendezés, és három kézfúró-berendezés. Az 1946. esztendőben a csernelyi és bükkmogyorósi völgyben tervez az üzem újabb kutató fúrásokat. Az itteni kutatások már az 1943. esztendőben megkezdődtek s habár nem a legjobb eredménnyel jártak, azokat mégis tovább kell folytatni, remélve, hogy a további kutatások jobb eredménnyel járnak majd. További fúrásokat Arló-község határában kell végezni, a már megkezdett kutatások folytatásaként. (Kutatási tervünket az I. sz. kimutatás tünteti fel.)

A II. sz. kimutatás szerint feltárómunkálatokkal az 1946. évben 45%-kal maradunk 1938. mögött, de 60,5%-kal jobb lesz az eredményünk az 1945. évinél. 1946-ban 35,5%-kal több előkészítő-vágatot hajtunk ki, mint 1945-ben és csak 25%-kal maradunk el 1938. mögött.

A fejlesztési előirányzatunk kevés az 1938. évhez viszonyítva és alig haladja túl (4,5%-kal) az 1945. évit. Ennek oka főképpen abban keresendő, hogy a múlt évben megengedhetetlenül nagy volt a fejtési arány az elővájás rovására. Ebben az évben tehát igyekeznünk kell a mulasztottakat pótolni, különben a közeljövőben katasztrófa állhat elő a bánya termelése terén.”⁴¹ A víztelenítés és szellőztetés fejlesztésére is külön terv készült.

A bánya fejlődése az államosítás után 1965-ig

1946 augusztusától, a szénbányák államosításától kezdve, a nagymértékű beruházások és a különféle segítő intézkedések révén létrejöttek a szénbányászat rohamos fejlődésének a feltételei, s megkezdődött a nagyobb arányú gépesítés a többtermelés érdekében. A Szovjetunió segítségadása már akkor megnyilvánult, gépeket szállítottak az üzemekbe, bányákba. Így került a somsályi bányához is a Szovjetunióból 17 fúrógép, 1 rakodógép, 1200 méter gumiszalag.⁴²

Gépesített szénfűrés

A munkáslétszám pótlására a mezőgazdasági vidékekről: Hajdú-Bihar, Csongrád, Bács-Kiskun megyékből munkásokat toboroztak, akik közül sokan le is telepedtek és az üzem legjobb munkásai közé tartoztak.

Az újjáépítéshez, a nehézipar fejlesztéséhez az ország egyre több szénét követelt. A somsályi bánya hónapról hónapra fokozta teljesítményét, s a szén-csaták idején teljesítették azt a feladatot, amely az országos széntermelésből rájuk hárult. A somsályi bányának olyan fejtési rendszerre kellett áttérnie, amelynél a gépek teljesítményét a legnagyobb mértékben ki lehetett használni és amelynél a tömegtermelés lehetséges. A tömegtermelésre való áttérés első feltétele a gépesített fejtés és szállítás széles körben való megteremtése volt. Ezért az üzem a régi MÁVAG-láncos csúszdákat *BAMERT-vonszolókkal* cserélte fel. Közvetlen a felszabadulás utáni években frontfejtéseket még csak siklós műveleteknél alkalmaztak, de 1949-től már ereszkés műveleteknél is. Ez sokkal célszerűbb volt, mert a szén vastagsága nagyobb termelést tett lehetővé. Így sikerült elérni, hogy az üzem termelése az 1950-es években a következőképpen alakult:

Az 1940-es évekhez viszonyítva a somsályfői tárnában: 1942-ben 273 336 tonnát, 1953-ban 404 560 tonnát termeltek.⁴³

Az üzem termelésének *első fénykorát* 1942-ben élte, amikor a háborús fasiszta rablógazdálkodás nyomására alakulásától kezdve a legnagyobb mennyiséget termelte. A somsályfői táró 1945. évi termelése csaknem az 1927. évi termelésre esett vissza (1945-ben csak 125 903 tonnát értek el.) A fejlődés 1945-től 1953-ig egyre jobban fokozódott, majd 1953-ban érte el a bányaüzem 404 560 tonna termelésével a *második fénykorát*.

A gépesítések eredményeképpen a termelés különösen 1952. január 1-től emelkedett, amikor megalakult az *Ózdvidéki Szénbányászati Tröszt*, melynek székhelye kezdetben Ózdon, később pedig Putnokon volt. A tröszt-höz hét széntermelő üzem — Putnok, Farkaslyuk, Somsálybánya, Borsodnádásd, Egercsehi, Szarvaskő és Királd — tartozott. Ugyancsak 1952-ben farkaslyuki telephellyel megalakult a *Bányafakészletező Vállalat*, amely 1953-tól *Anyagellátó Vállalat*ként az ózdi tröszt teljes anyagbeszerzésének és anyagraktározásának feladatairól gondoskodott. Az 1954. esztendő közepén végrehajtott szervezeti módosítás az Anyagellátó Vállalatot két egymástól független szervezetre bontotta fel. Farkaslyuki telephellyel működött a *Szolgáltató Vállalat* a saját rezsiz beruházási, nagyobb gépészeti stb. feladatok ellátására, bányaszállási telephellyel pedig a volt fatelítőmű helyén megépült a *Központi Raktár*. 1957-ben a Szolgáltató Vállalatból alakult át a *Központi Műhely* üzemi szervezetként és csak a nagyobb gépészeti beruházások, felújítások munkáit végezte.⁴⁴ Az Ózdvidéki Szénbányászati Tröszt igazgatója Lőcsei Lajos volt, aki nagy bányásztapasztalattal, körültekintéssel foglalkozott az üzemek gazdálkodásával. Az Ózdvidéki Szénbányászati Tröszt önálló vállalati tevékenysége 1974. január 1-től szűnt meg, azóta a két borsodi (Ny-i és K-i) szénmedence egy vállalati szervezetben a *Borsodi Szénbányák Vállalata* keretében folytatja tevékenységét.⁴⁵

A somsályfői tárnában frontfejtéssel tudták a legeredményesebb termelést biztosítani. A frontokon a szerelés 3 méterenkénti előrehaladás után történt. A frontfejtésnek két szárnya van, s ezek hossza a front előrehaladásával párhuzamosan változik. A munkaszervezés lényege a frontokon a következő: egyszerre csak az egyik szárny szenel, addig a másik szárnyon szerelés, kalitkázás, omlasztás történik. A front-előrehaladás 14 m/nap. A frontfejtés jövesztésénél a fűrési munkákat géppel végezték. A fűrást a fűrőmester végezte, aki naponta 280–300 lyukat fűrt. A robbantás a lőmester munkája volt. A fűrőlyukak berobbanásáért, a helyes lőszerkezelésért, a töltésért, a gyújtásért a lőmester és a csapatvezető volt a felelős.

A somsályi bányában 1955. áprilisában kezdték alkalmazni a frontfejtésben a millszekundos robbantást. A bánya megszűnéséig kizárólag ezt alkalmazták. A millszekundos gyújtómódnál a robbantások mintegy 20–25 ezredmásodperces időközzel követik egymást. A közetrengések így egymásba olvadnak és elnyújtott vibrációs hatást eredményeznek. A hosszú ideig tartó rezgés a szénfalat összerázza és a közet kisebb-nagyobb darabokra törve leomlik.⁴⁶

1950-ig a magyar szénbányászatban ilyen robbantási módról még hallani sem lehetett. A robbantásnál paxit robbanóanyagot és villamos gyutacsot alkalmaztak. A robbanóanyag tárolása a felszabadulás előtt a külszíni raktárban történt. Így a robbanóanyag beszállítása naponta nagyon körülményes volt. Ennek elkerülésére az üzem 1946-ban a föld alatt is épített robbanóanyagraktárt. Ebben a raktárban kb. 9000 kg robbanóanyagot tároltak, 100 000 db gyutaccsal. Egy hónap alatt ebből a raktárból és robbanókészletből a bánya 4500 kg robbanóanyagot „fogyasztott”, melyből a front átlag 3200 kg-ot és az ehhez szükséges gyújtózsínort. 1956-ban kezdték el az új lőszerraktár építését a külszínen, de a föld alatti raktár továbbra is megmaradt.

A robbantás után a rakodás közvetlenül a fronthomlokról történt a kaparószalagra. Innen a szállítóvágatban levő gyűjtőkaparóra került a szén, onnan pedig a csillébe. A csilléket villamos mozdony szállította a körbuktatóhoz, ahonnan gumiszalagon került a szén a fővonalon lévő csilletöltő állomásra.⁴⁷

Az omlasztást, a kalitkák és a biztosítószerkezetek oldását 1956. június 15-ig kézi erővel, nehéz 10 kg-os bakóval végezték. Az omlasztással való veszélyes kézi munkát megváltoztatta a fenti időtől alkalmazott rablóvitla (Koósz Pálnak, a szucsai X. akna üzemvezetőjének kezdeményezése volt). Ez korszerűsítette és biztonságosabbá tette a bányászoknak ezt a kezdetleges formájában megmaradt munkafolyamatát. Egy farabló vitla segítségével havonta 94–95 m³ beépített bányafát nyertek vissza és használtak fel újra. A rablóvitla 45 perc alatt 60 méterről távolítja el a biztosítást. Azelőtt 20 munkás végezte el ezt a munkát 2 óra alatt nehéz és veszélyes munkával, tegyük hozzá nem is olyan jól, mert a veszélyesség miatt sok ácsolatot kénytelenek voltak állva hagyni. Rablóvitlával a beépített bányafának 30–40%-át visszanyerik, s ennek kb. a fele még ép volt és újra felhasználható.⁴⁸

A felszabaduláskor a bányák híradástechnikai szempontból igen kezdetleges képet mutattak. A bányamesteri irodával összeköttetésben álló első föld alatti telefont az ózdi szénmedencében 1937-ben Somsályon szerelték be. Az

első multiplex rendszerű berendezés 1956 végére ugyancsak Somsályon készült el. Rövidesen másutt is kiépültek a diszpécserközpontok.⁴⁹

A bányabeli munkák irányítója a diszpécser volt, akit rendszerint a legmegbízhatóbb és legtapasztaltabb dolgozók közül választottak. A diszpécserfülke telefonösszeköttetésben volt a bánya minden részével és a külszínnel is. Irányította a bányának üres csillével, robbanóanyaggal és faanyaggal való ellátását, vagyis a termelési folyamatok nagyobb részét. Ezen kívül a bányamunkákat a körletvezető aknászok, a fronti csapatvezetők és más munkahelyeken levő csapatgazdák irányították. Természetesen az igazgató, főmérnök és a bányamester utasítása szerint.

Mint már korábban említettem, a felszabadulás utáni termelés növekedése a gépesítés nagyobb arányú bevezetésének volt köszönhető. A felszabadulás előtt csupán néhány szivattyú volt a bányában, de ezeket is nagyrészt kézi erővel kellett működtetni. Ezek száma egyre jobban emelkedett és 1956-ban már 40 db beépített áramműködtetésű szivattyúja volt az üzemnek. A legnagyobb szivattyú teljesítménye 2500 liter/perc volt. Az 1960-as évek közepén 5 db főszivattyú működött. Ezek voltak hivatva arra, hogy a bányába telepített főszivattyú-telepek zompjaiból a vizet a külszínre emeljék.

A bánya frontjainak és csoportos fejtési munkahelyeinek gépesítése az 1960-as évek első felében lényeges fejlődést nem mutatott. A bányaszállítás egyik modern szállítóberendezése a vályús kivitelben készített gumihevederes szállítószalag. Ezek teljesítménye méretüktől függően 500–1500 tonnáig terjedt. Ilyen szállítószalagos berendezésből az 1960-as évek közepén a bányában 4 db volt üzemben.⁵⁰

A felszabadulás után a villamos mozdonyok száma is rohamosan növekedett, 1956-ra már 11-re emelkedett. Ezek száma 1962-re 11-ről 14-re emelkedett, 3 év múlva ebből elszállítottak hármat és újra csak 11 üzemelt. Az elszállításra azért került sor, mert Somsálybánya termelési tervét napi 650 tonnára vették le, tekintettel arra, hogy a szénvagyon teljes feltárássra került és a további kutatófúrások már nem jártak eredménnyel. Ez az intézkedés egyben a bánya jövőjét is megpecsételte. Már csak idő kérdése volt, meddig lesz még gazdaságos a bánya üzemeltetése. Kimondatlanul is mindenki tudta, hogy egy nagy múltú bánya bezárása elkerülhetetlen, ami be is következett. 1972-ben föld alatti üzemkoncentrációval megszűnt a Somsályi Bányaüzem, maradék szénvagyonát Farkaslyukhoz csatolták.⁵¹ (Erről a következményekről később részletesebben szólok.)

A bánya szellőztetése igen fontos kérdés volt, a munkahelyek friss levegővel való ellátása céljából. A szellőztetés rendszere átlós szellőztetés volt.

A bányaterület 3 be- és 1 kihúzóvágattal bírt. A behúzó légvágatok: a fő-tárna, amelynek hossza 3,5 km volt és mozdonyszállítás is folyt rajta. A második a cinakói légakna és a harmadik a csernelyi kijáró. A kihúzó légvágat a XIV. számú légakna, mely nagyjából a bányaterület közepén helyezkedett el. A bánya jó szellőztetését bizonyítja, hogy az egy dolgozóra jutó légmennyiség $5,6 \text{ m}^3/\text{perc}$ volt.⁵²

A bányához szorosan hozzátartoztak azok az üzemszervezetek is, melyek tevékenyen hozzájárultak a széntermelés növekedéséhez. A somsályi bánya legrégebbi üzemszervezete a kovácsműhely volt, amely még 1902-ben nyílt meg, nagyon kezdetleges munkaeszközökkel. Az első gőzkalapácsot 1927-ben kapta a műhely. Működése még az *Erzsébet-tárnánál* kezdődött, innen a függőleges aknához került, majd 1951-ben *Somsályfőbe*, ahol a leszerelésig végleges helye volt. 1930-ban villamosították és a felszabadulás után korszerű gépekkel szerelték fel.

A bányaüzem az 1960-as években két műhellyel rendelkezett, melyből az egyik a föld alá volt telepítve. A föld alatti műhely gépesítése annak ellenére, hogy esztorgapad is volt benne, nem volt a legkorszerűbb, de ennek fejlesztését már az üzemvezetőség nem látta célszerűnek. A külszíni műhely tagolt volt: *kovács, csillejavító, villanyszerelő, szerszámgép- és öntőműhelyből állt*. Az öntőműhely földbe vájt, egytégelyes kemencéből állt. Esetenként öntéssel az üzem nehezen beszerezhető kisebb alkatrészeket tudott pótolni, amely az egyedi gépeknél nagy jelentőséggel bírt. A műhely munkásai csoportokban dolgoztak, a csoportvezetők közvetlen irányításával. Az 1920-as években alakult meg az *asztalos- és ácsműhely*. A fúrásokhoz szükséges fakellékeket és légajtókat az ácsok készítették. Az 1950-es évek derekán szervezték meg a villanyszerelő és tekercselő műhelyt, melynek feladata a külszínen és a bányában levő villanyhálózat szerelése és javítása.⁵³

A bánya dolgozói a hegyhátiakból – Sata, Omány, Csokva, Csernely, Lénárdaróc, Bükkmogyorósd községekből – kisebb százalékban Ózd, Hódoscsépány, Arló, Járdánháza, Borsodszentgyörgy lakóiból tevődtek össze. A somsályi bányaüzem vidékről bejáró munkásai sokszor több kilométert gyalogoltak esőben, hóban, fagyban. A hosszú gyaloglás kimerítette a munkásokat, ami természetesen kihatással volt a termelésre is.

Az üzem vezetősége 1939-ben a csernelyi *Boroszló völgyében* 65 m mélységű lejtős aknát építtetett és ez időtől a hegyháti dolgozóknak nem kellett műszak előtt 5- 5 km-t Somsályra gyalogolniuk és a munka befejezése után ismét ugyanezt az utat hazafelé megtenniük. Ugyanakkor ez az akna elősegi-

tette a bánya jobb levegőellátását is, mert egyben nemcsak lejáró, hanem szel-
lőztető akna is lett.

Mivel Somsálybánya központosan telepített függőleges aknával való el-
látását, továbbá személyszállításra is alkalmas szállító gép beszerelését és üzem-
be helyezését csak 1965-re tervezték, az alsó szintre a hegyháti dolgozók a
már említett lejárón jártak le. A személyszállítás beindulása után a hegyháti
dolgozók a tárószintre a függőleges aknán keresztül érkeztek, ahová a Somsály
felől jövő dolgozók 5000 m hosszú villamos vontatású vonattal érkeztek. Így
az üzem bányászai a tárószintről a munkahelyekre csak az ún. IV-es ereszkén
át juthattak le. A IV-es ereszke szintkülönbsége 60 m, hossza pedig 400 m volt.
Innen a munkahelyek még további, alsóbb szinten voltak, ahová a bányászok
le- és feljutása sok fáradsággal járt. Ezért az *Ózdvidéki Szénbányászati Tröszt*
vezetősége 1963-ban elhatározta, hogy a magyar szénbányászatban még ismer-
etlen – de Tatabányán már kísérlet alatt levő – lejtős pályán emelő-függő
kötélpályás személyszállító berendezést épít a IV-es ereszkébe, hogy a dolgo-
zókat a 400 m hosszú lejtős út fáradságától megkímélje.⁵⁴

A személyszállítás terve 1964-ben elkészült és a IV. negyedévben a
kivitelezésre is sor került. A bányászok nagy érdeklődéssel figyelték a sze-
mélyszállító, vagy ahogyan a maguk körében elterjedt, a „lanovka” üzembe
helyezését. Az üzembe helyezés 1965. március 1-én megtörtént, amely kivál-
totta nemcsak a dolgozók, hanem a felsőbb szervek tetszését és elismerését is.
Ezt az *Ózdvidéki Szénbányászati Tröszt Igazgatóságának* az építők részére ki-
osztott 12 ezer forintos jutalma is igazolta.

Az átadástól, vagyis 1965. március 1-től a somsályi bányászok rendsze-
resen a függőkötéles személyszállítón közelítették meg a munkahelyüket. Mű-
ködése röviden: a pálya felső állomásán vízszintesen elhelyezett függőleges
tengelyű, 1,2 m átmérőjű hajtókorong volt. A pálya alsó szakaszán hasonló
telepítésű visszatérítő korong volt feszítő állomással. A kötélen 11 méteren-
ként függőrudak helyezkedtek el, amelyre ülés és lábtartó volt felszerelve.
A személyszállítás alatt a pálya folyamatosan üzemelt, a kötel egyik ágán
lefelé, a másik ágán felfelé haladtak a dolgozók. Az állomásokon pedig menet
közben szálltak fel, illetve le.⁵⁵

A szénvagyon egyre fokozottabb kiaknázása miatt az üzem évi tervét
fokozatosan alacsonyabbra vették. 1965-től a fokozott rekonstrukció és a jól
működő 36 szocialista brigád sem tudta a napi teljesítményt 700 tonna fölé
emelni. Ekkor a bányauzem 1250 embert foglalkoztatott a következő meg-
oszlással:

A széntermelésben közvetlenül dolgozók és azok kiszolgálói	1083 fő
Műszaki dolgozók	52 fő
Adminisztratív dolgozók	26 fő
Az építőiparban dolgozók	40 fő
Kisegítő személyzet	27 fő
Nem ipari dolgozó	22 fő
Összesen:	1250 fő

Ezenkívül változó számban 5–10 ipari tanulót is foglalkoztattak. Az üzem létszáma a későbbiek során csökkent.^{5 6}

A somsályfői szénbánya nem tartozott a legrégibb bányák közé, alig fél évszázadra tekinthet vissza. A szénvagyon kiaknázása és a további kutatófúrások eredménytelenségének következtében a bánya élettartamát 1965-ben 15–20 évre „jósolták”, ebből azonban már csak 7 évet ért meg.

III. A Bányászok Szociális Körülményei

A lakótelep kialakulása és fejlődése

A bányakolónia alsó települése, a *Hosszúsor* csaknem egyidős a somsályi bányásztelepítéssel: melyet 1903-ban kezdtek építeni. Építettek egy tiszti (főnöki lakást), 3 altiszti és 12 munkásházat, továbbá egy munkáslaktanyát, iskoláépületet és élelemraktárt.⁵⁷

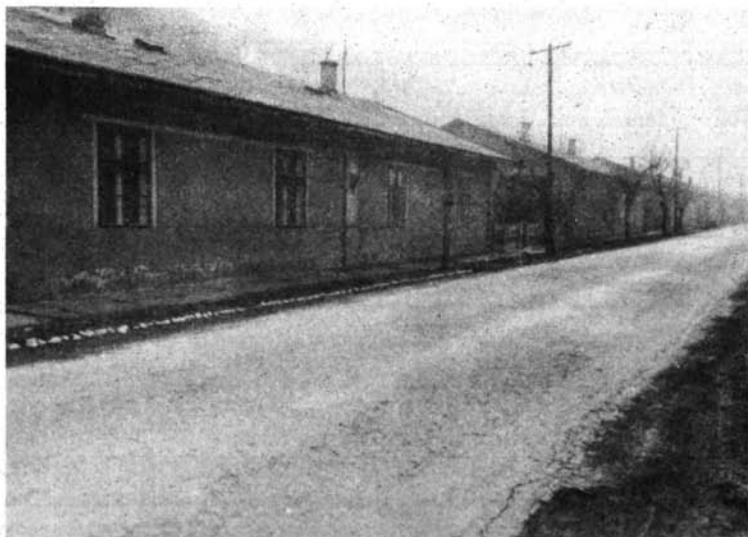
A *Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt.* vezetői a munkáshiány érdekében munkáskolónia létesítését határozták el, hogy a telepet továbbépítsék. Az erre vonatkozó részletet lássuk az RMST Budapesten 1905. évi április 15-én megtartott igazgatósági ülésének jegyzőkönyvéből. „Borbély Lajos műszaki vezérigazgató úr jelenti: ... A bányauzem tekintetében: úgy a vas-, mint a szénbányákban nagyfokú munkáshiány uralkodik; ugyanis a bányamunkások mintegy 75%-a a vidéki munkásokból kerül ki és csak 25%-a van colonizálva; a bányavidéken a kivándorlás még mindig nagy és ezen munkáshiány sok kárt okoz. A munkásoknak ezen nagyfokú elmaradása a szénbányáknál, ahonnan a szén egyforma napi mennyiségben kell, hogy a hengergyárakhoz szállíttassék, egy állandó veszélyt rejt magában a hengergyárnak üzemben tartását illetőleg, amely bajon csakis a colonisatio által lehet segíteni. Tekintettel Ózdra, első-sorban a somsályi bányatelepet kell megfelelő munkásházzal ellátni és ez irányban 28 ház építését vette tervbe, amelyekben 150 lakás volna, ami által hetenként 100 kocsi szénnel több termelés volna biztosítható ... A jelentést az igazgatóság tudomásul veszi, egyúttal elhatározza, hogy a javaslatokhoz képest Somsályon egy munkáskolónia létesíttessék és a tervbe vett 28 ház építéséhez szükséges és előírányzott 210 000 K-hitelt a műszaki vezérigazgató úrnak megadja a befektetési számla terhére.”⁵⁸ Ezzel a módszerrel természetesen a munkásság önálló szervezkedését is gátolni igyekeztek. A vállalat figyelme miként korábban, fokozottan a telepítés felé fordult.

A bányakolónia építésére főleg a bányász szakemberek letelepítése miatt volt szükség, akik kezdetben javarészt szlovákok, osztrákok, németek és cseh-morva anyanyelvűek voltak. Az építkezésen 60 kubikus dolgozott. A településre jellemző volt, hogy a mocsaras, lápos talaj miatt néhány épületet 2–3 méteres cölöpökre kellett építeni. A lakások és a barakkok egy-egy hosszú épületet alkottak. Az épület utcára néző része egyszoba-konyhás-kamrás lakás volt, a ház túlsó részén, hátul pedig barakklakások voltak. Öt barakklakást építettek, melyben mindössze 32 szoba volt, 250 férőhellyel. A későbbi időben ezeket a barakkokat az üzem családos lakásokká alakította át.⁵⁹

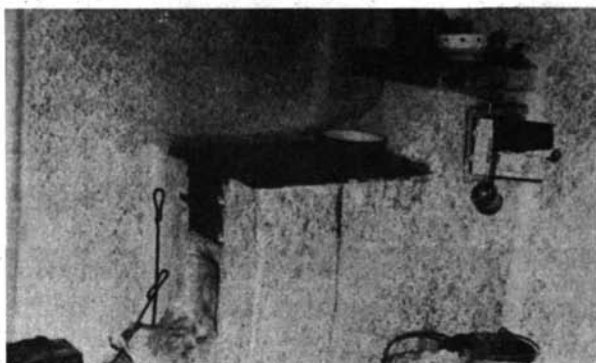
A lakásokban szakmunkások laktak családjaikkal, a barakkokban pedig a vidékről toborzott bányászok. Ez volt tehát *Somsály-puszt*a – most már Somsálybánya – első települése, amely a bányászkodás megindulásának függvényeként jött létre. A későbbi években már megkezdődött a lakásépítés a hegyoldalon is. Így 1913-ban Somsálybányán 186 lakás van, a lakók száma 768 fő, ebből férfi 416, nő 116, gyermek 236 fő. A férfi munkások nagy száma azt mutatja, hogy egy-egy családnál *kvártélyosok* is laktak.⁶⁰ A *Hosszú*sor, az alsó település lakásai egészségtelenek és kicsik voltak, előfordult, hogy egyetlen szobában tízen aludtak, alacsonyok voltak az ablakok. Hogy milyen alacsonyok voltak az ablakok azt így emlegetik az idősebbek: „Ha a kakas elsétált az ablak előtt, már azt hittük, újra csendörök jönnek.” Két lakásnak egy udvara volt, melynek közepén egy kemence állott. Az udvar szélessége még az 5 m-t sem haladta meg, és a tyúk-, sertés- és libaólak közelsége egészségtelen büzt árasztott. A somsályfői lakásokat 1928-ban kezdték építeni, hasonlókat mint az *Alsótelepen*.

A bányakolónia építésével azonban még nem oldódott meg a távolról bejárók helyzete. Ezek sorsán az üzem úgy igyekezett segíteni, hogy fabarakkokat építtetett és a vidéki bányamunkások itt laktak. Rendszerint hetenként, vagy kéthetenként utaztak haza, akkor megfelelő mennyiségű élelmiszert hoztak magukkal, s ebből főztek saját maguk. A barakkokban lakó bányamunkások semmilyen kedvezményben nem részesültek.⁶¹

1934-ben felépítették az első „munkásszállót”, melyben 66 személy lakott. Az élelmiszert és az ágyneműt otthonról vitték és saját maguknak főztek. Csupán vacsorát kaptak, melyért egy hónapban 1 pengőt fizettek. 1938–39-ben átalakítottak egy lóistállót is „munkásszállónak”. Ebben az épületben a felszabadulás után a vájártanulók laktak, de később Vajácsra helyezték át őket. 1952-ben ismét épült egy munkásszálló, 52 személyre. 1964-ben két munkásszálló volt, melyben 85 vidéki dolgozó lakott. A szobák

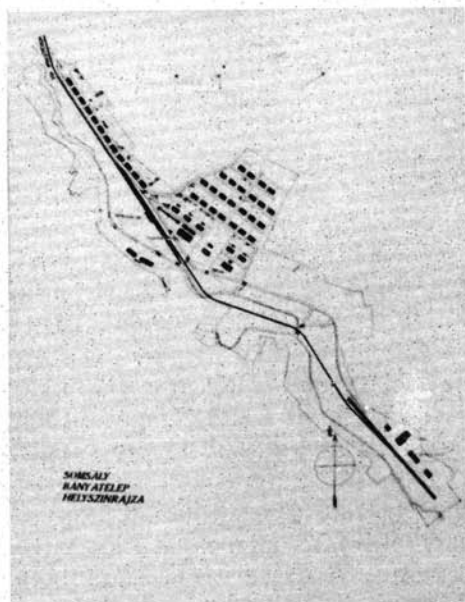

„Hosszúsor” (ma Somsályi út) az első bányászlakások

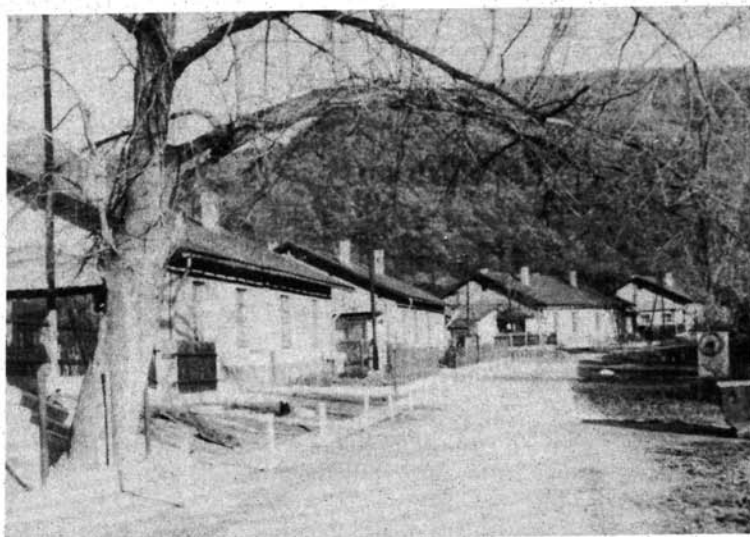

Rakott tűzhely a bányászlakásokban

2–3–4 ágyasak voltak, sakk és különböző társasjátékok, napilapok stb. álltak a szórakozni vágyó dolgozók rendelkezésére. A szállódíj személyenként havi 100 Ft volt. A munkásszállóban lakó dolgozók részére az üzem biztosította a rendszeres napi háromszori étkezést.

Somsály bányatelep helyszínrajza, 1913.

Somsályfői lakások

A dolgozók reggeliért:	1,40 Ft-ot,
ebédért:	2,85 Ft-ot,
vacsoráért:	2,40 Ft-ot fizettek 1964-ben.

Ekkor az üzemi konyhán 130 fő étkezett.⁶²

1957-ben az Ózdvidéki Szénbányászati Tröszt is csatlakozott a *Tízezer bányászlakás* mozgalomhoz, melynek keretén belül Somsálybányán is megindult a bányászlakások építése. Összesen 72 lakás épült; 57 a *Rózsadombon* és ezzel egy igen szép képpel bővült a látóhatár, a megépült új teleprésszel. Ez a település hű nevéhez, mert szinte minden porta egy-egy rózsaliget. 15 lakás a *Templom-völgyében* épült. Ezeket a lakásokat nagy kedvezménnyel megvásárolhatták a bányánál eltöltött szolgálati időtől függően. 5–10–15 ezer forintot kellett előre lefizetni az OTP-nél, majd a többi 25 éves (hosszú lejáratú kölcsön) havonkénti törlesztéssel. A lakások vételára 125 ezer Ft volt (ikerlakások).⁶³

A bányatelep vízellátása komoly gondot okozott egészen 1977-ig. Tekintettel arra, hogy a bányából fakadó vizet a régi fejtések miatt csak nagy beruházásokkal létesített szűrőtelepek által lehetett volna ihatóvá tenni, ezért az ivóvízben szegény bányatelep vízellátása különösen a nyári hónapokban nem volt megoldott. Az ivóvízellátást mintegy 8 kis teljesítményű, az egészségügyi szervek által engedélyezett kútból látták el. E kutak mindegyike villany hajtású szivattyúkkal volt ellátva és hydrofortartályok közbeiktatásával szolgáltatva a vizet. Ezen a helyzeten csak 1977-ben történt változás, amikor a telep vízhálózatát rákötötték a lázbérci gerincvezetékre, amely Somsályon halad keresztül. Azóta egészséges ivóvízzel rendelkezik a telep.

A bányaüzem nem rendelkezett az üzem területén korszerű és higiénikus fürdővel. A somsályfői bányászok részére volt ugyan az üzemben fürdő, de ennek a kapacitása nagyon kicsi volt; 10 zuhany és 3 kád melegvízellátását 3200 literes vízboyler szolgáltatva. A korszerű fürdő hiányának egyik oka az volt, hogy a bánya önköltségére nagy kihatással járó beruházásokat korlátozni kellett, a szénvagyon csökkenése miatt. Másik oka az Erzsébet-tárná mellett levő 50 személyes községi fürdő higiénikusan, jól felszerelve az üzem rendelkezésére állt. A meleg vizet 2 db *MARABU-típusú kazán* szolgáltatva. A probléma csak az volt, hogy a dolgozóknak Somsályfőből – a bányából kiszállva – előbb autóbusszal az Erzsébet-tárnáig kellett utazni és csak ezután fürödhettek.⁶⁴

Az aknán, vagy ahogy a helybeliek mondták abban az időben, a *Saktán* 1935-ben egy igen szép kis egymedencés nyári strandfürdő is épült deszka

öltözős kabinokkal, napozótornyokkal. A RIMA-i (Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt.) bányatelepek közül ebben az időben egyedül csak itt volt strand. Ezt látogatták a farkaslyuki, borsodnádasdi stb. telepek lakói. A strand nyitva tartási ideje a nyári időszakban: mindennap 9–16 óráig volt. Nagyon érdekes, hogy délelőtt 11–13 óra között tisztítóóra volt, vagyis ez idő alatt csak a tisztviselők látogathatták a strandot és a büfé is csak ez alatt az idő alatt tartott nyitva. Tehát a munkások a strandon nem juthattak hozzá semmiféle ételhez vagy italhoz, mert amikor ők fürödtek, nem volt nyitva a büfé. Már a 30-as években itt divat volt a kétrészes fürdőruha. A strand rendjét, tisztaságát, beosztott látogatását Talpas bácsi vasszigorral őrizte.⁶⁵

Sajnos az akna, mint vízszolgálató lehetőség megszűnt. A Somsályfőből jövő bányavíz pedig, melybe a bányai vízbetörések futóiszapja is vegyült, még desztillálással sem volt használható. Ezért a strand az 1948-as évektől elhanyagolódott, gaz vetette fel a környékét. Bár történtek kísérletek a környéken kutak fúrására, de az oxidált bányasavas vizet egészségtelennek találták.

A népesség alakulása, nemzetiségi megoszlás

A bányaműveléshez kezdetben külföldről hoztak be szakmunkásokat Somsálybányára is, főként osztrákokat, szlovákokat, németeket, olaszokat. Az olaszok 6 évig voltak itt családotól. A lakosság anyanyelv szerinti megoszlása Somsálybányán az 1910. évi népszámlálási statisztika szerint:

Jelenlevő népesség	591
6–11 éves gyermekek száma	95
magyar	497
szlovák	77
német	10
horvát	1
egyéb	6
Magyarul beszélni tud	545
Írni és olvasni tud	319 ⁶⁶

Ha jobban szemügyre vesszük a statisztikát, akkor azt találjuk, hogy a lakosságból még mindig 46 fő nem beszél magyarul és 272 fő nem tud írni-olvasni. Vizsgáljuk tovább az iskolai tanulók származását az 1912/13. iskolai évről. Ebben a tanévben 106 tanulója van az iskolának. Ebből 55 tanuló helyi és Borsod megyei születésű, 42 tanuló 10 megyebeli születésű, 9 tanuló pedig

külföldön született; mégpedig: 5 lengyel, 2 német, 1 cseh, 1 osztrák. Ezen kívül 7 szlovák és 7 román anyanyelvű (Gömör és Arad vármegyéből valók.)^{6 7}

Ezek után nézzük a népesség megoszlását: foglalkozás, állampolgárság és anyanyelvük szerint 1910-ben.

Tisztviselő:

(igazgatási, felügyeleti és kereskedelmi)	7
műszaki	8
művezető, előmunkás, altiszt, gépész	20
segédszemélyzet	388
ebből: férfi	386
nő	2

Az összes segédszemélyzetből:

magyar állampolgár	352
osztrák állampolgár	36
magyar anyanyelvű	340
szlovák anyanyelvű	35
német anyanyelvű	9
román anyanyelvű	1
szerb anyanyelvű	1
cseh-morva anyanyelvű	2
magyarul tud	363

Az igazgatási stb., műszaki tisztviselők közül:

magyar állampolgár	15
magyar anyanyelvű	14
magyarul tud	15

A művezetők, előmunkások stb. közül:

magyar állampolgár	17
magyar anyanyelvű	16
magyarul tud	20 ^{6 8}

Somsálybánya szénbányászata létrehozásának első évtizede végén a statisztikai adatok még azt mutatják, hogy a népesség 1/5 része nem magyar, legnagyobb számban (77 fő) szlovák anyanyelvű. Még mindig Gömör és az északi vármegyék szlovák lakossága közül kerülnek ki a bánya szakmunkásai. Erre mutat az a feljegyzésekből kimutatható tény, hogy volt idő, mikor a telep Olvasó Egyletének vezetősége szükségesnek látta azt, hogy német és tót nyelvű lapokat hozasson.

Az 1920. évi népszámlálási statisztika szerint a bányatelep főbb demográfiai adatai a következőt mutatják:

Jelenlévő népesség	865
6–11 éves gyermekek száma	164
<i>Anyanyelv</i>	
magyar	735
német	12
szlovák	46
román	49
horvát	1
egyéb	22
Magyarul beszélni tud	840
Írni és olvasni tud	605 ^{6 9}

Érdekes jelenség, hogy míg a felnőtt lakosságból 130 fő nem magyar anyanyelvű, addig a RIMA 1920/21. tanévről szóló értesítőjében a 171 tanuló valamennyi magyar anyanyelvű.⁷⁰ Meg kell jegyezni, hogy a lakosság a települési viszonyokhoz alkalmazkodva nőtt. Az építkezések utáni időkből a telepi lakosság 800 fő fölé emelkedett. Az iskolai tanulók létszáma a 10 év alatt 65 fővel nőtt.

S végül nézzünk meg egy részletes statisztikai adatot az 1930-as évből.

<i>Jelenlévő népesség</i>	1151
ebből: férfi	581
nő	570
6 évnél fiatalabb	186
6–11 év	175
12–14 év	57
15–19 év	135
20–39 év	354
40–59 év	195
60 évnél idősebb	
és ismeretlen	49
<i>Anyanyelv</i>	
magyar	1119
német	16
szlovák	3
egyéb	13
Magyarul beszélni tud	1151
Írni és olvasni tud	875

A *RIMA Értesítője* az 1930/31. évről, a somsályi iskolában 201 tanulót tart nyilván s valamennyi magyar anyanyelvű.⁷² A népesség növekedésével együtt nőtt a gyermekek száma is. 1930-ra a 14 éven aluli gyermekek száma már eléri a 418 főt, ebből 201 tanuló járt iskolába. Ebből arra lehet következtetni, hogy a családok akkor mind népesek voltak. Az egy gyermekes család ritkaságszámba ment. A régi iskolai naplók is bizonyítják ezt: egy családból több esetben 4–5 gyerek járt iskolába. Az előbbi statisztikai adatok már azt mutatják, hogy a népesség számából mindössze 32 fő nem magyar anyanyelvű. Mit mutatnak ezek a számok? Azt, hogy az idegen anyanyelvű bányászok elmagyarosítása sikerrel járt. Többen kérték honosításukat. Segítette a magyarosítási törekvést az iskola is, hiszen ott csak magyar nyelven folyt a tanítás. Miután a különböző nemzetiségű családok, akik nem tértek vissza szülőföldjükre, összeolvadtak a magyarokkal és utódaik közül még ma is sokan itt élnek. Erre utalnak a mai családnevek is. Román nemzetiségűek a: *Redák, Mikucza, Dezsélán, Fanácza*. Lengyel származásúak: *Siatinszky, Noviczky, Dridiczky, Hankusz*. A szlovák származásúak főleg Nyitra vidékéről valók: *Ribánszki, Vranovics, Veják*. Cseh nemzetiségűek: *Bejcssek, Bilesch*. Ezek a családok jó szakembereket neveltek. Gyermekeik is a bányánál dolgoztak, vájár és iparos szakmákban. Sőt még unokáik is a bányánál dolgoztak.

A somsályi bányanyitás (1921) és az ezzel kapcsolatos telepítés után a bányatelep lakóinak száma, mint az iménti statisztikából láthattuk 1100 fölé emelkedett. Foglalkozás szerint a 375 kereső férfi közül 371 az iparban, a somsályi bányában dolgozott, vagyis mind bányászok voltak. 1948-ban a telepi lakosság lélekszáma: még mindig 1151 fő. Az 1957-es lakásépítési kampány után a lakosság száma ezt már jóval túlhaladja, s 1964-ben eléri az 1450 főt. Majd a bánya bezárása után (1972) ez a szám valamelyest csökkent és 1979-ben a telepen 1300 fő élt.

A bányamunkások szociális helyzete

A somsályi bányánál kezdettől fogva működött az ún. *társláda*, illetve *társpénztár*. Ez a bányamunkások olyan legrégebbi intézménye volt, mely sorsukon egyes esetekben igyekezett segíteni. Ez azonban nem volt egyéb, minthogy az éhenhalástól mentette meg a bányászcsaládokat. Ugyanakkor ezek a szolgáltatások csak átmenetiek voltak és nem állandó jellegűek.

A somsályi szénbánya működésének első éveiben, vagyis a század elején a *társpénztári intézet* tulajdonképpen az 1854-ben kibocsátott osztrák általános

bányatörvényben foglalt rendelkezés alapján alakult ki. Az új társpénztár szabályait 1858. január 9-én a Rimamurány-völgyi Egyesület összes munkásainak; illetve azok képviselőinek jelenlétében és közreműködése mellett alkották meg s ezzel megvetették a század elején még fennálló jóléti intézetnek az alapját.⁷³ 1894-ben a társpénztár az 1891. évi XIV. tc. rendelkezéseihez képest társ-, és betegsegélyző pénztárrá alakult át s ehhez képest tagjai társpénztári és betegsegélyző pénztári tagokra oszlanak; előbbieket kérésük 4%-át, az utóbbiak pedig 2%-át fizetik járulékképpen a pénztárba.⁷⁴ Legfőbb intézkedése az volt, hogy betegség vagy baleset alkalmával segélyben részesítette a munkaképtelen dolgozókat és rokkantság esetén bizonyos összegű nyugdíjat biztosított. A tagsággal ingyenes orvosi kezelés, gyógyszerellátás, nyugdíj, végkielégítés és segély járt együtt.

A munkások számára rendkívül sérelmes volt, hogy a szolgáltatásokat (kórpénz, nyugdíj) az alapbér alapján határozták meg, mely csak kisebb hányada volt a műszakbérnek. A járulékokat ugyanakkor a teljes bér után kellett fizetni. A *kórpénz* (táppénz) összeget továbbra is az alapbérhez szabták. A bányász kifosztására alapbért vesznek fel a nyugdíj-kiszámítás kulcsául is. Azt mondják, hogy egy bányásznak 80 Kr alapbére van. Ez nem jelent egyebet, mint azt, hogy negyven évi szolgálat esetén ő napi 80 Kr alapbér után kap nyugdíjat. A társládához való járulékot azonban a mindenkor keresetből vonják le.⁷⁵ A munkások ezt a helyzetet találták a legsérelmesebbnek. A kórpénz ugyan a bérharcok nyomán általában emelkedett, mégis a műszakbérnek legfeljebb felét tette ki, s így a kifizetett kórpénz még mindig rendkívül alacsony volt.⁷⁶ Ez az összeg egy család létfenntartását a legszűkösebben sem biztosította. Mivel nagylétszámú családot kellett eltartani, ezzel csak tengették életüket. S még valamit. A bányászok csak 20 hétig kaphattak *kórpénzt*. Sok család nyomorúságos életének ez is okozója volt, hisz a bányászok között gyakoriak voltak a huzamosabb ideig tartó betegségek.⁷⁷

A munkásokra nézve különösen sérelmes volt az is, hogy a biztosításhoz csak a munkások járultak hozzá, míg a munkáltatók hozzájárulása önkéntes belátásra volt bízva. Az RMST évente mintegy 90–100 000 Koronát adott a társládának – a század elején –, ami a munkások hozzájárulásának kb. 35%-át tette ki.⁷⁸

A század elején éles vita folyik a *társláda* reformjáról. A társláda körül kibontakozó vita az első két évtizedben előtérben állott. Az elkeseredett vita végül is felemás eredményt hozott az 1907. évi XIX. tc. megalkotásával. A törvénycikk kimondta, hogy a vállalkozók a munkásokkal azonos összeggel kötelesek a biztosításhoz hozzájárulni. A bányász társládákra vonatkozóan

azonban semmilyen döntést nem hoztak, mert ezeket – a bányatörvény alapján meghatározott működési körükre való hivatkozással – kivonták a törvény hatásköre alól. Ténylegesen előremutató lépés tehát nem történt. A baleset-biztosítás intézményes megoldásán kívül minden maradt a régiben.⁷⁹ Ezt az intézményt az OTI váltotta fel, majd az OTI rendeltetését 1952–53-ban az SZTK vette át, s ettől az időtől kezdve megjavult a betegek kezelése.

A bányának volt egy üzemorvosa, aki mellett egy asszisztens és egy ápolónő dolgozott. Az üzemorvos hetenként lelátogatott a bányába és ellenőrizte, hogy az egészségügyi követelmények biztosítottak-e. A föld alatt dolgozó bányászoknak rendszeres orvosi vizsgálatokon kellett részt venni, melynek során ellenőrizték, hogy a föld alatti munka nincs-e káros hatással szervezetükre.

A következőkben csupán néhány adatot közlök a bányamunkások keresetére vonatkozóan, annak bizonyítására, mennyiben javult a dolgozók szociális helyzete. 1915-ben a somsályi bányászok 1 m-es vágathajtásért 2,40-es belvilággal 4 korona fizetést kaptak. A vájárok egy műszakra eső átlagos munkabére 5,06 korona volt, az átlagos évi keresetük pedig 1486,4 korona. A kifizetett munkabérből sokat kellett a somsályi bányászoknak ruhára, de főleg lábbelire költeni, mert igen nedves volt a bánya.⁸⁰

A nagyobb fizetés reményében minden bányász azon fáradozott, hogy minél hamarabb vájár legyen. A vájári képesítést azonban nehezen, mintegy 8–10 év alatt érték el. Ugyanis akit felvettek bányamunkára, az 1–3 évig csillás volt, utána 3–6 évig segédvájár és csak annak letöltése után – természetesen vájáriskola és vizsga nélkül – lett vájár. (Csak 1937-től vált kötelezővé a vájárvizsga.)⁸¹

Az 1940-es, háborús években egyre több szemet kellett termelni a bányászoknak Somsálybányán is. A bérük azonban nem emelkedett a teljesítmény arányában, hanem azt egyre lejjebb szorították. A bányászok keresete a megfizetett munka ellenére is túlságosan minimális volt, úgyannyira, hogy a létminimumra is alig volt elég. Ezért a farkaslyuki és a somsályi bányászok súlyos helyzetük megjavítása érdekében leírták panaszos helyzetüket az iparügyi miniszterhez címzett levelükben. Részlet a levélből: „... bizony hét kilométerről jár ide a munkásság hat községből és 7 órakor kezdődik a munkaidő reggel és délután 3-kor végződik. De már 1/4 5 órakor elindulunk a családkunktól és csak 4 óra 1/4 5 mikor hazaérkezünk. Keresetünk az itteni rettenetes árakhoz képest csekély, éppen az a kis kenyér esik meg. Kivált Somsályon a decemberi keresetkimutatáson még 1 Pengő 70 filléres és 2,60–2,80 Pengős keresetek voltak a vájároknak, amikor még 6 Pengőből sem tudjuk a

családot eltartani. Tehát ezért kérjük a Nagyméltóságú Iparügyi Miniszter Urat, hogy méltóztassék odahatni, hogy ennek a nagymennyiségű bányász-munkásnak a létérdekében sürgős javulást és ennek átvizsgálását elintézni szíveskedjék. Vagyunk hazafias tisztelettel a farkaslyuki és somsályi bányamunkásság 1940. jan. 29. Nem nevet írunk, mert itt nagyon könnyen elbocsáthatják az ilyeneket.”⁸²

1940-ben a műhelyben dolgozó iparosok órábére 26 fillér volt és csak heti 4–5 napot dolgozhattak. Csak a felszabadulás után a forint megjelenésével stabilizálódott a bányamunkások fizetése. A következő adatok összehasonlítása hűen szemlélteti, hogyan javult a bányászok keresete.

Az üzem egy dolgozójára jutó műszakbér:

Év	Forint
1952	44,59
1960	87,61
1964	96,18

Az üzem egy dolgozójára jutó éves kereset:

Év	Forint
1952	13 519,00
1960	23 930,60
1964	25 515,00 ⁸³

(A kiemelt 3 év a legjobban szemlélteti a fejlődést, és azért 1964-ig, mert ekkor még a létszám teljes. 1964-től a létszám és a termelés is fokozatosan csökken, így a későbbi adatok már nem adnak hű és teljes képet.)

1964-ben az üzemi dolgozók havi átlagbére 2200–2400 Ft volt. A szakmában (teljesítménybérben) dolgozó vajúrok, segédvajúrok, csillések havi bére a 3000–3500 Ft-ot is elérte. A bányamunkásoknak az üzemi munkaruha és lábbeli biztosított volt.

Felszabadulásunk óta társadalmunk mindenkor megbecsülte bányászait és nehéz, sokszor veszélyes, ugyanakkor hűségese, lelkiismeretes munkájukat kedvezmények nyújtásával, kiemelt támogatással és gondoskodással elismerte. 1950-től a párt és a kormány határozata alapján kiemelt anyagi és erkölcsi megbecsülésben részesülnek. Minden év szeptemberének első vasárnapját bányásznappá nyilvánították. Ezen a napon minden bányamunkás a bányához való hűségéért – szolgálati éveinek függvényeként – pénzjutalomban részesül. A hűségpénz címén kifizetett összegek alakulása néhány év tükrében: 1952-ben 798 000,— Ft, 1962-ben 3 475 300,— Ft, 1964-ben 3 767 700,— Ft.⁸⁴

Népgazdaságunk anyagi erősödésével párhuzamosan fokozatosan javultak a bányászok élet- és munkakörülményei. A múltból örökölt bányász-kolóniákat egyre korszerűbb bányászlakások váltják fel a bányatelepen. Közben javult, illetve javultak bányászaink szociális, egészségügyi ellátottsága, és az életszínvonal mutatói.

Élelmiszerellátás a bányatelepen

A bánya feltárásával és a telep építésével egyidőben, 1900-ban az Alsótelepen az Erzsébet-tárnával szemben épült egy élelemtár, vagy ahogy itt mondták Somsálybányán *provizerát*. Ennek létrehozását a szükség diktálta, mert a bányatelep a lakott településektől több kilométerre volt. Az új bányatelep lakói pedig naponta nem járhattak el bevásárolni. A bánya urai – a Rima vezérei – a kényszerítő helyzetet kihasználták, ezen keresztül többszörös előnyt és hasznot biztosítottak.

A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. bányatelepein a munkások ellátását, főleg alapvető élelmiszer tekintetében központilag biztosították. Minden bányatelepen, így Somsálybányán is volt *provizerát*, *mészárszék* és *kantin*. Kezdetben a legszükségesebb élelmiszereket és háztartási árukat, majd később már ruházati cikkeket is árusítottak. A provizerátban az élelmiszert kéthetenként vételezték a családok. A munkásfelvételkor minden család kapott egy provizerátos könyvet, mely jogosultságot biztosított arra, hogy vételezhessen, illetve vásárolhasson. Minden vásárlást a könyvbe írták.

Somsálybányán az 1930-as években a *provizerát* a legszükségesebb ruha- és textilfélék beszerzését is biztosította: ágyneműhöz, ruházkodáshoz. A provizerát mindennap reggel 7-től este 7-ig volt nyitva, de még vasárnap is 7–10-ig. A provizeráthoz tartozott a *kantin* is, mely reggel 6-tól este 9-ig volt nyitva. A söntésben jelzőtábla volt 1–2–3 számozással. Egyes szám a tisztí, 2-es az altisztí szobát, 3-as az olvasót jelezte. Ha valamelyik szám kigyulladt, oda kellett a kért italt vinni. A bányászok körében a legkeresettebb ital a *bundapálinka* volt, ez az ital azonban sem az egészségnek, sem a zsebnek nem sok kárt okozott. Az egyik érdekessége volt a kantinnak, hogy vasárnap és ünnepnapokon pálinkaféléket nem szolgáltak ki, még a tisztí szobában sem. A *mészárszék* külön egység volt, közel a *provizeráthoz*. Ott lehetett a szükséges húst beszerezni. Nagy forgalmat nem bonyolított le a mészárszék, mert a kolónián lakó családok házinyulat, baromfit, szárnyasokat, kecskét és sertést tartottak, s inkább azt fogyasztották – de csak néha –, mert ezért nem

kellett fizetni. Hentesárut Ózdról a Bóna-féle húszüzem biztosított, mely 2–3-féle kolbászból állott. A munkások *siktába* (műszakba) leginkább a fehér sósszalonnát vitték. Ez mindig rendelkezésre állt a bányászoknak.

Somsálybányán két részből állt a *kolónia*. Az *Alsótelep* és a *somsályfői telep*. A provizerát az *Alsótelepen* volt. A vásárlás megkönnyítése érdekében mind a négy-, mind az öthetes hónapokban *Somsályfőben* kiosztás volt. Ez abból állott, hogy az ott lakók a súlyárukat: 0-ás és 2-es lisztet, korpát és a láblisztet megvásárolhatták. Ez mintegy fél napba került, utána a provizerát az Alsótelepen nyitott és árult.

Ebben az időben a somsályi bányászok munkaruhát már kaptak meghatározott időre, mely bakancsból, gumicsizmából, cejg nadrágból és kabátból állott. Ezt a bánya raktárából lehetett vételezni.⁸⁵

A somsályi bányamunkásság nehéz megélhetésére emlékeztet az ún. *Jancsi-bankó* helyi formája, a hitelkönyv. Ez a következőkből állott: A bányász kapott egy vásárlási könyvet, melybe a bányamester (egy hónapban legfeljebb kétszer) bizonyos összegű hitelt írt. A kiírt hitel összegéig vásárolhattak. Az üzem a hitelt levonta a bányamunkások keresetéből. Így megakadályozták, hogy a keservesen megkeresett munkabér idegen kézbe kerüljön. Ugyanakkor azt is elérték, hogy a bányász minél kevesebb, vagy egyáltalán semmi pénzt ne kapjon kézhez, nehogy azt másutt költse el. S végül – ami a *provizerátot* fenntartó Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. legfőbb érdeke volt – a munkásokat nem kímélő, magas haszon, amely a méregdrágán eladott árukból származott, a vállalkozók egyik profitszerzési csatornája lett. Így a bányatulajdonosnak az RMST-boltjai révén nem egyszer visszatért a munkabér.

Az elmondottak alapján érthető, hogy a *provizerát* a somsályi bányászok gyűlöletének tárgya, a *Jancsi-bankó* pedig kiszolgáltatottságuk jelképe lett. Mindemellett élelmezésük gyenge volt, csak azt vásárolhattak, ami volt, fehér kenyeret csak ünnepnapokon láttak.

Ma a telepen 3 vegyesárubolt van, ebből 1 önkiszolgáló, 2 zöldséges és 1 hentesárüzlet. Mivel ma már Ózdroz tartozik a telep, a bővebb választék kínálta lehetőségeket és a piac meglétét kihasználva, a háziasszonyok gyakran a városba mennek vásárolni, ahová óránként autóbuszjárat van. A hagyományos bányász családi gazdálkodás ma is tartja magát. A legtöbb család a hónap eleji fizetésből megvásárolja a szükséges élelmet, a megmaradt pénzt pedig takarékan gyűjtik, hogy majd megvásárolják a családnak a szükséges dolgokat, tartós háztartási cikkeket, s lakásukat korszerűsítsék, szépen berendezzék.

A bányászszakszervezet megalakulása Somsálybányán

Magyarországon a bányászok még 1918 elején sem rendelkeztek engedélyezett szakszervezettel. A szociáldemokrata párt tett ugyan lépéseket 1917 júliusában, egy küldöttség felkereste a miniszterelnököt, a belügy-, és pénzügyminisztert. Igaz, ők kedvezően nyilatkoztak, de a kérdés érdemleges megvitatását elnapolták, s így nem tudtak eredményt elérni. Majd rá egy évre a szociáldemokrata párt – az 1918. február 10-én összeülő rendkívüli kongresszusán – igyekezett a kormánytól engedményt kicsikarni. A belügyminiszter azonban a legkülönbözőbb kifogásokkal akadályozta a szakszervezet létrejöttét. Továbbra is fenntartották a bányászat sajátos megkülönböztetését, amikor azt nem az ipar részeként, hanem az „ősfoglalkozások” egyikeként fogták fel, s mindenáron a bányatulajdonosok befolyása alatt akarták a bányamunkásokat tartani.⁸⁶

Az országosan kibontakozó erőteljes akciók és a forradalmi munkásmozgalom mind nagyobb tekintélyének hatására a belügyminiszter 1918. január 28-án jóváhagyta a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének alapszabályait. A szakszervezet vezetője Peyer Károly lett. A Bányamunkás alig két héten belül már meg is fogalmazza a szervezet programját, melyet eléjük tűz: „... a szakszervezet karöltve a munkásmozgalom többi ágaival, küzd a jelenlegi igazságtalan, a munkásság elnyomásán és kiszákmányolásán felépült társadalmi rendnek megváltoztatásáért, hogy ennek romjain felépíthesse a szocialista társadalmi rendet és felszabadítsa a munkáosztályt politikai és gazdasági elnyomástól.”⁸⁷ Az országos szövetség alapszabályainak elfogadása után a bányatelepeken megindult a szervező munka. Ez annál érthetőbb, mert a bányászok a „szabad szakszervezetek”, a bizalmi testületek által már minden bányatelepen rendelkeztek szervezett góccal. Az országban az első bányászszakszervezetek március 3-án Tatabányán, Dorogon és Pilis vidékén jöttek létre.⁸⁸

Borsod megye első bányászszakszervezete 1918. március 17-én alakult meg Somsálybánya-telepen. A bányászok hatalmas vörös lobogókkal és zenezóval mentek a pesti kiküldött elé az ózdi állomásra, ahonnan zárt sorokban – fehérruhás elvtársnők kíséretében – vonultak Hódoscsépányra, ahol az alakuló gyűlést megtartották.⁸⁹ A vezetőségbe a következőket választották be, mint erről Gyetvai György visszaemlékezésében tájékoztat bennünket: Peész Mihály gépész elnök, Gyetvai György kazánfűtő pénztáros, Bölönyi József kőműves pénztáros, Fehér József és Vincze Felső Géza bányamunkások ellenőrök, továbbá a bizalmi testület tagjai: Csépanyi Danicskó János, Alsó Papp

József, Vámos István, Szalmás Lajos, Szőke Imre és Barta Gyula bányamunkások. A bizalmiak egy-egy falu, Arló, Csernely, Bükkmogyorósd, Omány stb. bányamunkásait képviselték.⁹⁰

IV. A SOMSÁLYI BÁNYAMUNKÁSSÁG GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI HARCA

A RIMA vezetői igen nagy gondot fordítottak arra, hogy az ózdi „gyár-óriás” és a bányaüzemek hibátlanul működjenek. Ugyanakkor a munkástársadalom életének a megszervezése, irányítása legalább annyira fontos volt számukra, mint az imént említett gazdaságirányítás. Egy sajátos „rimai” munkáspolitikára figyelhető meg, ami jelentősen eltért az országotól. Ez természetesen rányomja bélyegét az ózdvidéki munkásmozgalomra is.

A RIMA urai nagyon jól tudták, hogy a munkásság fékentartására a legjobb megoldás a munkásjóléti intézmények létrehozása. Ezen intézményi rendszerrel sajátos szellemet, szokásokat honosított meg. A RIMA urainak legfőbb törekvése az volt, hogy a munkásság részére nyújtott átlagon felüli juttatásokért cserébe hálát, tiszteletet és odaadó munkát kívántak. Vagyis tudatosan teremtették meg az anyagi és szociális függést, melynek következménye, mintegy lecsapódásaként alakult ki az ózdi rimai kasztszellem, amely mindenütt jelen volt az ózdi társadalomban és ez kialakította a munkásságban a személyi függőség érzetét.

Ezzel magukhoz láncolták, kezükben tarthatták a dolgozók törzsgárdáját, különösen a kolonizált munkásságot. Így sikerült minden külső beavatkozást megakadályozni. Nagyon vigyáztak arra, hogy megóvják a külvilágtól elzárt munkásságot az idegen hatásoktól. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy 1903-ban, amikor a Szociáldemokrata Párt Ózdon is megpróbálkozott a munkásság szervezésével és gyűlést hívott össze, az igazgatóság elbocsátotta a rendezésben részt vett helyi munkásokat. Már a munkásfelvételnél igyekeztek megelőzni, hogy szervezett munkás kerüljön az üzembe. A RIMA nem tűrt semmilyen mozgalmat (pl. szakszervezetet) telepein. A megtorlás erre a talajra épült. Ez a mesterségesen elzárt munkásság elszigetelődött a hazai munkásságtól és a munkásmozgalom eszméitől.

A rezignáltság állapotából való eszmélés igazán csak az első világháború harmadik évében (1916) kezdődik. A politikai mozgalom kezdete a RIMA

dolgozói körében erre az időre tehető. A súlyossá váló helyzet, a háború kilátástalanságának felismerése a munkásság egy részét szervezkedésre készítik. Ezt követően már többé nem lehetett megállítani a munkások szervezkedését Ózdon és környékén sem a RIMA üzeménél. 1917. június 24-én Ózdon létrejött a szakszervezet, amely már új bérkövetelést terjesztett a gyár vezetői elé. Mivel azt 48 órán belül nem teljesítették és a gyár urai visszaútasították, július 26-án a munkások sztrájkba léptek.

A sztrájk és a RIMA meghátrálása új korszak bekövetkezését jelentette az Ózd és környéke munkásság életében és a munkásmozgalom szempontjából. Többet már nem voltak képesek a szakszervezetet teljesen elnémtani. (Vö: *Birta István: Adalékok az ózdi vasgyár munkáviszonyai történetéhez a századforduló idején* valamint: *Lehoczky Alfréd: Az ózdi gyár munkásainak helyzete az első világháború idején.*)

Bérharcok a század elején

A somsályi bányászok zömét a bánya megnyitását követően a század elején a környék szegény- és nincstelen parasztjai, zsellérei tették ki. Hogy csekély jövedelmüket kiegészíthessék, nagyszámban mentek, vagy küldték családtagjaikat az ózdi vasgyárba vagy a somsályi bányába dolgozni. A községek nincstelenjeit a rendszeres kereset vonzotta. A kevés földű gazdák jövedelmét kiegészítette a bányai kereset, s ez hozzájárult a szegényparaszi gazdaság üzemben tartásához, mely így biztosította a család ellátását. A faluról bejáró bányászok létfenntartását valójában még a mezőgazdaság biztosította. Így támogatta egymást generációkon keresztül a két életforma, így fért meg egymás mellett a két életszemlélet, s így konzerválódott az Ózd és vidéke munkásmozgalmában a „kétlakiság”. A somsályi bányamunkásoknak ezt a kétlaki életmódot folytató rétegét, a termelésben elfoglalt kettős szerepe miatt osztályszempontból nem mondhatjuk egységesnek. Egy részük a bánya állandó dolgozója lett, ezek az agrárproletár családok közül kerültek ki. Míg nagyobb részük a faluról bejáró bányászok – a tavaszi mezőgazdasági munkák megindulásával, a munkacsúcsoktól meghatározott időben –, a bányá-üzem érdekeit keresztezve, ipari tevékenységüket régi foglalkozásukkal cserélték fel. Ez adott okot arra, hogy Somsálybányán a bányászok első összeütközése a RIMA uraival 1906-ban bekövetkezett. A sztrájkra a műszakmulasztásokért kiszabott magas bírság miatt került sor. A bírság elsősorban a falusi bányászokat sújtotta. Lássuk, hogyan írja le a sztrájkot a Bányászati és Kohászati

Lapok 1906. december 15-i számában Wahlner Aladár: „Somsály bányatelepen alkalmazott 300 munkás közül — az összes vidéken lakók mind — mintegy 290-en, május hó 3-án reggel sztrájkba állottak. A május hó 4-én megtartott hatósági békéltetési tárgyalás s az ezt követő vizsgálat alkalmával kitűnt, hogy a sztrájkoknak egyik legfőbb célja az volt, hogy műszakmulasztás esetén az üzemvezetőséget a munkásokkal szemben enyhébb elbánásra kényszerítsék, s mely célból annak igazolására, hogy a büntetés mily nagy mérvben alkalmaztatik, a munkások az előző április hóban a műszakokat a mulasztások számának mesterséges emelése végett szándékosan több ízben elmulasztották.

A békéltető tárgyalás alkalmával a munkásbizottság a munkások kérelmét a következőkben adta elő:

1. Kéri, hogy a folyó évi április hónapban műszakmulasztásért kiszabott pénzbüntetések tekintet nélkül arra, hogy az illető büntetett mulasztását tudja-e igazolni vagy sem, elengedtesse. Jövőre pedig minden munkásnak szabadságában álljon igazolatlanul előzetes bejelentés nélkül is, havonként két műszakot mulasztani.

2. Kéri, hogy a műszakmulasztásért kiszabott pénzbüntetés műszakonként ne legyen több egy koronánál.

3. Kéri, hogy az ácsolásnál egy páros ácsolat felállításának legkisebb díja 60 fillérről 80 fillérre emeltessék fel, s hogy a talputánvéért cm-ként 2 fillér helyett 3-at fizesse.

Fent említett kérelmekre vonatkozólag a bányai igazgatóság a következőket adta elő:

1. Már tegnap tudomására hozta a munkásoknak, miszerint hajlandó beleegyezni abba, hogy az április havi műszakmulasztásokért kiszabott pénzbüntetéseknek a fele elengedtesse azoknak, akik tegnap rendesen munkába mentek, azoknak azonban, akik a munkát minden előzetes békés megbeszélés, illetőleg kérelem nélkül megtagadták, a büntetéspénzből elengedni nem hajlandók. Tekintet nélkül azonban arra, hogy az illetők tegnap munkába állottak-e vagy sem, a büntetéspénz mindazoknak törölni fog, akik elfogadható módon igazolni fogják mulasztásukat.

A fenti engedményeket a jelen körülmények között is hajlandó fenntartani.

Azon kérelmet, hogy havonként két műszakot lehessen igazolatlanul mulasztani, tekintettel arra, hogy a szabadságok engedélyezésénél, valamint az előzetes bejelentés nélkül történt mulasztások utólagos igazolásánál is, amint azt a munkásküldöttség is beismeri, az üzemvezetőség a legnagyobb méltá-

nyossággal jár el: nem teljesítheti, mivel a bányaműnél elsősorban szükséges rend és fegyelem megbontásával járna. Hajlandó azonban bizonyos alkalmakkor a munkásoknak egy bizonyos százalékát szabadságot, előzetes kérelem alapján.

2. A szolgálati szabályzat szerint műszakmulasztásért megállapított 2 korona büntetés helyett ezután csak 0,50—1 koronát fog alkalmaztatni, fenntartja azonban magának a jogot, hogy amennyiben a büntetés ezen mértéke elégtelennek bizonyulna, a 2 korona büntetést ismét alkalmazásba vegye.

3. A béremelésre vonatkozólag engedményeket nem tehet.

A munkások a fenti engedményekkel meg nem elégedvén, nem voltak hajlandók munkába állni, mire közöttük kihirdtetett a bányagazgatóság azon elhatározása, hogy akik május hó 7-én reggel, illetve este munkába nem állanak, azokat a szolgálatból fegyelmileg el fogják bocsátani.

A kitűzött napon csak 16-an jelentkeztek munkára a sztrájkolók közül, a következő nap, 8-án azonban ezek is kimaradtak, mire a bányagazgatóság 57 bányamunkást a szolgálatból azonnal elbocsátván, leszámolásukat még aznap kézbesítette. A többi bányamunkások látva a bányagazgatóság határozott fellépését, 9-én már küldöttségileg kérték a bányagazgatóságot, hogy őket kegyelemből a szolgálatba vegye vissza, amit a bányagazgatóság megtevéen, a sztrájkoknak vége lett.

A műszaknapló szerint április hóban 620 műszakot mulasztottak összesen, s ebből 360 mulasztás minden előleges bejelentés s utólagos igazolás nélkül történt. Ezen 360 műszakmulasztás után 497 K pénzbüntetés szabott ki.

Az átlagos vājárkereset folyó évi április hóban 3,52 K volt, de volt 6 koronás kereset is. A kereset nagysága általában egyenes arányban állott a végzett műszakok számával, s akik az összes munkanapokon dolgoztak, vagyis műszakszámuk 20-on felül volt, azok mind legalább 4 koronát kerestek. A múlt év augusztus havában az átlagos vājárkereset 3,02 korona volt, tehát a jelenleginél 50 fillérrel kevesebb. A segédmunkások az összes keresetben a vājár keresetének és alapbérüknek megfelelő arányban részesülnek, miután csaknem kizárólag ezek is szakmánybért kapnak.”⁹¹ Ez a sztrájk a somsályi bányánál minden eredmény nélkül ért véget.

A büntetéspénz számos fajtáját alkalmazták. „A bányászok szolgálati szabályzatának büntetőhatározati része például a megtorlandó cselekmények 42 fajtáját sorolta fel. A pénzbüntetés mértéke 30 fillértől 5 pengőig terjedt. Az alacsonyabb javadalmazású munkakörbe (fizetési osztályba) történő ideiglenes vagy állandó áthelyezésnek súlyos hatása volt. A munkából sorozatosan

és igazolatlanul távol maradókat felmondási idő nélkül, azonnali hatállyal bocsátották el. Elbocsátották azokat is, akik társaikat a feljebbvalók elleni elégedetlenségre, munkamegtagadásra vagy munkabeszüntetésre, erőszakos fellépésre buzdították; valamely előny kiereszkolására irányuló mozgalomban részt vettek vagy ha a munkáltatók személyének, becsületének vagy tulajdonának biztonsága ellen cselekedtek.”²

A következő összeütközés alig egy év múlva, 1907-ben megismétlődik. Ennek kiváltó oka az ún. *szakmánykönyv* volt. A bányászok napi teljesítményét ebbe írták be. A bányászok egyik volt vezetője, Csépanyi Danicskó János – aki később mint szervezett munkás állt a bányászok mozgalmának élére –, a következőképpen emlékezett vissza erre az eseményre: „1907-ben történt: A függőleges aknában dolgoztunk 28 társammal. Nap mint nap leszálltunk a bányába, robbantottunk, csákányoltunk, betegre dolgoztuk magunkat, de nem láttuk értelmét miért dolgozunk. Ugyanis annyi bért adnak, amennyit ők akarnak. A kereset kevés volt, csak sóra, lisztre meg egy kis zsírra volt elég. Hiába dolgoztunk napi 10–12 órát, a szakmánykönyvbe a legkevesebbet írták be. Ezért nem szálltunk le a bányába, követeltük, hogy nekünk is adjanak ilyen könyvet és mi is lássuk, mennyit írnak be. Éjszaka puska lövés dördült a bányafelőr lakása előtt, de ő nem tudta meg soha, hogy ki volt. Ijedtében másnap megadta a követelésünket. Meglett a könyv.”³

Az RMST bányatelepén az 1908. évben volt a második somsályi sztrájk. A következőkben ismertetem Somsály-telepen dolgozó munkások béremeléséért indított sztrájkot a *Bányászati és Kohászati Lapok* 1909. december 15. számában közöltek alapján:

Az RMST somsályi bányatelepén részleges sztrájk ütött ki 1908. szeptember 1-én. „Az éjjeli munkába való leszállás előtt a falusi bányamunkások megtagadták a beszállást, anélkül, hogy annak okát adták volna. Másnap, 2-án, reggel ugyancsak nem szállottak le, azonban még ekkor sem állottak elő nyílt követeléseikkel, hanem a telepen csapatokba verődve és ide-oda járkálva: »Adják ki a leszámolásunkat!« »Drága a kenyér!« »Kevés a kereset« felkiáltásokat hangoztattak. E bizonytalan helyzetben a bányaigazgatóság felszólította a munkásszemélyzetet, hogy küldjenek ki maguk közül megbízottakat és adják elő kívánalmaikat, egyébként pedig szálljanak be a bányába rendesen, vagy hagyják el a telepet.

A munkások eme felszólításnak nem tettek eleget és még a délelőtt folyamán mindnyájan hazamentek faluikba. Ezt megelőzőleg azonban alkalma volt a művezetőnek az egyes falukból való munkáscsoportokkal is beszélni, melyek, kivéve a csermelyieket, mindnyájan kivétel nélkül odanyilat-

koztak, hogy nekik absolute semmi szándékuk nincsen, hanem csakis a Csernely községi munkások fenyegetéseinek engedve kénytelenek visszamaradni a munkától, mert ellenesetben bizonyos, hogy azok őket odahaza, nagy vásárok alkalmával megkéselnék. Amint tehát a csernelyiek nyugalomba jönnek, üzenjen értük és ők azonnal megjelennek a munkára.

Ily körülmények között nem maradt más hátra, mint Csernelyben ki-doboltatni, a községi előjáróság útján, hogy aki ma munkába nem jelent-kezik, azt végleg elbocsátják és leszámolják. E kijelentésnek fogamatja nem lévén, a leszámolási cédulákat elkészítették. Miután a legcsekélyebb rend-zavarás elő nem fordult, biztonság okáért csupán négy csendőr kirendelését kérte a vállalat a helybeli főszolgabírói hivataltól.

A somsályi bánya összes munkáslétszáma ez időben 575 volt. Ezek kö-zül 200 gyarmatosított munkás, akik rendszeren folytatták a munkát. A sztrá-jkoló munkások száma 375 volt, kik közül 110 Csernely községbeli, nagyobb-részt renitens, 265 pedig a többi községbeli olyan munkás, akik csak kényszer hatása alatt sztrájkoltak.

A sztrájk állásáról szeptember 9-iki kelettel jelentette a bányaigazgató-ság, hogy abban addig fordulat nem állott be, amennyiben a parasztmunkások közül mindaddig senki sem jelentkezett munkára. Időközben két vidéki bá-nyamunkás odanyilatkozott, hogy az öregebb bányamunkások, kik a társ-pénztárnál hosszabb szolgálati idővel érdekelve vannak, szeptember 9-én fog-nak jelentkezni, ami azonban nem következett be.

A dolgok ilyen állása mellett indítatva érezte magát a bányaigazga-tóság, hogy további leszámolásokat eszközöljön és ennek folytán 100 bánya-munkásnak küldte el a főszolgabírói hivatal útján a leszámolást.

Rendzavarás nem fordult elő. Annak dacára azonban, hogy a munkások békésen viselkedtek, hogy mindennemű meglepetéseknek elejét vegyék, a bányaigazgatóság a helybeli főszolgabírói hivatallal állandó összeköttetésben állott, melynek rendeletéből kifolyólag a csendőrség a bányatelepet meg-szállva tartotta.

Szeptember 16-án ismét azt jelentette a bányaigazgatóság, hogy amennyiben felszólítása ellenére a sztrájkoló munkások munkába nem jelen-tek meg, még a múlt héten a helybeli főszolgabírói hivatal útján kézbesítette Csernely községbe 94 munkásnak, Csokva-Omány községekbe pedig 112 mun-kásnak leszámolási jegyzékeit. A többi községekből, kisebb számban lévén kimaradók, ilyen leszámolásokat nem eszközöltek. A munkások ezen része a leszámolásnak dacára sem jelent meg a munkában, csupán a szeptember hó 12-én megtartott rendes havi bérfizetésnél, melyen bérüket felvéve, nyugod-

tan eltávoztak a telepről. A többi falvak sztrájkoló munkásai közül az arlóiak 29-én, hétfőn, munkába álltak, négyen pedig a mai napig elmaradtak. A lénárdaróci 35 munkásból 5-en jelentkeztek munkába, míg harmincan eddig elmaradtak, de a jelentkező 5 elbeszélése szerint, amint Csermelyen a kedélyek lecsillapodnak, nagyobb részük vissza fog térni a munkába. Teljesen kimaradtak eddig a mogyorósi munkások, szám szerint huszonhatan, valamint Létáról a volt 3 munkás. Végre egyes községekből való összesen 10 napszámos munkás.

Kijelentette továbbá a bányaigazgatóság, hogy miután a munkásoknak főképpen a bérkeresetek emelésére irányuló követeléseik teljesen indokolatlanok, amennyiben a munkabérek máris nemcsak a legmagasabb határt érték el, hanem az ottani speciális viszonyokhoz mérten már át is hágták ama határt, amelyen belül még lukratív bányaüzemet fenntartani lehetséges, nincsen módjában az ez irányú követeléseknek eleget tenni és hogy ezen álláspontja mellett feltétlenül ki kell tartania még abban az esetben is, ha a bányavállalat a sztrájkoló munkások nagy részét teljesen elvesztené.”⁹⁴

Az RMST igazgatósági ülésén – 1908. szeptember 26-án – Borbély Lajos műszaki igazgató a sztrájk letörése után jelentésében a következő indítványt tette: „A nem telepített munkásokkal igen sok kellemetlenségünk van, miután egy teljesen megbízhatatlan elem és már a folyó naptári évben az ózdi területén két sztrájkon kellett keresztülmenni, hogy a termelést biztosítsuk, okvetlen szükséges lesz nagyobb arányokban telepíteni és idegen munkáselemet idevonni.”⁹⁵

A somsályi falusi bányászok társadalmi helyzete, eredete szorosan összefüggött a termelésben lekötött pozíciójukkal. Ők biztosították a bányasegédmunkaerő-szükségletét. A bányászok 70–80%-a az alsóbb és a legalsó kategóriákba tartozó képzetlen dolgozó, csillés, fékező, napszámos és egyéb segédmunkás volt. Míg a szakmunkások, vājárok a telepített munkások közül kerültek ki. Ezek a telepített, kolonizált munkások lényegesen jobb és magasabb anyagi körülmények között voltak. Ezek meg voltak elégedve jobb helyzetükkel és fel sem merült bennük a renitenskedés gondolata, elzárkóztak a politikai mozgalmaktól. Az alacsony bérek tehát a falukról jött napszámosokat és segédmunkásokat sújtották. A mozgalmi szervezkedés a bányánál csak az imént említett réteg szociális helyzetének lényeges romlásával indulhatott meg. A dolgozók mind szélesebb rétegeit érintő végnélküli nyomorúság, a rokkantak és a sebesültek, az özvegyek és árvák reménytelen helyzete miatt, a tőkés rend, és a magyar társadalom általános válságának kirobbanásakor – az első világháború idején és az azt követő forradalmi években – következett be.

1917 fordulóján és 1918-ban egymást érik a sztrájkmozgalmak és a szolidáris tüntetések.

Az első világháború alatti munkásmegmozdulások

Gyetvai György – ma 85 éves nyugdíjas bányász – a következőkben mondta el, évekkel ezelőtt az első világháború alatti szervezkedésüket, mozgalmi tevékenységüket, a Tanácsköztársaság ideje alatt végzett munkájukat, majd azt követő megpróbáltatásait: „1916 vége felé a szabadság utáni vágy összehozott bennünket Peész Mihállyal, aki 1902-ben Salgótarjánban bányász volt és szervezett munkás – ami miatt elbocsátották –, Somsályon a lakatos műhelyben dolgozott Ádám Jánossal és Szarvas Józseffel.

Mi négyen ebédidő alatt többször találkoztunk és beszélgettünk a szervezkedés lehetőségeiről. 1917 februárjában kapcsolatot teremtettünk az *Ózdi Vas- és Fémmunkás Szakszervezet* vezetőségével és a *Népszava Szerkesztőség*gel, ahonnan tanácsot és útmutatást kértünk a szervezkedés megkezdésére. Megjött a tájékoztatás és közölték, hogy a bányászok részére szervezkedési szabadság még nincs törvénybe iktatva. Így, mint a *Bányamunkás* lap előfizetője szerepelhetünk. Kaptunk több *Bányamunkás* lapot és *Népszava* újságot is. Ezek után kezdtük meg a szervezkedést a legmegbízhatóbb emberekkel. A vidéki községekben megbízható embereket kerestünk, akik a helybeli munkásokat szervezték. Már 1917-ben a háború következményeként előállott súlyos anyagi körülmények között élt a munkásság. A közellátás nagyon rossz volt a bányatelepen, nem különb a bánásmód sem. A helyi katonai parancsnokság a büntetés barbár eszközét, a kikötést is alkalmazta, ami nagy elkeseredést váltott ki a munkásság körében.”⁹⁶

1914-ben a somsályi bányát is hadiüzemmé nyilvánították. Somsályról 186-an vonultak be katonai szolgálatra. Ezeknek a családjai kereső nélkül maradtak. Csökkent a termelés, a bérek, ugyanakkor az élelmiszerek és ruházati cikkek árai egyre magasabbra szöktek. A háború terhei elsősorban ezeket a munkáscsaládokat sújtották a legjobban. Az itthonmaradt 310 főből álló, 18–50 év közötti munkást „népfelkelő munkásszázadba” osztották be, akik mozgósítás alkalmával bevonulásra voltak kötelezve. A bánya munkásait feleskették arra is, hogy ha szükséges hadba mennek. Addig is katonai fegyelem alatt álltak, katonasapkát kellett viselniük. A népfelkelő munkásszázadokba sorolt munkásokra katonai fegyelem vonatkozott. Máriási János volt somsályi bányamunkás a következőket mondja az eskütétel alkalmával elmon-

dott beszédről: „... hangoztatták, hogy éppen olyan katonák vagyunk, mint azok, akik kint harcolnak a fronton, csak nem puská a fegyverünk, hanem csákány, és ugyanolyan katonai fegyelem alatt vagyunk, mint a fronton harcoló katonák. Aki előjárójának nem engedelmeskedik, annak parancsát megszegi, még halállal is büntethető. Ezekkel a szavakkal feleskettek a királyra és hazára.”⁹⁷

Csepányi Danicskó János és Lukács János nem esküdtek fel, nem tették fel a „sapkát”. Azt mondták: „Ne sapkát adjanak, hanem bakancsot. Katonasapka nélkül tudunk dolgozni, de papírbakancsban nem.” Így juttatták kifejezésre tiltakozásukat a háború ellen. Nem látták értelmét a háborúnak. Miért? Kiknek az érdekeiért harcoljanak? Azokért, akik a nehezen megdolgozott pénzt sem akarják kifizetni? Az eredmény: Az eskütételnél jelenlevő katonatiszt mindkettőjüket Kassára vitette a katonai bíróság elé.⁹⁸

A legkisebb vétségért is megpofozták, kikötötték a munkásokat. A bányászok katonasapkát voltak kötelesek viselni, hogy látható legyen a munkásszázadokhoz való tartozásuk. A bányatelepeken fogdákat (ahogy a bányászok mondták: kótereket) hoztak létre. Somsályon például *Hasilló Gyula*, Csernelyben lakó bányász volt a kóter első „lakója”, akit azért büntettek meg, mert nem hordta a katonasapkát. Amikor az őrszemélyzet ezért felelősségre vonta, azt felelte, hogy a bányásznak „nem sapka kell, hanem kalap, amit a szemébe húzhat, hogy a szén ki ne üsse a szemét.” Ötnapi zárkát kapott, de munkába ilyenkor is járnia kellett.⁹⁹

1917-ben a RIMA műszaki igazgatója *Bíró Rudolf* már a fokozódó munkásmozgalomról beszél, s hogy az üzemek zavartalanul működhessenek állandó kompromisszumokra kényszerülnek. Mindezekről a következőkben számol be az igazgatósági ülésen, 1917. szeptember 27-én: „A szén- és kokszszállítás, amely az 1917. év elejéig normálisnak volt mondható, akadozóvá lett, az üzemi anyagoknak beszerzése mind nehezebbé vált, a munkásviszonyok megrosszabbodtak, és a munkásoknak élelmiszerekkel való ellátása, ami az üzem fenntartásának egyik legfontosabb tényezőjévé vált, egy nehezen megoldható problémává lett és mind ehhez járult még a hirtelen kitört és gyorsan mind nagyobb tért nyert munkásmozgalom, amely időközönként az üzemekben anarchikus állapotot teremtett, annál is inkább, mert a katonai közegek teljesen elvesztették tekintélyüket: ilyen körülmények között egy rendszeres produktív munkálkodás ki van zárva, és meg kell elégednünk azzal, hogy az üzemet folytonos kompromisszumok által és a mindenkori helyzethez való alkalmazkodás útján fenntarthatjuk.

Mióta a munkásság szervezkedett, a munkásviszonyok tetemesen megrosszabbodtak, mert lassanként mind csekélyebb teljesítésekkel szemben, napról-napra újabb kívánságokkal és követelményekkel lépnek fel és a rend csak nagy fáradtsággal és a követelmények részbeni teljesítésével tartható fenn. Hogy a szocialisztikus munkásmozgalom milyen arányt fog venni, ez idő szerint még beláthatatlan, de nem remélhető, hogy a békekötés után kemény harcok nélkül félig elfogadható munkásviszonyokat tudjunk teremteni. Mindenesetre igen elszomorító körülmény, hogy az egész ipari munkásság minden kulturális előkészítés nélkül a szocializmus karjaiba lett hajtva és egy talán soha helyre nem hozható hiba, hogy a kormány annak idején nem támogatta ipari egyletnek a létesítését.

A drágasági pótlékok, amelyek átlag 50%-ot tesznek ki, 2–3 hónapon túl már alig lesznek elegendők, és mihelyst a szakszervezetek a budapesti gyárakban újabb béremeléseket fognak kierőszakolni, mi is kénytelenek leszünk további 20–30%-os emeléseket eszközölni.”¹⁰⁰

Az igazgatósági ülést megelőzően Ózdon és a borsodnádasdi üzemben, július 24–26 között sztrájk volt. A RIMA-hoz tartozó bányatelepek munkásai pedig az ősz folyamán október 14-én Csokva községben tartott gyűlésükön foglalkoztak a háborús viszonyok között egyre rosszabbá váló élelmezési helyzettel és a kereseti viszonyokkal. A jelenlévő bányászok elhatározták, hogy szervezkedéssel kívánnak harcolni helyzetük megjavításáért. A gyűlésen megjelentek Omány, Lénárdaróc, Bükkmogyorósd, Sáta, Nekézseny, Arló községek és Somsály bányatelep munkásai.¹⁰¹

A Munkaügyi Panaszbizottság létrehozása és működése

Új lehetőségeket biztosítottak a bányászok jogos igényeinek kielégítésére az 1916 januárjában Magyarországon is létrehozott *Munkaügyi Panaszbizottságok*. A RIMA urai mindent elkövetnek, hogy a vállalat területén ne forduljanak a munkások sérelmeikkel a panaszbizottsághoz. Megelőző intézkedéseik és mesterkedésük ellenére kénytelenek a bányászoknak is megengedni, hogy közös kérelmek és panaszok tárgyalására panaszbizottságot választhatnak a munkások létszámának arányában. Gyetvai György így emlékezik vissza erre: „Bányatelepünk munkássága 600 fő körüli volt, így minimum egy *7 tagú bizottság*ot választottunk, élén a főbizottsági taggal. A bizottság tagjait műszakváltásnál a két műszakbeli munkásság választotta meg. A főbizottsági tagság választása szerény személyemre esett. A bizottság tagjai:

Vincze Géza felső, Alsó Papp József, Barta Gyula, Csépanyi Danicskó János, Peész Mihály, Szalmás Lajos volt. A panaszbizottsági tárgyalások sok zökkenővel jártak. Sokszor megfenyegettek bennünket, míg végül beváltották ígéretüket.”¹⁰²

Most nézzünk egy 1917. október 25-én kelt jegyzőkönyvet, amely felvétellett Somsály bányatelepen a bánya és kohóművek részére alakított Munkaügyi Panaszbizottságnak üléséről. Ezen az ülésen egy régóta húzódó ügyben hozott határozatot a panaszbizottság. Milyen panaszok kerültek az ülés elé: „1. A somsályi bányászok panasza segélyügyben, 2. A járdánházi bányamunkás panasza, 3. Szajkó István bánszállási bányász panasza. 4. Pukka Alajos bányamunkás bérpanasza. 5. Szankó Károly és társai bánszállási iparosok összbérpanasza. 6. Vass Sándor és társai bánszállási bányászok összbérpanasza. 7. Antal János és társai járdánházi bányamunkások összbérpanasza. 8. Gyetvai György és társai somsályi és ózdi-farkaslyuki bányászok összbérpanasza, 9. Vaniga József és társai salgóbánya-telepi bányászok összbérpanasza. 10. Branovics György járdánházi kocsis bérpanasza.

A panaszosok bizalmi férfiai és a vállalat igazgatósága között a békés kiegyenlítés megkíséreltetvén, az 5., 6., 7., 8. és 9. pont alatti panaszokat illetőleg a panaszosok és panaszolt vállalat között békés megegyezés jött létre, és ezt a bizottság határozati erejével ruházta fel. A vállalat 1917. évi augusztus 1-től a panaszosoknak az eddigi családi és élelmezési segélyek épségben hagyása mellett az eddig fizetett 40% háborús drágasági pótlékon felül még további 40%, összesen tehát 80%, azaz nyolcvan százalék háborús drágasági pótlékot fizet. A vasárnapi munka után az ipari munkások 50%, a bányamunkások pedig a háború előtti bérpótlékot kapják, az élelmicikkek közül a zsír, szalonna, liszt és cukor kiszolgáltatási ára a következő gazdasági évig változatlanul marad, a szakmánybérjegyzéket, valamint a csapat keresetének kimutatását a vállalat mindenkor ki fogja függeszteni, a többi kérelem az egyezés folytán tárgyalanná vált.”¹⁰³

Mint azt Gyetvai György visszaemlékezésében említette, „sokszor megfenyegették” őket. Ez be is következett 1918 február végén; Gyetvai György, Suszter Ferenc, Szlabey István, Dobos B. István somsályi bányamunkásokat bevonultatták katonának Kassára. Ezt követően a megfélemlítés nyomán a már kibontakozó mozgalmi tevékenység kissé megtorpant. A harc azonban rövidesen újra megindult. Ebben az időben egyre elviselhetetlenebbé vált a közellátás, rohamosan romlani kezdett a kenyér minősége. Voltak asszonyok, akik a falhoz ragasztható kenyérüket elvitték a bányafőnököknek és a munkások vezetőségének.

Borsod megye első bányászszakszervezete megalakulása
Somsálybányatelepen 1918. március 17.

Letova János bányász napszámos tagsági könyve
1918. június 1-i keltezéssel

Letova János bányász napszámos tagsági könyve
1918. június 1-i keltezéssel

A somsályi sortűz 1918. április 9.

Minthogy az első bányászszakszervezet Borsod megyében Somsálybányán alakult meg, a bányásztelepen megindult a szervező munka. A kezdeti sikerek után nem várt akadályokba ütközött a vezetőség. Erről és az 1918. április 9-i nevezetes eseményről így számol be Gyetvai György visszaemlékezésében: „Amikor a szakszervezeti vezetőség „bemutatkozott” Holzmann Gusztáv üzemvezetőnél, tudomására hozva a szervezet létrejöttét s kérték, hogy ezt követően őket a munkásság hivatalos képviselőinek tekintse, a bejelentést a legkülönbébb akadékoskodással fogadta, s nem is nyugodott bele. A feszültség a bányatelepen minden korábbinál jobban fokozódott, amit a munkások egyre rosszabbodó helyzete csak súlyosbított. A háborúellenes hangulatot egyre jobban fokozta a kevés bér, a sok nélkülözés.

A feszültségnek, mely a forradalmasodó munkástömegek és a brutális ellenállást tanúsító hatóságok között kialakult Ózd környékén, óhatatlanul súlyos összeütközéshez kellett vezetnie. A munkások és a katonai hatóságok között Somsályon került sor az egyik legsúlyosabb összecsapásra, mely azóta a »somsályi sortűz« néven vált ismertté. A somsályi bányászoknak több sérelmük felhalmozódott. Az élelmezés tűrhetetlenné vált. A munkásoknak bűdös szalonnát akartak kiosztani. Amikor a bányászok gyűlést akartak összehívni, a katonai hatóságok azt nem engedélyezték annak ellenére, hogy miniszteri

Gyetvai György
somsályi bányaiüzemi nyugdíjas

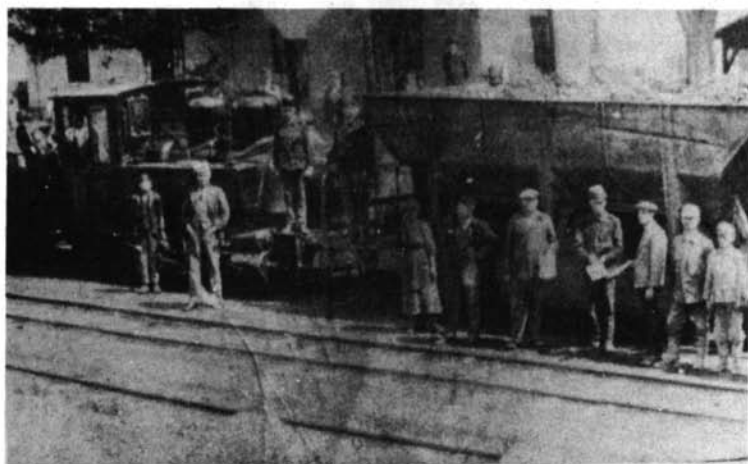
engedéllyel rendelkeztek. Április 9-én a bányászok a bányairoda előtt gyülekeztek, hogy élrelmezésük javítását követeljék. Dandó Pál főbizalmi az üzem vezetőivel és a katonai parancsnokkal folytatott heves vita közben a ragadós kukoricakenyeret odavágta a falhoz, s szemébe mondta a bánya vezetőjének: »Ilyen kenyéren nem lehet dolgozni.« Nóbel Elek főhadnagy – a munkászászlóalj parancsnoka – a helyzet alapos kivizsgálása helyett letartóztatta Dandó Pált.

Dandó Pál letartóztatásának híre gyorsan elterjedt a bányászok között. Ennek hallatára a bányászok letették a szerszámot, feljöttek a bányából és kb. 400-an a bánya udvarán gyülekeztek. A munkások sztrájkba léptek. A sztrájkhoz csatlakoztak a farkaslyuki bányászok is. A katonai parancsnok sürgős erősítést kért Somsályra. 10–12 csendőr rövidesen meg is érkezett. Akkor már az udvarrész megtelt munkásokkal és asszonyokkal. Elsősorban Dandó szabadon bocsátását követelték. Farkasszemet néztek egymással a munkások, munkásasszonyok és az irodát körülvevő csendőrök. A csendőröket mind szűkebb körbe szorították a munkások s egyszerre körül lettek véve a munkásoktól. Erre aztán megkezdődött a közelharc.

A csendőrök puskatussal igyekeztek kijutni a munkások gyűrűjéből. A munkások bányászlámpással és téglával hadakoztak. Volt, aki elvette a fegyvert a csendőröktől, s azzal ütötte a csendőröket és katonákat. A csendőrök

Dandó Pál somsályi bányász

Katonasapkás somsályi bányászok

és katonák egy része, akik annyi helyet tudtak maguk körül teremteni, hogy fegyverüket használhatták, sortűzet adtak a levegőbe. Erre a tömeg – főleg az asszonyok – rémülten futottak, ki merre tudott. A közelharcban részt vevő munkások is gyorsan szétugrottak. A csendőrök és katonák tovább is lövöldöztek, többen a levegőbe, némelyek azonban a futó tömeg után. Az egyik csendőr a tömeg után futott és utolérte Noviczky Rudolf vájárt éppen akkor, amikor a kerítésen akart átugrani. A bajonettjével átszúrta és átdobta a kerítés túlsó oldalára. Sebesülten is tovább menekült, még elvonszolta magát a meddőhányóig, ahol aztán a súlyos sérülésében elvérzett, mivel a lövöldözés miatt senki sem tudott segítségére sietni. Siatinszky Mihály idős bányászt hazafelé futtában érte el a halálos csendörgolyó. Emléküket a telep lakossága őrzi. A temetőben a somsályi bányászem dolgozói emléket állítottak 1972. március 21-én a csendőrsortűz áldozatainak. Azóta iskolánk tanulói minden évben március 21-én koszorúzási ünnepséget tartanak a KISZ és munkásörtség díszőrsége mellett. A helyi pártszervezet, a bányászszakszervezet nyugdíjas vezetői méltatják az emlékezetes nap mártírjainak küzdelmét.

Noviczky Rudolf vájár
és Siatinszky Mihály vájár
emlékműve a somsályi temetőben

A mártírhálált halt két bányász mellett megsebesültek még Noviczky István ifjú munkás somsályi, Molnár Alajos csernelyi, Páska Márton somsályi, Barta Csehes Pál csokvai, Dobos B. István és Hreben Mihály somsályi bányászok. A közelharcban különösen Papp Léka Gyula ományi, Prosek József, Kocsis Vitkó István somsályi, Uthi Bertalan hódoscsepányi, Alsó Papp József és Papp Léka Lajos bányamunkások vettek részt.

A két mártír bányász temetésén a bányatelep munkásságának nagy része megjelent. Említésre méltó, hogy az ózdi gyári szervezett vasas munkások, közel 150-en, vörös zászló alatt, rendezett sorokban vonultak fel a temetésre. De ott voltak a környék bányamunkásai is. Így a temetés nagy tüntetéssé vált az önkény ellen. Az ózdi vasasok vezetője mondott gyászbeszédet. A temetés napjára egy század katonaságot vezényeltek a bányatelepre. Három gépfegyvert állítottak fel különböző helyen. Amikor az ózdi vasasok megjelentek a telepen, minden gépfegyvernél megerősített harcállást foglaltak el.

A tragikus események után nem járt senki sem dolgozni, sztrájkoltak a bányászok. A telep elcsendesedett, de mindenki tudta, hogy a csend nem tarthat sokáig. A közelharc résztvevői közül a csendőrség elfogta Alsó Papp Józsefet, Bujna Józsefet, Papp Lisza Lajost, Tarjáni Józsefet és a letartóztatott Dandó Pállal együtt a kassai börtönbe szállították. Katonának bevonultatták Csépanyi Danicskó Jánost, Fehér Józsefet és Kocsis Vitkó Istvánt. Néhány nap múlva, 12-én délután 6 órakor a bányászoknak újra fel kellett venni a munkát.¹⁰⁴

A munkásszolidaritás szép példáját mutatja a következő eset: „Az Ózd vidéki gyárakban és bányákban gyűjtést indítottak a somsályi (és az ugyancsak ebben az időben történt korompai) sebesültek számára. Összesen 3153,90 korona gyűlt össze. A gyűjtésből Papp Léka Lajos 210, Dandó Pál 292, Alsó Papp József 352, Tarjáni József 352 koronát kapott.” írja a Bányamunkás 1918. november 2-i száma.¹⁰⁵

Ugyanakkor a RIMA urai e tragikus eseményt, a Somsályon kialakult helyzetet a munkások jogos követelését az 1918. június 6-i igazgatósági ülésen „lázadás”-nak minősítik. A rájuk jellemző módon a következő megjegyzéssel intézték el és hunytak szemet a történetek felett: „A munkásság a tavaszi hónapokban mindinkább agresszív viselkedést tanúsított, amely körülmény többszörös komoly kitéréshez vezetett; különösen az Ózd–nádasdi bányákban, és a gyárakban sajnálatos események történtek. A somsályi bányamunkások körében április 9-én kitört lázongást csakis a gyorsan megjelenő csendőrség tudta elnyomni, de szerencsére még mielőtt az komolyabb következményekkel járó kihágásokra fajult volna el; de a puskának használata

után sajnos, a lázadás színhelyén 2 halott és 20 sebesült maradt. Május 10-én a lázongás sokkal nagyobb mértékben ismétlődött Ózdon.”¹⁰⁶

Az egyre nagyobb méreteket öltő tömegmegmozdulások, sztrájkok és összeütközések a RIMA uraiban félelmet keltettek a termelésben pedig számottevően visszaesést eredményezett az 1918. év. A munkásság részéről a közelgő május 1-e megünneplésére való készülődés további riadalmat, ideges hangulatot teremtett a RIMA urai között. Igyekeznek is sürgősen intézkedni, hogy a fegyveres erők számát növeljék, s ennek árnyékában parancsokat osztogatva terrorizálják a munkásságot. Ennek érdekében Ózd és környékén a csendőrség létszámának 100 fővel való felemelését kéri a borsodi főispán a belügyminisztertől. Úgymond ezzel az erővel a nagyobb zavargások előreláthatólag megakadályozhatók lesznek, mindaddig, amíg megfelelő katonai erő ki nem vonul.

A belügyminiszter a főispán jelentését átteszi a pénzügyminiszterhez. Átiratában arról értesíti, hogy a csendőrség a kérdéses időben országosan le lesz kötve, ezért nem áll módjában csendőröket biztosítani, ellenben a honvédelmi minisztert megkereste, hogy katonaságot rendeljen ki.

Zsóry György ózdi főszolgabíró szintén kéri Borsod megye alispánját, hogy az ózdi vasmunkások május elsejei ünnepélye idejére karhatalmat rendeljen ki, mégpedig: Ózdon a csendőrséget 30, Sajóvárkonyon 20 és Járdánházán is 20 fővel emeljék fel. Emellett Ózdra 1 század, Borsodnádasd gyártelepre, Somsálybányára, Bánszállás és Királd bányatelepekre 1/2–1/2 század megbízható katonaságot vezényeljenek ki. Később az ózdi főszolgabíró ezt visszavonta telefonon. Egyébként május 1-e minden zavaró incidens nélkül múlt el.¹⁰⁷

A somsályi eseményeket követő hónapokban teljesen megbénult a somsályi bányászok között a munkásmozgalom. „A bányászok szervezkedésére 1918 nyarán a »hamu alatti izzás« volt jellemző. A munkásokkal szemben alkalmazott, s fokozódó erőszak hatására nem került sor nyílt megmozdulásra, de egy minden korábbit felülmúló fellépés feltételei érlelődtek. A bányászok szervezkedésének fontos lépését jelentette az 1918. szeptember 21–23-ra egybehívott országos közgyűlés. A szervezkedés országos eredményei megkívánták az országos vezetőség megválasztását, a feladatok átfogóbb meghatározását. A kongresszuson a borsodi bányászok képviselői is részt vettek. A somsályi Peész Mihály egyetlen olyan küldött volt, aki (salgótarjáni küldöttként) részt vett az 1903-as országos értekezleten. Peész Mihályt ebből az alkalomból a közgyűlés elnöke külön üdvözölte. Peész a küldöttekhez szólva kijelentette: »Legyen a föld alatt is világosság. Igaz, hogy keveset tanul-

tunk, nem sokat jártunk iskolába, de mégis keresztül kell tömünk a tudatlanságon és eljutni a világossághoz.«¹⁰⁸»

Újabb lendületet az „őszirózsás forradalom” hozott. A forradalom győzelme a bebörtönzötteknek és a katonasághoz behívott munkásoknak is a szabadulást jelentette. Hazajövetelük után újra bekapcsolódtak a mozgáslomba. A sztrájkoló munkások, a hozzájuk csatlakozott katonák, polgárok, ifjak sortűzzel dacoló tömegei meghátrálásra kényszerítik, majd megdöntik a gyűlölt hatalmat. Az őszirózsás forradalmat győzelemre vivő nép döntő ereje a munkásosztály volt.

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása

Az események most már gyorsan követték egymást, mígnem elérkezőnk 1919. március 21-hez, amikor a nép kezébe vette a hatalmat. A proletariátus diktatúráját a magyar munkásosztály békés úton, a dolgozó nép, a nemzet többségére támaszkodva teremtette meg. „A Tanácsköztársaság megszületése a magyar munkásosztály eddigi küzdelmeinek legnagyobb győzelme, a nemzetközi proletariátus forradalmi mozgalmának kimagasló jelentőségű eseménye. Magyarország ezeréves történetében a nép először döntötte meg a kizsákmányoló osztályok uralmát, és hozta létre a forradalmi proletariátus vezetésével saját hatalmát.” — írja a Tanácsköztársaságról „A magyar forradalmi munkásmozgalom története.”¹⁰⁹

A Tanácsköztársaság kikiáltása után gyorsan kiépítették az új népi hatalmat. Fontos volt ez abból a szempontból, hogy a helyi hatalom mindenütt megerősödjön. A tanácsok létrehozásában a munkáslakta településeken igen gyorsan intézkedés történt. Így Somsálybányán már március 22-én Hódoscsépánytól külön álló tanácsot választottak. Elnöke Král József, elnökhelyettese Nagy József lett. Ezenkívül három intézőbizottsági tagot és kilenc tanács-tagot választottak.¹¹⁰ A bányauzemben munkástanács alakult, elnöke Tarjáni József somsályi bányamunkás lett.¹¹¹ Nagy lendülettel fogtak hozzá a társadalom szocialista átalakításához.

A Tanácsköztársaság első heteit, a helyi hatalmak munkáját Somsálybányán a lázas tevékenység és szervezkedés jellemezte. A hangulat jó volt a bányatelepen. Rendezték a béreket, az ifjúmunkások helyzetét és munkaidejét. A háború okozta nehéz helyzetben a legjobb erőket a haza védelmére kötötte le. Azonban e rendkívül nehéz helyzetben is rövid idő alatt felbecsülhetetlen értékű munkát végeztek: a társadalom átalakítása, a szocialis-

ta termelési rend megteremtése, a kulturális felemelkedés és a szociális el-
látás terén.

Alig telt el másfél hónap a Tanácsköztársaság létrejötté óta, máris ve-
szély fenyegeti a népi vívmányokat. Április 27-én a cseh burzsoá csapatok
átlépték a demarkációs vonalat, ezzel megindították támadásukat a fiatal
Magyar Tanácsköztársaság ellen. A cseh csapatok célja elsősorban a salgótar-
jáni és borsodi medence iparvidékének elfoglalása volt, így Miskolc és Ózd kör-
nyékének a megszállása már csak napok kérdésévé lett. Május 1-re tovább
romlik a hadihelyzet, s így a nagy lelkesedéssel készülő bányászok már nem
ünnepelehték meg május 1-ét. Aznap délelőtt ugyanis az Ózd térségét védő,
munkásokkal megerősített 60. dandár elhagyta a településeket. Estére a cse-
hek már megszállták Ózdot és környékét. Ez a megszállás egyben azt jelentet-
te, hogy a proletárhatalom megszűnt valamennyi megszállt területen. Ez több
mint három hétre megbénította az életet Ózdon és környékén, így Somsály-
bányán is. Ez idő alatti zaklatott napokban az emberek egyszerűen a létezés
gondjaival voltak elfoglalva.

Változást csak a miskolci csata és az azzal egyidőben Ózdra érkező
csapatok felszabadító harcai hoztak. Ennek nyomán kiűzik Ózd térségéből a
cseh megszálló csapatokat. „Ózdot és környékét a legendás híró 39-es dandár
csapatai szabadították fel. A környéken folyó harcokat Ózdról irányította a
hadvezetés. A jelenlegi Alkotmány úti óvoda emeleti helyiségeiben 6 napig
lakott Sára Szabó Tibor Ulein vezérkari tiszt és Korbuly János, a huszárok
parancsnoka. Ezt az épületen lévő emléktábla adja tudtul az utókornak. Ózdi
tartózkodásuk eredménye még: hazajöttek szülői ölelésre azok a fiatalok, akik
még Eger alatt csatlakoztak a dandárhoz, de csatlakoztak a Vörös Hadsereg-
hez azok a fiatalok, akik a cseh megszállás alatt sem nézték tétlenül az idegen
hódítókat, akik a telefonvonalakat vagdosták el, akik elkötötték a lovakat,
akik szétvagdosták az autók kerekeit, akik felrobbantották a kivezető vasút
hídjait. Közel 400 ózdi és környékbeli, gyári és bányász munkás jelentkezett
önként, hogy a Tisza mellett, a Kárpátok ormai alatt Tiszolc fenyeveseinél
védjék hazánkat, a proletárok hazáját, a szülőföldet.”¹¹² „Május 23-án meg-
szűnt az északi frontra nehezedő ellenséges nyomás. A proletárhadsereg
nagyobb ellenállás nélkül törhetett előre. Május 30-ra a Vörös Hadsereg elérte
Sajószentpétert, míg az 5. hadosztály felszabadította Putnokot. Ezt követően
az egész Sajó-völgye felszabadult. Kezdetét vette az északi hadműveletek má-
sodik szakasza, a nagy jelentőségű »északi hadjárat«. A Vörös Hadsereg győ-
zelmes harcai nyomán megindulhatott a proletárhatalom visszaállítása a fel-
szabadított területen, ahol ismét a munkásság kezébe került a hatalom.”¹¹³

Sajnos nem sokáig, mert a *Forradalmi Kormányzótanács* rövidesen lemondott és augusztus 1-én átadta a hatalmat az ún. Peidl-féle szakszervezeti kormánynak.

Bár a Tanácsköztársaságot 1919. augusztus 1-én túlerő, az antant súlyos követelései és a belső árulás következtében megdöntötték, mégis az ország különböző vidékein a proletárdiktatúra helyi szervei még továbbra is fennmaradtak. Ózdon és a bányatelepeken sem szűnt meg nyomban. Az ellenforradalom hatalomátvételét több körülmény késleltette. „Az ózdi és környékbeli munkásvezetők nem voltak tisztában azzal, hogy a kormányzótanács lemondásával és a Peidl-kormány létrejöttével a munkásosztály harca elbukott. A proletárdiktatúra helyi szerveit Ózdon és a bányásztelepeken központi utasításra szüntették meg augusztus 5-én. A járási direktórium augusztus 6-án ült össze. Gazda Géza – a járási direktórium elnöke – a járás összes jegyzőinek jelenlétében adta át az ügyek vezetését a járási főszolgabírói hivatalban. Az ellenőrző munkástanács még néhány napig működött. A Vörös Őrség augusztus 8-án szűnt meg.”¹¹⁴

Az ellenforradalmi rendszer hatalomra jutása

A román királyi csapatok augusztus 16-án szállták meg Ózdot és környékét, így Somsálybányát is. Nyomban megkezdődött a munkásvezetők üldözése. Sokat közülük brutálisan bántalmaztak. Összefogdosták még a Vörös Őrség egyszerű tagjait is, hogy ezzel a munkástömegeket megfélemlítsék. Így heteken keresztül rettegésben tartották a lakosságot. A céljuk az volt, hogy megteremtsék az előfeltételt a fehérterrornak, amely aztán 25 évig uralkodott népünkön. „Pártunk és nemzetünk történetének legszebb lapjai szólnak a Tanácsköztársaságról. E 133 nap története hazánk küzdelmekben gazdag múltjának azokhoz a hagyományaihoz tartozik, amelyekre mindig büszkék lehetünk, biztosítják népünk számára minden haladó ember szeretetét és rokonszenvét az egész világon. A Tanácsköztársaság megteremtése és hősi küzdelme, a magyar nép felszabadulás előtti történetének legdicsebb fejezete. Az alkotókészség és elszántság, amit az építésben és a forradalmi honvédelemben tanúsított, fényesen bizonyítja, hogy mire képes a dolgozó nép, ha a munkásosztály vezetésével megteremti saját hazáját, ha a maga kezébe veszi az ország sorsának intézését.”¹¹⁵

A megszálló román királyi csapatok gyakorolják a hatalmat Ózdon és Somsálybányán is. Így emlékezik vissza erre az időre Gyetvai György:

„Többen az erdőben, némelyek vidéki rokonoknál bújdosunk. Három nap elteltével néhányan hazajöttünk. Alig töltöttünk egy órát odahaza, már jöttek is értünk: egy polgári őr, egy román katona és elhurcoltak Ózdra Suszter Vilmost és Osztrovszki Ferencel. Ott nagyon megbotoztak és megkínóztak a románok. Ózdról lovasszekérrel vittek a putnoki állomásra, onnan pedig Miskolcra, a román törzsparancsnokságra, majd két nap elteltével átadtak az ügyészségnek. Az ügyészségi fogházból úgy három hónap múlva engedtek el.

Hasonló sorsra jutott pár hét múlva a mi elhurcolásunk után: Alsó Papp József, Fehér József és Kirják István is, kiket a csendőrök elfogtak, a megkínzás után a miskolci katonai börtönbe szállították, ahonnan az ügyészségi fogházba kerültek, onnan 3–4 hónap letöltése után szabadultak. A mozgalmi tevékenységért Suszter Vilmost, Szarvas Józsefet és Horváth Barnát egy évre szabadságolták.”

A román csapatok kivonulásakor (1919. nov.) leszerelték a bánya be rendezéseit és azt magukkal vitték. A termelés csak lassan és vontatottan indult meg, a csendőrterror pedig egy időre elhallgattatta a mozgalom továbbfejlődését.¹¹⁶ Az idősebb bányászok visszemlékeznek arra, hogy csaknem mindennapos volt a házkutatás, mert tudták a csendőrök, hogy a szervezett munkások még most is működnek. Kínózták még azokat is, akikről csak feltételezték, hogy a forradalomban részt vettek. A megtorló rendelkezésekről a következő közleményt olvashatjuk a „Napi Jelentések” augusztus 19-i számában: „A törvényszék fogházában 62 kommunista van letartóztatásban, az ónodi, mezőkövesdi, somsályi, ózdi és kondói direktóriumok teljes számban, a miskolciak közül Fekete István, Krempánszky István, Malasits Géza, Bálint Béla, Herczfeld Sándor, Reisinger Ferenc, Kruppa Rezső.”¹¹⁷

Az 1929–33-as gazdasági világválság éveiben fokozódott a bányamunkások elbocsátása a somsályi üzemtől. Ezt bizonyítja a következő jelentés: „1930. március 3. A somsályi bányaüzem jelentése a bányai igazgatósághoz a nagyarányú elbocsátásokról. — Termelés korlátozása. A széntermelés korlátozása céljából múlt hó 15-én 105 bányamunkásunkat szabadságoltuk olyképpen, hogy azok március hó 3-ával, az új hónapban nem léphetnek munkába. — Folyó hó 1-i nb. telefoni rendelkezésre mai nappal március hó 15-re való kilépéssel újból szabadságoltuk 40 munkásunkat. Teljes tisztelettel: (olvashatatlan aláírás)”¹¹⁸

A 30-as években — a nagy világgazdasági válság után — kísérlet történt a nyílt fasiszta diktatúra bevezetésére. Gömbös Gyula miniszterelnök támadást indított a szakszervezetek ellen. Bevezették a cenzúrát, internáló táborokat létesítettek. Zászlót bontottak a fasiszta szervezetek, a nyilasok. Mégsem sike-

Bányásznapi ünnepség

Bányásznapi ünnepség

rült a magyar forradalmi munkásmozgalmat felszámolni. De a munkásosztály igazi szószólóit, vezetőit, a kommunistákat a fasiszta kormányok üldözték. Kiépítették Európa legkorszerűbb nyomozó elhárító szervét, a legrafináltabb és

Miklós a *Szociáldemokrata Párt* központi titkárságához írott levelében 1940. október 25-én: „Rátérve a jelen pillanatra, jelentés végett közlöm e héten szerdán reggeltől Ózd környékén lévő Farkaslyuk és Somsály bányatelepeken a bányászok beszüntették a munkát. A RIMA azonnal lezárolta az élelem-tárákat a bányatelepeken, előző nap pedig Ózdon és a környező falvakban a korcsmákat is bezáratta a hatóság. Mint írom, szerdán reggel kezdődött a sztrájk, aznap délre egy zászlóalj katonaság érkezett Ózdra. Ezidőtájtban csendőrök és katonák őrzik a bányatelepeket, de őrzik a szomszédos bányatelepet Királdot is, hol különben a munka megy. A csütörtöki napon Parancs jelent meg: a honvédbíróság elé állítódik a nem jelentkező. Ma és tegnap néhány embert állítottak elő a munkabeszüntetés miatt. Mint jellemzésül írom, hogy eltűntek a zöld micisapkások az utcáról, bár az utóbbi hetekben erőteljes szervezkedésnek indultak, melyet elősegített a RIMA is, hogy a jobboldali lapokat szabadon terjeszthetik az üzemekben, sőt a szervezőjüket olyan munkahelyre osztották be, honnét szabadon járt-kelt agitálni, vagy szabadon láto-gathatták munkahelyén. Ezzel szemben a mi emberünket állandó megfigyelés alatt tartja, megfenyíti, amely szintén erősen kihat mozgalmunkra.”¹¹⁹

Az 1940-es országos méretű bányászsztrájk somsálybányai lefolyásáról és okáról a sztrájk egyik aktív résztvevője, Csépanyi Danicskó Pál visszaemlé-kezése alapján írom le.

A háborúra való fokozott felkészülés egyre jobban érezte hatását. A bányászoknak napi 10 órát kellett dolgozni 26 filléres órabérért. Ugyanak-kor 4–5 napot dolgozhattak csak hetenként, a többi nap ún. porátka volt. Vasárnap nem dolgozhattak. Ha elvétele megengedtek egy vasárnapi műszakot, akkor azt is csak 26 filléres órabérrel díjazták. Így a havi keresetük nem volt több 52 pengőnél. A szervezett munkások vezetői megbeszélésre hívták össze a bányászokat és ott elmondták, hogy a nógrádi, tatabányai, a dorogi és a pécsi medencék szénbányászai már sztrájkolnak, tegyék le ők is a szerszá-mokat és kérjék bérük emelését.

Mielőtt a helyi – somsályi – sztrájkokról részletesen szólnánk, tekint-sük át e nagyméretű – országos –, külső megnyilvánulásaiban sokszor meg-rendítő, s az uralkodó osztályokat megfélemlítő munkásmegmozdulást, amelyet azonban a maga céljaira igyekezett felhasználni a hazai nációk nyilas-keresztes pártja. A bányászok a harc kezdeti szakaszában azért fogadták el a nyilasok vezető szerepét, mivel más politikai tényező nem akadt az országban, amely elviselhetetlen helyzetük gyors orvoslását ígérte volna. Ugyanakkor nem tudhatták, hogy a kenyérért folytatott áldozatos harcukat a magyar-országgi Hitler-követők elvetemült és fondorlatos módon csupán eszközként

legkegyetlenebb kínzásokat alkalmazták az elfogott forradalmárokkal szemben, statárium és akasztófa várt rájuk. Annak ellenére, hogy a letartóztatások érzékeny veszteséget okoznak, a párt lankadatlanul folytatja harcát. Ilyen körülmények között a gazdasági harcok is nehezebbé válnak, de folytatódnak.

Bányászok az 1930-as évekből

A második világháború alatti politikai és gazdasági mozgalmak

A második világháború kirobbanását követő évben növekszik a drágaság, csökkennek a bérek, gyakori a munkaidő megnyújtása, de a túlóradíjat nem fizetik. Egyre szaporodnak a bérmozgalmak és a sztrájkok. A bérmozgalmak politikai jelentősége is megnőtt. Ebben a súlyos helyzetben 1940. őszén a bányászok is sztrájkot hirdetnek. A sztrájk a salgótarjáni szénmedencében kezdődött 1940. október 8-án, majd egy hét alatt országos méretűvé vált. Az ország minden jelentősebb bányavidékére áterjedt. A borsodi szénmedence bányászaival a országos sztrájk utolsó hullámában következett be, így Somsálybányán is. A munkásmegmozdulás alapvető oka – mint említettem – a bányamunkások és családjaik súlyos helyzetéből fakadó szociális elégedetlenség. A farkaslyuki és somsályi bányászsztrájkokról így ír Mauks

akarták felhasználni küszöbön álló puccsterveik végrehajtásában. Nem ismertették fel, hogy a nyilasok őket egyszerű, jelentőség nélküli parasztfiguráknak tekintették a hatalom megszerzéséért folytatott országos méretű sakkjátszmában a horthysta uralkodó csoporttal szemben.

A nyilaspárt idejekorán felismerte a bányamunkások között zajló politikai mozgást, a baloldal erőinek bénultságát. A nyilaspárt vezetőinek egy része 1940 őszén elérkezettnek látta az időt a hatalom átvételére. A bányászok sztrájkba állításával és más iparágak munkásainak általános sztrájkjával kívánt belpolitikai zűrzavart teremteni. A nyilasok által szervezett bányász-kongresszus és az azt követő felfokozott propaganda hatására elsősorban a különösen rosszul fizetett és elégtelenül ellátott nógrádi szénbányászok között jelentkezett a sztrájk. Az 1940. október 8-i Salgó Frigyes-aknai bányászok sztrájkját követték a Salgó valamennyi nógrádi bányájának dolgozói. Ezután Dorog, Tokod, Pécs stb. bányák dolgozói léptek sztrájkba.

Bekövetkezett október 20-a, a nyilasok által döntőnek hirdetett idő, amikor ígérték, hogy a németek megszállják hazánkat. De ezen a napon sem történt semmi, ami igazolta volna a nyilasok előzetes híresztelését. A nyilasoknak, miután nem bizonyultak elég erősnek a hatalom megragadására, csakis külső segítség révén sikerülhetett volna Horthyékat kiűzni a nyeregből. A nyilaspárt ismerve belső gyengeségét, az összes hatalomátvételre irányuló terveiben a német fasiszták aktív segítségével számolt. De a nyilasok által várt német segítség elmaradt. Az ezt követően zajlott események során azután a nyilaspárt látványos módon elfordult a sztrájktól, és ennek oka elsősorban a német fasisztáktól várt segítség elmaradása volt. Valójában az október 22-én, a RIMA Ózd környéki bányáiban bekövetkezett munkabeszüntetés tekinthető az utolsó olyan lépésnek, melyet a nyilaspárt kezdeményezett. A RIMA ózdvidéki bányáiból elszórtan beérkező küldötteket Gruber Lajos képviselő fogadta a nyilas pártközpontban és felhívta őket, hogy a közvetítése nélkül ne bocsátkozzanak senkivel se tárgyalásba. De az Ózd környéki bányák tisztagú munkásdelegációját október 26-án már maga Szálasi Ferenc fogadta. A nyilaskeresztes párt támogatását kérő küldötteknek Szálasi kijelentette, hogy a sztrájkot nem támogatják, és általában elítélőleg nyilatkozott a sztrájkokról mint harci fegyverről. Ugyanezen a napon jelent meg a nyilasok hivatalos elítélőnyilatkozata a munkabeszüntetésről. A bányássztrájk, mely számukra eddig a politikai puccshoz nélkülözhetetlen zavaros helyzet megteremtésére szolgált, most már súlyos teherként nehezedett rájuk, amitől igyekeztek mielőbb megszabadulni.

A sztrájkkal való szembefordulása következtében viszont a nyilaspárt a bányamunkások közötti befolyását jórészt elvesztette. A bányászok most saját kárukon láthatták, hogy a nyilaspárt csupán kalandor politikai céljai érdekében foglalkozott ügyekkel. Felismerhették, hogy amint a nyilas politikai érdek mást kívánt, egyszeriben érdektelenné vált a bányamunkások sorsa, egyszeriben cserbenhagyták a sztrájkolókat. Az a tény, hogy a nyilaspárt éppen a legnehezebb helyzetben fordult el a sztrájktól, mindennél világosabban bizonyította a nyilasok alantas politikai játékait. Ily módon azok, akik a nyilasok felől illúziókat tápláltak, saját bőrükön érezhették meg a fasiszta politika megdöbbenő hitványságát. Most már — és éppen a harc csúcspontján — valóban magukra maradtak a bányászok. Akkor pedig már ezrével voltak letartóztatva, százával a katonai fogházakban, internálótáborokban, családjukkal együtt éheztek, és a sztrájkfront mégsem omlott össze. (Lásd: *Szekeres József: A magyar bányamunkásság harcai 1934–1944. Bp. 1970.*)

1940 október végén (kb. 20-a után) a somszáti bányászok nem szálltak le a bányába, hanem elküldték vezetőiket a bányaíródába, hogy tolmácsolják követeléseiket. Ott azonban meg sem hallgatták őket. Az összegyűlt bányászokat tárgyalás címén felcsalták a felolvasó terembe. A felvigyázók lezárták az ajtókat és titokban megerősített csendőrséget kértek Ózdról. Ott kérték, majd fenyegették a bányászokat, hogy vegyék fel a munkát. Egy ívet küldtek körbe a munkások között és követelték, hogy mindenki aláírásával bizonyítsa, hogy felveszi a munkát. A bányászok javarésze — köztük Csépanyi Danicskó Pál, Tóth Imre, Nagy Sándor, Papp István és még sokan — nem írták alá. Akkor azokat a bányászokat, akik továbbra is kitartottak követelésük mellett, az ózdi bányagazgatóság pincéjébe vitték. Másnap Várgedére szállították őket. Odavitték a környező bányákból is a sztrájkolókat; mintegy 600-an lehettek. Az első napokban kevés és szinte ehetetlen ételt kaptak. Később egy százados elrendelte, hogy jobb és több élelmet adjanak nekik, hátha ez megváltoztatja elhatározásukat. Ez sem segített. Egy hétig dolgoztak Várgedén.

Egyik nap Miskolcra küldtek hozzájuk egy magas rangú katonatisztet, aki felszólította a sztrájkolókat, hogy vegyék fel a munkát. Ha nem, akkor Erdélybe viszik őket munkaszolgálatra. Ott egy hétig gyakorlatoztatták az embereket, mintha katonának vinnék őket. A kiképző főhadnagy kérte őket, vegyék fel a munkát, most már javítani fognak a béren. A bányagazgatóság kénytelen volt helyt adni a sztrájkolók követeléseinek és az órabért 40 fillérrel emelték, eltörölték a porátkát és a vasárnapi műszakokat külön még 50%-kal

díjazták. A somsályi bányászok hosszú, de kitartó harca meghozta eredményét.¹²⁰

A bányai igazgatóság 1940. október 24-én a sztrájkot követő napon helyzetjelentést küld a részvénytársaságnak, majd ezt követően október 29-én s utána mindennap november 16-ig. Az október 29-i helyzetjelentésben azt olvashatjuk, hogy a termelés biztosítása érdekében október 24-én 108 fő katona-bányászt Somsályon munkába állítottak. Október 29-én a katona-bányászok létszáma már 143. „A karhatalmi parancsnokság folyó hó 24-én egy hirdetményben hívta fel a munkásságot, hogy f. hó 26-án reggel 6 órára vegyék fel a munkát. A falvakban a munkára való felszólítás, valamint a megtagadóknak Ózdra való szállítása még ma is folyamatban van. Az általános helyzet nem kielégítő. A falvakban és bányatelepeken a hangulat igen elkeseredett. A munka felvételére kilátás nincs, mert a terror igen nagy s a dolgozni akarókat megfélemlítik, úgy hogy azok még karhatalmi kísérettel sem hajlandók munkába állni.”¹²¹

A további napi jelentések alapján nézzük hogyan alakul a helyzet november 16-ig, a sztrájk megszűnéséig. A korábbi állapot szerinti általános helyzet nem változott. A falvakból még a mai napig sem jelentkeztek munkára a bányászok. A karhatalom szívósan folytatja a felhívást a munkára a falvakban. Október 29-én és 30-án Somsálybánya-telepről, Lénárdaróc, Csernely, Uppony, Nekézseny községekből 135 fő munkát megtagadót állítottak elő, kiket Ózdon helyeztek el, „egyelőre”. Ezen felül Somsályról még 150 főt – a bányatelepről – részben munkatáborba szállítottak, részben katonai őrizet alá helyezték. November 4-re a farkaslyuki és somsályi bányáüzemektől, telepi és vidéki munkások közül már 847 embert szállítottak el munkatáborba. Somsálybányán november 5-én már 244 fő katona-bányász dolgozik. A helyzet kezd tragikussá válni a széntermelésben, mert a farkaslyuki és somsályi bányából november 6-ra már 939 munkást szállított el a karhatalom munkatáborba. Még nagyobb erővel igyekszik a karhatalom a falvakból „visszahívni” a bányászokat, több-kevesebb sikerrel. További javulást attól remélnek, hogy a munkatáborban lévő bányamunkások munkára jelentkeznek és hazajönnek. Ők viszont csak akkor jönnek, ha követeléseiket teljesítik. November 11-re megváltozik a helyzet, mert 802 embert szállítottak haza a két bányához, távol van még 199 bányász. A bányai igazgatóság november 12-i jelentésében a következőket kénytelen megállapítani: „A visszatért munkásoknál a hangulat nyomott. Fellépésük nem sokat javult a munkabeszüntetés első napjainak követelező hangjával szemben. Várják a bértárgyalások meg-

kezdését s hangoztatják, hogy ennek eredményétől teszik függővé további magatartásukat.

Köztudatban van a munkásságnál, hogy a munkabeszüntetések megszűnése után mindenütt voltak a kormány, a vállalatok és az ő megbízottjaiknak képviseletében béketárgyalások. A munkabeszüntetés előtti és alatti tárgyalásokon több ízben hangoztattuk, hogy a bértárgyalások csak akkor indulhatnak meg, ha a munkát felveszik, most erre való hivatkozással sürgetik annak megindulását s míg erre vonatkozólag ígéretet nem kapnak, megnyugodni nem fognak.”¹²² Hogy ez mennyire így van, bizonyítják a következő adatok: A somsályi bányászok 88%-a állt munkába már november 13-án, ugyanakkor a termelés a munkabeszüntetés előttinek csak 54,4%-a. Ugyanerre a napra már valamennyi katonai munkatáborból hazajött valamennyi bányász. Ettől kezdve katona-bányászok nincsenek a bányatelepen.

A bányászok hangulatára jellemző, hogy lecsökkentik munkateljesítményüket mindaddig, amíg a bértárgyalások eredményét nem ismerik. „Keresik az okot, hogy miért lettek a katonai munkatáborba elszállítva, miért lettek egyesek a Honvéd Törvényszék által elítélve. Mind ezen kérdések még izgalomban tartják őket, s így a teljesítmények, a termelésnek csak lassú emelkedésével számolhatunk. Tekintve, hogy a munkabeszüntetést egyelőre megszüntnek tarthatjuk, továbbiakban helyzetjelentést nem adunk.” írja a bányagazgatóság 1940. november 15-én. Így a bányászsztrájk Somsálybányán november 16-án megszűnt.¹²³ A miskolci Honvéd Törvényszék a sztrájk szervezésében részt vettek közül több bányászt rövidebb-hosszabb börtönbüntetésre ítelt.

1941. március 29-én a somsályi bányamunkások megbízottai megjelentek az üzemfőnökségen és írásbeli kérelmet terjesztettek elő, emellett annak tartalmát a nyomaték kedvéért szóbelileg is megismételték. Beadványukban a szakmánybér emelését, az élelemellátás javítását és a fejadag emelését, cukorpótdagot, a lakbér és a világítási pótlék emelését kérték. Május 13-án Somsályon újabb munkásküldöttség alakult és május 14-én a farkaslyukiakkal közös küldöttséget menesztettek a bányagazgatósághoz béremelésért, a lisztfejadagban a fehérliszt arányának emeléséért, a be- és kiszállással töltött idő külön díjazásáért és jobb minőségű bakancsért.¹²⁴

A bányászoknak juttatott kedvezmények hatására a bányatelepen helyreállt a rend, a nyugalom és megindult a termelés. A honvédelmi miniszter parancsára megszűnt a karhatalmi készenlét és november 25-én bevonták a karhatalmat Ózdról és a környék bányavidékéről. Bevonultak állomáshelyükre a katonák. A kormányzati szervek természetesen állandóan figyelemmel

kísérték a bányászok magatartását, s az adott helyzetben nem késlekedtek a beavatkozással. Ennek ellenére 1942. őszétől a háborús politikai és gazdasági tényezők hatására a bányamunkások teljesítménye romlott, csökkent a termelés. Az élelemadagot csak pótműszak teljesítése ellenében osztották ki. A legdurvább eszközöket alkalmazzák a többtermelésre való kényszerítés szempontjából. Aki fegyelmi vétséget követett el, első ízben pénzbírsággal, a további esetekben élelmiszer- és kedvezménymegvonással bűnhődött. Ennél súlyosabb büntetéseket is alkalmaztak, mert a munkafegyelem megbontóit és az ellenséges propaganda terjesztőit a hadiüzemi parancsnok és az üzemevezetők javaslata alapján internálták, vagy munkásszázadokba beosztva a frontra vitték. Ezek a kegyetlen rendszabályok a helyzeten már semmit sem változtattak, tovább csökkent a termelés.

A szembenállás és ellenállás már tükrözte a megváltozott helyzetet. 1943 januárjában megsemmisült a Don-kanyarban a II. Magyar Hadsereg. Februárban befejeződik a sztálingrádi csata, mely a második világháború fordulatát jelentette. Mindezek a történelmi jelentőségű győzelmek éreztetik hatásukat hazánkban is. A szovjet hadsereg sorozatos győzelmei, a német csapatok egymást követő vereségei szétoszlatták a németek verhetetlenségéről szóló legendát, új reményekkel töltötték el az emberi haladás híveit. A bányászmozgalom Ózdon és környékén fokozatosan felélénkült, elsősorban bér-, élelemellátás, emberséges bánásmód, normális munkaidő-követelések jegyében. A bányamunkások szervezkedése mint láttuk az erős katonai, bányatókés elnyomás miatt nagyobb mértékben a második világháború éveit alatt sem tudott fellendülni Ózd környékén. A bányamunkásság elkeseredettsége pedig érlelte a harcok megmozdulást. Hiszen éppen a bányászok alkották a munkásság azon legharcosabb rétegét, akik az ellenforradalmi korszakban, ha helyzetük elviselhetetlenné vált, letették munkaeszközeiket. A háború utolsó szakaszában a somsályi bányászok is arra törekedtek, hogy megvédjék a bányát az esztelen rombolástól, hogy megakadályozzák a gépek, bányászati berendezések elszállítását.

Politikai élet a felszabadulás utáni években

Somsálybánya 1944 végén, december 20-án felszabadult a fasiszta elnyomás alól. Maguk mögött hagyták a negyedszázados elnyomás minden szenvedését, a háborús éveket. Megnyílt az út a társadalmi haladás előtt, bár az emberfeletti erőfeszítésre most is szükség volt és ezt elvárta az ország a bányá-

szoktól. Az életveszéllyel küzdve, bányászaink Somsályon is minden akadályt legyőztek. Hónapról hónapra fokozták teljesítményüket, ellátták szénnel a vasutat és a gyárakat.

Az alapvetően megváltozott helyzetben a felszabadult somsályi bányászok már 1945 januárjában hozzáálltak a pártok szervezéséhez és a szakszervezet újjászervezéséhez. A bánya helyreállítása a termeléshez együtt járt a politikai munka megszervezésével. Az üzemben két munkáspárt alakul, kommunista és szociáldemokrata. Érdekes módon most is, mint a felszabadulás előtt a Szociáldemokrata Párt tagjai a műhelyi dolgozókból tevődnek össze. Hogyan indult meg a politikai élet Somsálybányán a szabadság első napjaiban, erre így emlékeznek vissza: Rubint József, R. Tóth Imre, Szabadvári István és Böröczi Károly.

A politikai hatalom meghódításához szükség van a Kommunista Pártra. Tollár József, Tollár Pál, Tollár István, Bilesch József, Révai István, Noviczky György, Noviczky Mihály, Füzi Pál tevékenykednek a KMP megszervezésén. Tagjai főleg a bányászok közül kerülnek ki. A KMP első titkára: Bilesch József volt. A Szociáldemokrata Pártot Gyetvai György, Burján János, Barta K. József és Kovács Pál szervezik. Első titkára, illetve az egyesülésig végig Burján János volt. A két párt egymást tiszteletben tartva dolgozott. Közös céljuk volt a termelés beindítása, majd növelése, a leromlott élelmiszer-ellátás biztosítása, javítása. Közös erővel törekedtek a szakszervezet megszervezésére is. Ennek köszönhető, hogy már március 5-től hivatalosan is működött.

A szakszervezet megszervezésében sokat tett: Burján János, Noviczky György, Noviczky Mihály, Tollár József, Tollár István, Kaló István, Antal P. Ferenc és Domonkos József. Az első szakszervezeti vezető: Tollár József volt.

Nagy gondot és figyelmet fordítanak a vidékről bejáró dolgozókra is, hogy minél többen legyenek tagjai a szakszervezetnek. Nem is maradt el az eredmény, mert az első évben mindjárt a dolgozóknak igen magas százaléka volt szakszervezeti tag. A legjobb szakemberek, bányászok, iparosok jártak élen a szervezési munkában. A szakszervezetben belül főleg az „Élelmezési Bizottságra” várt nagy feladat. Tagjainak – Böröczi Péter, Rubint József – kellett gondoskodni a telep élelmezéséről. Ezért vásármaponként „rohamunkával” termelték ki azt a szénmennységet, amivel az Alföldre mentek, ahol „csereakciót” folytattak: szenet, vasat adtak élelemért.

Az iparügyi miniszter rendelete értelmében létre kellett hozni Somsályon is az Üzemi Bizottságot, melyre igen nagy feladat várt. Velük, rajtuk keresztül valósult meg a munkásellenőrzés a bányauzemben. Nemcsak a termelésbe, hanem az elosztásba is beleszólhatnak. Jogkörük egyre bővül. Az

első ÜB-titkár: Noviczky Mihály volt. A szocialista munkaverseny terén is igen szép eredmények voltak, mindjárt az új élet beindulásakor. Üzemi, de országos szinten is elismert szocialista brigádok voltak Somsályon. A jó politikai munkának volt köszönhető, hogy az új, szabad élet felépítésének minden gondját örömmel vállalta valamennyi somsályi bányász. Az ország újjáépítéséért folytatott harcban bányászbecsülettel és akarattal helytálltak.¹²⁵

V. KULTURÁLIS, SZOCIÁLIS ÉS SPORTINTÉZMÉNYEK

A bányatelepi iskola és az óvoda

A lakóteleppel egyidőben kezdték építeni az iskolát (ma is abban tanítunk). Az iskola építésének jelentőségét akkor tudjuk igazán értékelni, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a bányászkodás kezdetén írni, olvasni nem tudó emberek voltak a bányászok. Tovább a RIMA-„országban”, a bányatulajdonosok által fenntartott ún. „társulati” iskolák minden szempontból előnyösebb helyzetben voltak az egyházi, községi stb. iskolákkal szemben. Ugyanakkor a fenntartók nem önzetlenül tették ezt. Az iskolát is felhasználták törekvéseik megvalósításához. Egyik eszköze volt a munkások tőkés érdekeknek megfelelő művelésének, többek között az állandó munkásgárda kialakításában. Ugyanakkor nagy szolgálatot tettek a bányamunkásságnak azzal, hogy gyermekeik megtanultak írni, olvasni, megnyílt előttük az, ami eddig el volt zárva, a tudás megszerzésének lehetősége. Olyan lépcsőfokot jelentett ez a hatalom felé, melynek „haszna” az öntudatosodó és a tudatos munkásmozgalomban való részvételük idején gyümölcsözőt.

A somsályi bányatelepet fenntartó Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. is gondot fordított a bányászgyerekek iskoláztatására. 1904-ben építették meg a kéttantermes iskolát. Bár az akkori gyermeklétszám befogadására egy is elegendő lett volna, de gondoltak a jövőre is, a szaporodó munkáslétszámmra, a bánya fejlődésére, tehát nem véletlenül történt a két tanterem építése. Az első tanító, aki 1904-ben első ízben összeírta a telepi tanköteles gyermekeket, Szepesi (Spisák) István volt. Az iskola az 1904/1905-ös tanévben kezdte meg működését egy tanerővel, 38 tanulóval.¹²⁶

Az elvándorlás, a kicserélődés a bányászok tekintetében ezekben az években az 50–60%-ot is elérte. Az első nagyobb állandósulás 1908-ban kezdődött. Ekkor Boskó Mihály személyével már két tanerőre emelkedett az iskola tanerőlétszáma. Az 1910/11-es tanévben a 6 osztályban 97 tanuló,

A somsályi iskola, melyben a tanítás
az 1904/1905-ös tanévben kezdődött

2 tanteremben két tanító vezetésével tanul. 1918-ban Kárpáthy Gyula tanító munkába lépésével már három tanerős lett az iskola. A tanulólétszám emelkedésével együtt nőtt az iskola épülete is. 1918/19-ben épült a harmadik tanterem és az iskolaépület szomszédságában megépült egy új tanítói lakás. 1926-tól vált 4 tanerőssé az iskola. 1935-ben épült meg a negyedik, s 1939-ben az ötödik tanterem. Ez utóbbival együtt épült 2 „nőtlen” tanítói lakás. 1938-ban a 8 osztályú népiskola kialakítása érdekében megnyitották a VII. osztályt, majd a VIII. osztályt is. Ide jártak az Arló-völgyi községekben lakó bányászcsaládok VII–VIII. osztályos gyermekei.¹²⁷

Néhány konkrét adat az eddigiekhez:

1904–1908-ig	1 tanító vezetett	6 osztályt
1909–1918-ig	2 tanító vezetett	6 osztályt
1919–1926-ig	3 tanító vezetett	6 osztályt
1927–1938-ig	4 tanító vezetett	7 osztályt
1939–1945-ig	6 tanító vezetett	8 osztályt

A tanulók létszáma 1920-ban 208 tanuló, 1941-ben 285 tanuló¹²⁸ volt. Ebben a létszámban szerepelnek a Járdánháza, Arló, Hódoscsepány községekből idejáró bányászok gyermekei (mintegy 55 fő) 7., 8. osztályos tanulók.

A bányatelepi iskolák igazgatása Ózdról történt. Az igazgatói teendőket az ózdi gyári iskola mindenkorai igazgatója látta el: 1918-ig Kablay István, majd 1931-ig Hanuszik Antal, 1945-ig Czangár Lajos, 1945-től Nagy Árpád.

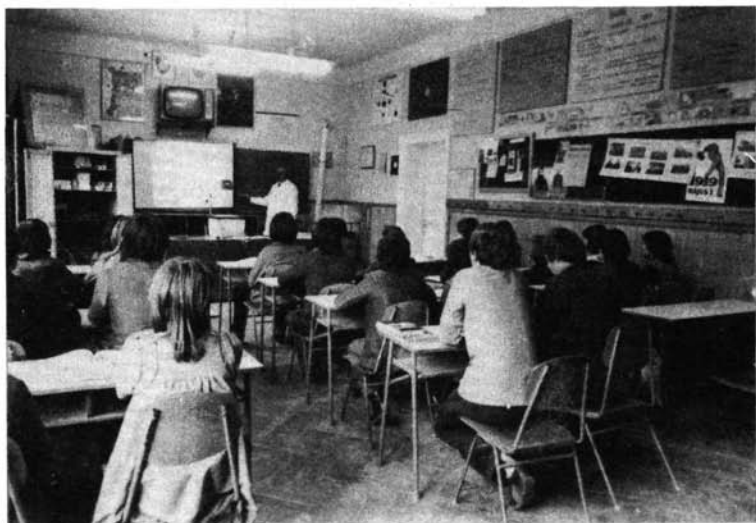
1946 novemberében jelent meg Somsály-bányatelepen a miniszterközi bizottság az államosítási előmunkálatok adatainak felvétele céljából. 1947. augusztus 19-i keltezéssel kapták meg az iskola tanítói állami kinevezésüket a *Magyar Vallás és Közoktatásügyi Minisztertől*. Név szerint: Hoffmann Albert igazgató-tanító, Hoffmann Albertné, Lenk Andrásné, Ricsey Balázs, Havranek Stefánia és Wágner Ida tanító. Az úttörőmozgalom is 1947-ben indult be, Ricsey Balázs állami tanító vezetésével, 16 fővel. 1948-ban a csapat vezetője Domonkos Lajos ifjúmunkás lett, aki tanfolyami átképzéssel vált úttörővezetővé. A csapat létszáma ekkor 46 fő volt.¹²⁹

Az általános iskola bevezetése óta a somsályi iskola osztott, 8 tanuló-csoportos. Szakrendszerű oktatás folyik ez időtől kezdve az iskolában. Az iskola legmagasabb létszáma 1964-ben volt, 300 fő. A bánya visszafejlesztése, majd 1972-ben a bezárása úgy gondolom magyarázzák azt, hogy ettől az időtől kezdve a tanulólétszám állandóan csökkent. Részben a telepről való elvándorlás és előregedés miatt. Ma az iskola tanulólétszáma 149 fő. A nevelői létszám 13 fő.

Az államosítást követően igazgatók voltak az iskolában: 1947–1952. Hoffman Albert, 1952–1969. Gyárfás Emil, 1970–1971. Tóth Miklósné, 1971–1976. Csamangó József, 1976–1980. Nagy Károly.

Az utóbbi 3 évben a közel 80 éves iskola újjászületett. Az oktatás és nevelés minőségének javítása érdekében 1976-tól igen korszerűen berendezett és jól felszerelt történelem–földrajz, magyar–oroszl szaktantermet alakítottunk ki. Kiemelkedő a fizika–kémia előadóterem kialakítása, melyet egyedi bútorokkal rendeztünk be, ahol a vízvezetékekkel, árammal és gázzal felszerelt asztalok lépcsőzetesen vannak elhelyezve. Valamennyi tantermünkben az olajos padlót parkettára cseréltük fel. A tantermek végében szertárakat és műhelytermet választottunk le. Külön helyiségben van a csapatotthon és az iskolai könyvtár. Rendelkezünk egy különálló épületben elhelyezett modern napközi otthonnal, melyben külön tanulószoba, klubszoba és ebédlő van és a tanulók 50%-a itt nyer elhelyezést. Soha nem látott „rekonstrukciót” hajtottunk végre. Mindezeket az oktatás színvonalát javító munkákat a szülői munkaközösség, a Farkaslyuki Szénbánya, a Bördíszmű- és a Világítástechnikai Vállalat anyagi és olykor-olykor szocialista brigádjaiknak munkával történő segítségével valósítottuk meg.

A tárgyi fejlesztés a nevelőtestület munkájában és a tanulók eredményeiben meg is mutatkozik. 1977-ben 10 tanuló üdült Zánkán az Úttörővárosban, a járási úttörővetélkedőn elért első helyezés eredményéért – megelőzve messze a nagy iskolákat. 1980-ban szintén 10 tanuló üdülhetett ugyan-

Történelemóra a szaktanteremben. Tanít: Nagy Károly tanár-igazgató

Tanulószoza a napközi otthonban.
A foglalkozást vezeti: Varga Tiborné tanító

Klubszoba a napközi otthonban

ott, a Balaton partján, a városi sportversenyekben elért eredmények jutalmául. A sport-, a tehetségkutató versenyek eredményeiért többször részesült az iskola pénz- és felszerelésbeli jutalomban. A tanulmányi versenyeken az orosz nyelvből és a gyakorlati oktatásból kiemelkedő eredményeket értek el iskolánk tanulói. A takarékosági versenyben az elmúlt évben egyéni és csapatelsőkk lettünk. Jelenleg iskolánk a legjobban felszerelt iskolák egyike és a tárgyi, személyi feltételek bizakodóvá tesznek a jövő eredményeit illetően.

Az óvoda létesítése a szülőknek régi óhaja volt Somsálybányán. Visszanúlik ez az 1919-es évre. Az 1928. január 22-én megalakult „Somsálybánya-telepi Gyermekegylező Nőegylet” alapszabályának I. fejezet 2. pontjában többek között a következőket olvashatjuk: „Az egylet célja az árvák, özvegyek és a szegények segélyezése, az anyák és a csecsemők védelme, egy kisdudóvoda létesítése és fenntartása.”¹³⁰ Az óvoda szervezése csak részben sikerült. 1930-tól kezdve minden évben volt ún. nyári óvoda, melyet a *Nőegylet* a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. támogatásával, saját pénztárából tartott fenn.¹³¹

A *Gyermekegylező Nőegylet* 1945-ben megszűnt. Utódja a *Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ)* helyi csoportja lett. Tevékenységüket *Borkován Ernőné* (ma 63 éves) – aki 1948–1950-ig volt a helyi csoport titkára – elmondása alapján ismertem meg. A lányok-asszonyok szervezése 1945. március–április hónapban kezdődött el a telepen. Az ózdi MNDSZ-szervezet segítette a somsályi megalakulását. Az első titkára: Zsán Ferencné volt, a tagok létszáma pedig alakuláskor 60–70 fő. A Nőszövetség tevékenységének megkezdésekor erőteljes akcióba kezdett a telepi lakosság régi óhajainak valóra váltása érdekében.

Mivel nagyon inséges idő volt a felszabadulást követően – mert a raktárakat kirabolták –, igen szegényes volt az étellemmel való ellátás. Az asszonyok ekkor még nem dolgoztak, csak azok kaptak ételmet, akik dolgoztak. Így falura mentek élelemért az asszonyok. Így segítették a család ellátását. Politikai harcukra jellemző volt, hogy közvetlen megalakulásuk után plakátokat ragasztottak, melyen a következő szöveg volt: „Somsályi bányász asszonyok és leányok! Jöjjetek közénk és egyesült erővel tiltakozunk a gyilkos háború ellen.” Éltek a demokrácia által nyújtott jogaikkal, hogy most már nemcsak a főzőkanál mellett van a helyük, hanem részt vesznek a közélet minden területén a feladatok megoldásában. Választások alkalmával agitáltak, népszerűsítették a KMP programját, plakátjait kiragasztották a telep különböző pontjain. Az első választáskor így a KMP-re szavazott a telep 65%-a, ezután már más lett a helyzet politikai szempontból is. Május elsejét úgy ünnepelték, hogy felvonulást szerveztek és bejárták a telepet. Igazi lelkesedés és ünnep volt.

Régi óhajuk volt az állandó óvoda létrehozása is. Először még óvónő nélkül felváltva foglalkoztak az MNDSZ tagjai a gyerekekkel. Ők főztek, szereztek be az ételmet, amit lovaskocsin hoztak Hétfőből. Majd az Erzsébet-tárna egyik üzemi épületéből sikerült egy helyiséget biztosítani és így a régi álom 1947-ben megvalósult. A napközi otthonos óvoda első vezetője Molnár Mária

óvónő volt, akit 1947. június 1-től alkalmaztak.¹³² Az óvodát a bányauzem tartotta fenn és üzemeltette 1969. október 1-ig, amikor is a községi tanács vette át. Az óvodát rendszeresen látogató gyerekek létszáma akkor 64 fő volt.¹³³

Jelenleg – 1956 júniusától 2 tanerős az óvoda – egy nagy- és kiscsoporttal működik a volt bányagazgató lakásában, 52 fős létszámmal. Valamennyi óvodáskorú gyermeket el tudnak helyezni, így minden iskolába kerülő gyermek jár óvodába, ami igen lényeges, az iskolára való előkészítés szempontjából. Ugyanakkor felbecsülhetetlen a szociális funkciója is, mivel a megváltozott életmód következtében a telepen már minden családban mindkét szülő dolgozik.

Az Olvasó Egylet működése

A polgári korban a társasági és a kulturális élet egyesületi keretekben zajlott. Ezek az egyesületek a tagok közös akaratával szerkesztett és a belügyminiszter által jóváhagyott alapszabály szerint működtek. Somsálybányán az Erzsébet-tárna és az Alsó-telep építésével együtt épült egy élelemtárral egybeépült épülettömb, melyben tisztai és altisztai szoba volt. Itt kapott helyet az Olvasó Egylet is.

A borsodi szénbányavállalatok már a múlt század végén döntést hoznak, hogy a vállalatok számára megbízható vezetés alatt, kik iránt a tőke képviselői is kellő bizalommal lehetnek, létre kell hozni a kultúregyesületeket. Az akkor elfogadott elvek gyakorlati megvalósítása a század elején égető feladattá vált, a tőkésék számára. A RIMA a bányatelepi kultúregyletek létrehozása terén is élen járt. Ez számára azért is könnyebb volt, hiszen Ózdon a *Gyári Olvasó Egylet* már 1864-ben létrejött. Így az több évtizedes múlttra tekintett vissza, melynek tapasztalatait jól felhasználhatta.¹³⁴

A *Somsálybánya-telepi Olvasókör* 1905. november 3-án tartotta alakuló gyűlését 33 taggal, Szlovikovszky Emil akkori üzemfőnök elnöklétével. Az alapító létszám arra vall, hogy az egyletbe még a telepi munkásoknak is csak kisebb hányada lépett be. Akkoriban az egylet elnöke a bánya mindenkori főnöke volt, igazgatója pedig a telepi tanítók közül került ki. Somsályon a megalakuláskor Spisák István tanító lett az igazgató. Az egylet tevékenysége elsősorban kulturális térre szorítkozott, Somsályon más irányban is kiterjedt a munkája.¹³⁵

Az 1900-as évek első éveiben megépült Olvasó Egylet és Élelmtár

Nézzük az 1930-as „Alapszabály” erre vonatkozó részét: „2. Az egyesület célja: a) tagjainak magyar nemzeti művelődésre, nemes szórakozásra és illő társalgásra alkalmat és módot nyújtani, b) s a tagokat és azok hozzátartozóit temetkezési segélyben részesíteni, mégpedig halálozási esetenként, a dolgozó olvasóegyleti tag után 250,— azaz kettőszázötven, a tag felesége után 150,— a tag gyermeke után 60,— azaz hatvan pengő. 3. A cél elérésére szolgáló eszközök: hírlapok járatása, könyvtár fenntartása, hazafias ünnepségek, ismeretterjesztő, műkedvelő, színházi és mozgókép-előadások rendezése, dalegyesület és zenekar működése, nemes szórakozásra alkalmas játékszerek tartása.”¹³⁶ Újdonságnak számít, hogy az ismeretterjesztő előadások szervezését is programba vették.

A tagok száma az alakulás után is csak lassú ütemben emelkedett. Az egyesületnek 3–4 év múlva is csak 70–80 tagja volt. Két napilapot járattak és 500 kötetes könyvtárral rendelkeztek. Műkedvelő előadásaik bőven adták a szórakozásra és művelődésre való anyagot. Anyagiakban a saját erejére volt utalva. Az 1907. évi zárszámadás tanúsága szerint az egyesület bevétele 700 korona volt. Nagy támasztékot adott az egyesületnek az, hogy a mindenkor tanerők teljes erővel segítették és támogatták, ezt az iskolai munka folytatásának tekintették, mint kulturális és nevelőmunkát.¹³⁷

Az első világháború ideje alatt gyengült a kultúrmunka a telepen, a már megismert körülmények e téren is éreztették hatásukat. Az egyesület megtakarított pénzét, mintegy másfélezer koronát hadikölcsönbe fektették. Gyűléseket is alig tartottak, legalábbis ennek jeleit a hátramaradt írások nem mutatják.

Az egyesület első világháború alatti és utáni meggyengülését nagy és lendületes munka követte. Az egyesület kiterjesztette gondoskodását a kulturális térről szociális területre is. Az 1925-ben bevezetett halálozási segélyt kiterjesztették a feleség és gyermek elhalálozási esetére is. 1942-ben pedig a kiházasítási segély rendszeresítésével igyekezett az egyesület vezetősége az érdekelteknek segítséget nyújtani. Egyedülálló volt ez a borsodi bányák között.

1928–29-ben új termekkel gazdagodott az egyesület: 10×20 méteres nagyterem, olvasóterem, játéktér épült. Állandó mozija 1931-ben indult meg, szombat–vasárnapi rendszeres előadással. A negyvenes évekre már rádiója, 15–20 különféle napi- és hetilapja, 1500 kötet könyvből álló könyvtára és műkedvelő gárdája adta a kulturális nevelést. Az *Olvasó Egyesületi* alapszabály módosítására 1941-ben a belügyminiszter utasítására került sor. A miniszteri felülvizsgálat eredménye jól látható a vegyes rendelkezéseknél, a módosítás a teljes állami ellenőrzést biztosította. A 36. pontban felsorolt esetek az egyesület feloszlátását vonták maguk után, a megfogalmazás olyan, hogy beleértendő minden baloldali tevékenység is.¹³⁸

1944-ben az egyesület taglétszáma 550 fő volt. Évi pénzforgalma pedig 12 ezer pengő lett. Az *Olvasó Egyesület*, mint olyan, 1945-ben feloszlott, helyét és szerepét a szakszervezeti kultúrotthon vette át.¹³⁹

Zenekar

A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. Somsály Bányaiüzemi Vezetősége az üzem megindulása után szükségét látta annak, hogy részben munkásainak szórakoztatására, részben pedig azért, hogy dolgozóinak figyelmét elterelje más, főleg politikai, gazdasági és egyéb – szerintük a munkásokra nem tartozó dolgokról – létrehozzon egy kis létszámú fúvós együttest. Ennek érdekében kapcsolatot teremtettek a cseh és szlovák területen lévő társüzemek vezetésével, hogy az ottani területekről kaphassanak olyan zenészeket, kik az itt alapítandó zenekar magját képeznék. Így került Somsályra Fischer Károly, ki a zenekar első vezetője volt. Jöttek még vele: Opachó (később Óvári) József és Ferenc, Bajcsek Vilmos, Helmuth Jenő, Prosek József és még egy-néhányan.¹⁴⁰

Ehhez a létszámhoz helyi dolgozókból toboroztak még embereket, közös erővel hozzákezdtek a legszükségesebb ismeretek elsajátításához. 1906-ban Fischer Károly vezetésével hivatalosan is működni kezdett a 12 főből álló zenekar.¹⁴¹

A zenekar szórakoztató repertoárral rendelkezett. Ezeken kívül voltak még a Himnusz, indulók és gyászdalok. A zenekar részt vett különböző ünnepségeken, valamint az elhunyt dolgozók elhantolásánál. Volt még olyan feladata is, miszerint az akkori Olvasó Egylet, illetve a korcsma (kantin) helyiségében a téli hónapok alatt, kéthetenként tánczenét adott a lakosság részére. A nyári hónapokban pedig a kerthelyiségben térzenét adtak, aminek az anyaga főleg keringők, polkák, mazurkák és gavottokból tevődött össze. 1917-ben Óvári (Opachó) József üzemi altiszt vette át a zenekar vezetését.¹⁴²

Az első világháború a zenekar életében is változást hozott. Voltak olyanok a zenekar tagjai között, akik bevonultak katonai szolgálatra, s így a zenekar létszáma csökkent. 1919-ben a Tanácsköztársaság idején Óvárit leváltották és helyére Prosek József került. A munkáshatalom leverése után újra Óvárit találhattuk a zenekar élén. A zenekar életére és működésére erősen kihat a gyakori változás, stagnál, erősen visszaesik. Ez az állapot tart egészen 1928-ig. 1928-ban jelentős változás áll be a zenekar életében. Ekkor bővül az Olvasó Egylet épülete, természetesen nem a mai formájában, hanem szűkebben és erősen szétválasztva a *munkások*, *altisztek* és *tisztviselők* részére. A munkásnak tilos volt a másik kettő.¹⁴³

Hogy ez mennyire így volt még a 30-as évek vége felé is, erről így emlékezik vissza Erdősi Ferenc, az ózdi Béke-telepi I. sz. Általános Iskola nyugalmazott igazgatója. Tehát még ekkor is tartotta magát az a megkülönböztetés, melyet korábban honosítottak meg. „A tanítóképzőt 1935-ben kitűnő oklevéllel végeztem, de két évig még pályázatot sem lehetett beadni tanítói állásra. Így a somsályi bányához kerültem és a rakodón dolgoztam. Három kategóriába sorolták akkor a somsályi bányatelep lakóit: tisztviselők, altisztek és munkások. Egyikből a másikba, helyi viszonylatban lehetetlen volt átkerülni. Így volt ez még a szórakozás, vagyis a bál alkalmával is. A tisztviselők helye a színpadon, szépen díszített helyen, az altisztek a színpad előtti részen, a munkások pedig a terem végében. Amikor mint végzett tanító munkásként voltam bálban, én is csak lent a terem végében mozoghattam. Viszont, amikor 1941-ben tanítóként működtem Somsályon, már előre figyelmeztetett a főtanító, hogy csak tisztviselőkkel szabad táncolni.”¹⁴⁴

Az új üzemfőnök, Krausz Sándor 1928-ban elrendeli a zenekar újjászervezését. A zenekar élére képzett muzsikust hozat Hohmann János szemé-

lyében. Őt megbízta képzett zenészek toborzásával. Hohmann János Pécsről kerül Somsályra, s így Pécs környékéről hozat általa ismert zenészeket. Így kerül a zenekarhoz a bányatelepre Gurszky Sándor (aki még ma is tagja a fúvószenekarnak), a Szautner testvérek, Berencz Márton és még többen. A zenekar létszáma ekkor már 22 főre emelkedett a szervezés nyomán és kész muzsikusból áll.¹⁴⁵

Az 1928-ban újjászervezett zenekar
Krausz Sándor üzemfőnök és Hohmann János zenekarvezetővel

Az új zenekarvezető kezében a zenekar repertoárja is megváltozik, kibővül. Mivel a hozatott zenészek nem csupán fúvós, hanem más hangszereken is játszottak, megalakult egy kis vonószekar, amivel már szinte klasszikus műveket is megszólaltathattak. (Nyitányok, szvittek, intermezzók, egyvelegek stb.)

Alakul színjátszó csoport is, melynek rendszeres kísérője a zenekar. (Főleg népszínművek kerültek bemutatásra.) A működő „Dalegyesület” alapja is a zenekari tagság. Sajnálatos volt az a tény, hogy ez a jó képességű zenekar csak helyi igényeket elégített ki. Nem volt szereplési lehetősége, mivel a bánya akkori urai nem is törekedtek arra, hogy az emberek jobban, szorosabban érintkezzenek, találkozhassanak egymással, művészi és egyéb nézeteik kicserélése érdekében.¹⁴⁶

A korabeli színjátszó csoport tagjai, az 1930-as évekből

A második világháború kitörése a zenekart is „szétzúllasztja”. Hohmann János zenekarvezető bevonul katonának, így 1944 tavaszán a zenekar gazdátlan marad. Az üzemvezetés sem törődött többé a zenekarral, érthető, mivel ők is „mással” voltak elfoglalva. 1945 tavaszára csupán 11 fő a zenekar létszáma. A hangszereket sikerült megóvni 1944-ben és ez teljesen a hangszereiket féltően szerető zenészek érdeme.¹⁴⁷ A zenekar felszabadulás utáni működését a művelődési otthon iratanyagában, valamint a zenekar működési naplójában talált feljegyzésekből és Vozák Lajos karmester szíves közlése alapján írom le.

A bányauzemi pártszervezet vezetősége határozatot hozott a zenekar újjászervezésére. Ekkor kapott Vozák Lajos megbízatást a zenekar újjászervezésére, a létszám növelésére. Nagy ambícióval és szeretettel látott hozzá. Toborozta a zenét szerető fiatalokat. 36 fiatal jelentkezett, végül is 44 főre emelkedett a zenekar létszáma. Ezt a létszámot hosszú időn keresztül tudták tartani. Persze zenekari tag jött is, ment is, de a korábbi naplójegyzetekkel igazolható, hogy aki itt zenét tanult és eltávozott, azok száma ma 200–220 főre tehető. Nagyon sok munka volt ebben, de ugyanakkor ennyi fő és rajtuk keresztül szűkebb családjuk, ami ennek a létszámnak a többszöröse, megszerette a zenét – a szép és tiszta zenét –, és ez felbecsülhetetlen kincs.

Vozák Lajos,
a somsályi fúvószenekar karmestere

Érdembeli munkájuk 1946-ban indult meg igazán. Erről Vozák Lajos karnagy feljegyzéseiből, naplóiból értesülhetünk. Minden politikai és társadalmi megmozdulásban részt vettek. Kulturális versenyeken szerepeltek sikerrel. Már 1949-ben a Miskolcon megrendezett *Megyei Kulturális Seregszemlén* I. díjat nyertek. 1966. május 28–29-én részt vettek a *II. Országos Fúvószenekari Fesztiválon*, ahol a zenekar „Bronzlant” fokozatot ért el. 1967 szeptember hónapban a csehszlovákiai rozsnýói bányászzenekarral volt egy csereműsoruk. Erről csak annyit: a szlovákiai lapok méltatták a zenekar magas szintű előadását, munkáját. 1976-ban és 1978-ban *Diplomás Ezüstlant* fokozatot ért el a zenekar az Országos Fúvószenekarokat minősítő bemutatók alkalmával.

Ez a felsorolás a zenekar munkájáról csupán vázlatos, hisz lehetetlen felsorolni mindazt a helyet, ahol a zenekar részt vett, megjelent és eredménye-

sen szerepelt. (Esküvők, névadók, társadalmi temetések stb.) Rengeteg önálló műsort és hangversenyt adtak az ózdi járás területén és megyénkben különböző alkalmakkor. Színvonalas előadásaikkal nagyban hozzájárultak a telep lakók szórakoztatásához és neveléséhez. Szereplésükkel emelik a kultúrotthon és az iskola rendezvényeinek fényét. Kitüntetések, oklevelek, diplomák és egyéb trófeák szemléltetően bizonyítják a zenekar jó munkáját, melyek ma is mind a zeneteremben hirdetik egy nagy múltú munkászenekar elévülhetetlen érdemeit. Emellett, mint már említettem, nevelő hatása felbecsülhetetlen.

A zenekart kezdetben a bányauzem támogatta anyagiakkal, azzal, hogy gyakorlóóráikat, kivonulásaikat díjazta. Egyenruhát és hangszereket kaptak az üzemtől és gyakorlótermet az Olvasókör helyiségeiből. A későbbiekben, mikor a zenekar fenntartására a dolgozók keresetének 1/2%-át önkéntes felajánlás során levonták, a nagyobb munkáslétszámot adó községek is elkérték a zenekart temetésre, és az ún. búcsúünnepekre. 1949-től a dolgozók havi 2 Ft-os hozzájárulásával tartották fenn a zenekart.

A Somsályi Művelődési Ház Fúvószenekara
a II. Országos Bányász Fúvószenekari Fesztiválon. Várpalota 1966.

A zenekar gazdag múltra tekint vissza. Bár előadásai sok esetben ma is valóban élményt nyújtók, de színvonaluk — az idősebbek szerint — nem haladja meg a régebbi mértéket. Talán a zene iránti lelkesedés hiányzik a fiatal zenészekből, vagy nem eléggé pártfogolják érdekeiket? Az utóbbi években — és ez különösen azóta, amióta a somsályi bányauzem bezárta kapuit —, nem nagyon érezhető az a lendület és aktivitás, ami korábban volt tapasztalható. A zenekar tagjai előregedtek, még ma is található köztük két testvér, akik

A ma „még” működő zenekar tagjai

a megalakulás óta aktív résztvevői a muzsikálásnak, Csépanyi Danicskó Lajos és Csépanyi Danicskó Pál.

A zenekar mai fenntartója a Farkaslyuki Bányaüzem. Jó lenne, ha a zenekar tagjai úgy kaphatnának üzemi beosztást, hogy munkájuk mellett még ennek a másik, és társadalmilag igen fontos megbízatásuknak is eleget tudnának tenni. Ha ez megvalósulhatna előre lehetne lépni, emellett nagyobb hangsúlyt kell fordítani a fiatalításra. Természetesen vonzóvá kell tenni számukra a közösségi zenélést. Félő, hogy a 35 éve Somsályon tevékenykedő Vozák Lajos zenekarvezető — aki az életét és tudását szentelte a zenekarnak, a bányatelepeknek, és hogy a zenekar ma még együtt van, ebből a kiapadhatatlan forrásból táplálja önmagát — egyszer magára marad. Kár lenne érte. Ma már az egyetlen élő kapocs a riagy múltú bányatelepen, ami a bányászkodás, a bányász múlt emlékéét őrzi.¹⁴⁸

Gyermeksegélyező Nőegylet

A kulturális egyesületek mellett segélyező egyesület is alakult a telepen. A központi állami szociális juttatások hiányát helyi jótékony egyesület igyekezett pótolni. Ilyen céllal hozták létre 1928. január 22-én a *Somsálybánya-telepi Gyermeksegélyező Nőegyletet*. Ezen a napon tartották alakuló gyűlé-

süket, ahol megjelent 104 fő nő, akiket a jegyzőkönyv név szerint is felsorol. A Nőegylet tagjainak megoszlása: szellemi foglalkozásúak felesége 16 fő; iparos mesterségűek felesége 32 fő; bányász felesége 81 fő; háztartásvezető 23 fő. *Dolgozó nő* csupán Wágner Istvánné özv. mészáros és Brill Olga ápolónő.

Az alapszabály I. fejezet Általános rendelkezések 2. pontja szerint: „Az egylet célja az árvák, özvegyek és a szegények segélyezése, az anyák és a csecsemők védelme, egy kisdédóvoda létesítése és fenntartása, az ifjúság nevelésének anyagi és erkölcsi támogatása, tagjainak és azok hozzátartozóinak haláleseti segélyezése, általában minden rendű társadalmi segélyezési munka megszervezése és végzése. 3. Az egylet e célját nevelési és erkölcsi munkáiban a tisztviselői útján gyakorolja, anyagi kiadásainak fedezésére a tagsági díjak, adományok szolgálnak.” Céljaink érdekében az egyletnek nagy pénzüsszegekkel kellett rendelkeznie, ezért jótékony célú rendezvények jelentették legfőbb tevékenységét. A nőegylet feladata volt a segélyezés mellett egy kisdédóvoda létesítése és fenntartása, az utóbbi azonban csak részben valósult meg.¹⁴⁹

Sportélet a bányatelepen

Már az 1920-as években megjelent az első futballcsapat a bányatelepen. Pályájuk az Erzsébet-tárnai meddőhányókon volt, melynek a déli oldalán már egy kisebb méretű fából készült tribünt is építettek.

Nagy fellendülést hoz a sportélet terén az 1940-es év, amikor a „Som-sályi Sportegylet” megalakul és elkészítik az egylet alapszabályát. Ebben megfogalmazzák, hogy „a tagok számára sportolási lehetőséget biztosítson”. Továbbá, hogy tagjait az atlétika, céllövészet, sí, kerékpár, asztalitenisz, kosárlabda, úszás, boksolás és torna sportágakban szakszerű képzésben részesítse. Tagjai sportbeli fejlődését edzők, művezetők, szakoktatók stb. alkalmazásával előmozdítsa, tagjait sportorvosi vizsgálatban részesítse. Még abban az évben az akkori üzemvezető főmérnök Péchely Antal sportszakembert alkalmazott, aki az atlétika minden ágában szakszerű edzést nyújtott a sportolóknak. Így szinte valamennyi sportágban az előrelépés igen hatalmas volt.¹⁵⁰

Körzeti, járási, megyei, országos versenyeken aratnak babérokat a som-sályi fiúk és lányok. Ezt bizonyítja az is, hogy Pollák Béla már 1941-ben mint magyar ifjúsági gerelyvető eljutott egy Milánóban megrendezett versenyre, Práger László pedig 1941., 1944-ben az 1500–3000 méteres futásban többször nyert területi és országos bajnokságot. Az 1943. február 21-én tartott

közgyűlés jegyzőkönyvéből emeljük ki a következőket: A közgyűlésen 77 fő tag jelent meg. „Az elnök dicséretben részesítette az egyes szakosztályokat, kiemelve a tömegsportot, tömegképzést, melyet egyesületünknel szépen elértünk. Az elmúlt év folyamán eredményt értek, külön elnöki dicséretben részesültek. *Atlétikában*: Pollák Béla, Práger László, Krajnyák László, Orbán Pál, Barta Elemér; *Asztalitenisz*: Veják József; *Úszószakosztály*: Dák Zoltán, Vranovics Károly, Nemes Miklós, Danicskó András; *Síszakosztály*: Mellik János, Tóth Dénes, Kapás Elemér, Pollák Béla, Zimmerman Győző.

A tagok hozzájárulásával, az elnök határozatilag kimondja, hogy a tagdíj 20 fillér havonta. Főtitkár felolvassa a módosított alapszabály azon részét, ami a régitől eltér. Közgyűlés a módosított alapszabályt elfogadta. *Indítványok*: Bereczfi Károly tag indítványozza a futball szakosztály felállítását. Elnök az indítványt elfogadja, bár pálya jelenleg nincs, de keres módot annak előkészítésére.”^{1 51} A labdarúgás mellett beindult a kézilabda-szakosztály is, melynek egy férfi és női csapata működött.

1945 után az Erzsébet-tárnai pálya mellé építettek egy sportházat, melyben az öltözőkön kívül egy nagyméretű magas tornaterem is épült, ahol gyakorlóteret nyertek a sport különféle ágazatai. Hogy mennyire szerették a somsályiak a sportot, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1946. április 29-én a sportpártoló tagok száma 294 fő.^{1 52}

Somsálybánya-telepen 1948-ban alakult meg a kézilabda-szakosztály. Több évtizedes működésére Labanc Pál és Kaló Gyula somsályi sportvezetők így emlékeznek vissza. A *férficsapat* kialakítása után beneveztek a Borsod megyei bajnokságba. Ebben az időben a sportvilágban mindenütt nagypályás kézilabdát játszottak. A pálya mérete megegyezett a labdarúgópálya méretével. Mindkét csapat a megyei I. osztályban szerepelt. A megyében ekkor még igen kevés csapat volt. Csak a nagyobb városokban létezett kézilabdázás. Éppen ezért számít Ózd és Somsály a kézilabda „fellegvárának”, mert ez a szinte ismeretlen sportág Miskolc, Ózd után itt honosodott meg az első között a megyében és az ország északi felében. A csapat tagjai a Somsályon régi, nagy hírnévnek örvendő atlétikai szakosztály tagjaiból kerültek ki. Eleinte gond volt a szakmai képzés, mert még az országban is kevés volt a szakember, és nem jutott minden egyesülethez edző. Ezért a megyében úgy oldották meg az edzőkérdést, hogy ún. „vándoredzők” járták az egyesületeket és hetente 1–2 alkalommal tartottak szakmai képzést. Nagyszerű munkát végzett ekkoriban a miskolci Bánfi Árpád edző. A csapatok vezetői teendőit Barta Elemér látta el.

A csapat rövid időn belül komoly ellenfélnek számított a megyében, sőt a megye határain kívül is. Nagy mérkőzéseket játszottak Ózddal, a miskolci munkással, az MVSC-vel, Bánszállással. A „legendás nagypályás férficsapat tagjai voltak: Kojzs József, Halász János, Mellik János, Heincz Miklós, Hontvári Tivadar, Hontvári József, Halász József, Koncsik István, Kaló Gyula.” A csapat részt vett a Magyar Népköztársasági Kupa mérkőzéssorozatán is, és utolsó nagypályás mérkőzését Somsályon játszotta az Újpesti Dózsával.

A férficsapat nagypályás mérkőzéseit 1954-ig játszotta, majd az országosan elfogadott kispályás rendszerre tért át. A csapat ekkor átalakult és a nagypályás játékosokból sokan áttértek a kispályás stílusra. Az átszervezett csapat megkezdte jó szereplését.

Az ellenforradalom eseményei megzavarták a kézilabda-szakosztály működését is. Az 1956–57-es bajnoki évadban (akkor még őszi–tavaszi forduló rendszerben játszottak) a férficsapat megnyerte a megyei I. osztályú bajnokságot és osztályozó mérkőzést játszott az NB II-be való feljutásért a „Békéscsabai Kötött” csapatával. Az oda-visszavágós rendszerben lebonyolított osztályozó mérkőzésen mindkét esetben döntetlen született és a somsályi csapat semleges pályán Budapesten harcolta ki a följutást. Ennek azonban nem sokáig örülhettek a bányatelep szurkolói, mert a Magyar Kézilabda-szövetség az 1957-es bajnokságot átszervezte, és nem engedélyezte a följutást a somsályi csapatnak.

A következő években a csapat összetétele sokat változott, ugyanis az *Ózdi Kohász Sportegyesület kézilabdacsapata* följutott az NB II-be, majd az NB I-be. A somsályi játékosokból többen átkerültek az OKSE csapatába. Ezek voltak: Kelló József, Noviczky István, Sipos Lajos. A volt somsályi játékosok hosszú éveken át szerepeltek az NB I-ben, mint játékosok, majd később mint edzők. A somsályi csapat munkáját nagyban segítették: Petróczi Lajos, Zengő József és Németh Zoltán edző. A csapat a Borsod megyei bajnokságon csaknem minden évben az 1–3. helyen végzett. Majd 1964-ben igen komoly törés következett be a csapat életében, mivel több játékos vonult be egyszerre katonának. A szakosztályvezetés visszaléptette a bajnokságból a csapatot.

1967-ben újra nevezett a csapat és még abban az évben megnyerte a járási bajnokságot; 1968-ban a megyei II. osztályú bajnokságot, 1969-től a megyei I. osztályban szerepelt igen jó eredménnyel. A csapat edzője 1969-től 1976-ig Németh Zoltán oktató volt; majd tőle az edzői teendőket ellátását Fehér János segédedző vette át, aki napjainkban is végzi ezt a munkát.

A férfi kézilabdacsapat az 1970-es évekből

A csapat szakosztályvezetője: 1957–1960-ig Petrics László, 1960–1964-ig Kaló Gyula, 1964-től máig Labanc Pál.

A bánya bezárásával (1972) a *Somsályi Sportkör* megszűnt és beolvadt a *Farkaslyuki Bányász Sportkörbe*. Új névként az *Ózdvidéki Bányász Sportkör* nevet vette fel. A Borsodi Szénbányák Vállalat átszervezte bányáinak sporttevékenységét, s ennek kapcsán a férficsapatot 1974-ben átvette a *Villamos Berendezés és Készülék Művek (VBKM) Ózdvidéki Gyára*. A budapesti vállalat aktív támogatásával új utat biztosított a magasabb osztályban való szereplés eléréséhez. Ennek eredménye lett, hogy a csapat 1978-ban megnyerte ismét a megyei I. osztályú bajnokságot és minősítő osztályozón vett részt Tatán, ahol sajnos nem sikerült a továbbjutás. A szakosztály ezután is folytatta jó szereplését, biztos vagyok benne, hogy küzdeni akarással, tudással följutnak a megérdemelt helyre.

A szakosztály technikailag jól felszerelt, jó minőségű sportpályán, illetve annak létesítményeiben végzi munkáját. Visszaemlékezve ezen időszak „legendás” játékosaira, nagyon sok igazi sportember nevét lehetne felsorolni. Ezek közül csak néhányat: Kruppa József, Halász József, Németh Zoltán, Kelló József, Noviczky István, Pelyhe Ottó, Székely Ottó, Schyrocky Vilmos, Halász Zoltán, Halász László, Vranovics Gábor, Imre Lajos, Jónap Ferenc,

Veres János, Szilágyi György, Labanc Pál, Hankusz Árpád, István Lajos, Csé-
pányi Lajos, Koreny Imre és még sokan mások.

A *kézilabda-szakosztály női csapata* – hasonlóan a férficsapathoz – a megyei I. osztályban szerepelt az igen lelkes, jó kollektívájú játékosai-
val. Komolyabb szereplésére 1950-től került sor a megyei I. osztályban. E nagy-
szerű együttes éveken át szórakoztatta játékával a telep lakosságát. Hírnevük
túlszállt a megye határain is. A megyei bajnokságban csaknem minden évben
az 1–5. helyen végeztek. A bajnokság megnyeréséig nem jutottak el. A bá-
nyászlányok eljutottak a különböző országos rendezvényekre is, ahol szép
eredményeket értek el. A csapat neve: *Somsályi Torna Sport Egyesület*
(STSE), majd később *Somsályi Bányász Sport Egyesület* (SBSE), köznyelven
SESE.

A női kézilabdacsapat az 1950-es évekből

Az edzői teendőket Tárca Kornélia látta el 1970-ig, amíg a csapatot át
nem vette a *Fővárosi Bőrdíszműipari Vállalat Somsályi Gyáregysége*. Ekkor a
csapat edzői teendőit Kruppa József látta el, Szlankó András intéző segítsé-
gével. Sajnos a bőrdíszmű csak egy évig üzemeltette a csapatot, és a nem
megfelelő gyári hozzáállás következtében 1971-ben megszüntették. Ezt a
tényt a közvélemény nem vette jó néven a bőrdíszműtől. Egy ilyen nagy
hagyományokkal rendelkező csapatot nem lett volna szabad megszüntetni.
Ebben a csapatban is voltak nagyszerű játékosok, akik hosszú éveken át aktí-

van kivették részüket a csapat munkájából és sokat segítettek az utánpótlás nevelésében. Ezek a játékosok: Kaló Gyuláné, Kruppa Józsefné, Goldenics Gáborné, Forrai Kálmánné, Papp Ferencné, Rózsa Miklósné, Mellik Kató, Czement Jánosné, Halász Jánosné, Tárcza Kornélia, Földi Edit, Hankusz Klára és még sokan mások.¹⁵³

A bánya bezárása után, az anyagi támogatás elmaradása negatívan hatott a sportéletre. Maga az épület is „gazda” nélkül maradt, s ez állagának állandó romlásával járt együtt. Később a Hódoscsépányi községi Tanács lett a kezelője. A helyzet azonban nem változott semmit. Az iskola igazgatója kezdeményezte a VBKM vezetőjénél, Dobos István főmérnöknel, hogy vegyék át a sportlétesítményeket, mert az nagyon hiányzik a sportoláshoz szokott bányatelep lakóinak. Továbbá akkor az iskolai testnevelés kérdése is megoldódik, mivel az iskola nem rendelkezik tornateremmel. Javaslatom és kezdeményezésem sikerrel járt, mert 1978-ban a Villamos Berendezés és Készülék Művek ózdi gyáregységének vezetője, Dobos István átvette a Sportházat és a hozzá tartozó futballpályát, az aszfaltborítású kézilabdapályát a Hódoscsépányi községi Tanácstól.

A gyáregység vezetősége saját dolgozói, a bányatelep lakói és az iskola tanulói sportolási lehetőségének biztosítása érdekében tette ezt. Már

A korszerűen felújított „Sportház”

1979-ben 1,1 millió Ft-ot fordítottak a Sportház teljes felújítására és korszerűsítésére, a központi fűtés bevezetésére, melyhez 1980-ban további 900 ezer Ft áll rendelkezésre. Ettől az időtől kezdve kezdetét veszi a sportélet újabb fellendülésének időszaka. Emellett együttműködési megállapodást kötöttünk 1979-ben a VBKM Sportegyesülete, az Ózdi városi Tanács V. B. művelődésügyi osztálya és a Somsályi úti Általános Iskola igazgatója, mely többek között a következőket tartalmazza: „A fiatalság sportolásával foglalkozó Sportegyesület és az iskola célkitűzései hasonlóak a nevelési feladatok megvalósításában. E közös feladat eredményes teljesítéséhez mindinkább egymásra utalják a Sportegyesület és az iskola szerveit a kapcsolat szorosabbá tételére és az együttműködés további erősítésére.

Ennek érdekében: A Sportegyesület és az iskola a kialakult hagyományok szerint együttműködik sportpolitikai célkitűzéseink végrehajtásában. Rendszeresen egyeztetik nevelési terveiket, hogy egységesen kidolgozott elvek alapján neveljék a fiatalokat az iskolában és a Sportegyesületben. A Sportegyesület sportlétesítményeit az iskola versenyének, testnevelési és sportfoglalkozásainak lebonyolítására, a szabadidő pályákat, a tornatermet az iskola rendelkezésére bocsátja, továbbá az iskolák közötti körzeti, városi versenyekre is. Az »Edzett Ifjúságért« mozgalom kiszélesítésével minél nagyobb tömeg bevonásával egész éven keresztül segítjük a mozgalomban részt vevőket, biztosítjuk a felkészülést, a követelmények teljesítését. E mozgalom lezárásaként — már 1978. óta hagyományosnak mondható —, május hónapban egész napos sportnapot rendezünk, melynek keretében különböző sportágak bemutatására kerül sor.”¹⁵⁴

Ezek a lehetőségek máris meghozták iskolánk számára a sportban elért sikereinket. Városi versenyeken mindig az elsők között vagyunk néhány sportágban: kézilabda, asztalitenisz, atlétika. Sőt 1979. október 21-én Ózdon a városi stadionban megrendezett szülők-gyermekek sportvetélkedőjén — melyet a Kohász Sportegyesület 70., Ózd várossá nyilvánításának 30. évfordulója alkalmából, valamint a nemzetközi gyermekév tiszteletére rendeztek — a döntőn Ózd város 12 általános iskolája közül a mi iskolánk, a Somsályi úti Általános Iskola csapata lett az első helyezett. Mintegy 6 ezer forint értékű sportfelszereléssel gazdagodott korszerű tornatermünk. Még egy dolgot kívánok megemlíteni: az elmúlt év őszén atlétikai felmérést végzett a megyei művelődésügyi osztály 211 általános iskolában. Mi a 11. helyen végeztünk (újabb 3 ezer forint értékű felszerelés volt a jutalom egy része), míg a másik két 8. osztályos tanulónkat: Antal Tamást és Jónap Csabát már ez év február-

jában felvették a miskolci Földes Ferenc Gimnázium testnevelési tagozatára, mindannyiunk örömére.

A jövőben a labdarúgó- és a kézilabda-szakosztályok mellett létrehozzuk az asztalitenisz-, teke- és atlétikai szakosztályokat. A sportegyesület és az iskola közösen megszervezi a lakosság, az üzemek, a KISZ-szervezetek részvételével a házi versenyeket.

VI. ÚJ ÜZEMEK SOMSÁLYBÁNYÁN

1972. július 9-én utoljára szálltak le a somsályi bányászok föld alatti munkahelyeikre. Másnap 10-én nehéz szívvel jöttek onnan fel, ahová már többet nem mehettek vissza. Az utolsó szenet szállító vonat, délutáni időben sivalkodva, méltóságteljesen gördül át a megszokott bányatelepi útvonalon. A kis mozdony fellobogózva az utolsó rakomány szénnel, szinte hírül adta a telep minden lakójának, köztük a pajkos kedvű somsályi gyerekeknek is, hogy nem fog többé erre jámi. Sűrű páratömeget fűjtatva búcsúzott a mozdony, fekete füstgomolyaival végigsimogatva a megszokott tájat, a házakat és az embereket. Azok is visszatekintettek, búcsúztak tőle, örökre. E búcsú s a végig-guruló könnyecsek szántottak fehér csíkot a szénportól megbarnult arcokra. Senki sem mondta, hogy viszontlátásra.

Az addig széntermeléssel és aknaépítéssel foglalkozó bányászokból elkeseredett emberek váltak. A bánya leszerelésekor ott csengett minden kalapácsütésben az a szó, hogy „gazdaságtalan” ez a bánya, továbbra csak ráfizetéssel lenne üzemeltethető. Létbizonytalanságról ugyan nem volt szó, mert a bánya és az Ózdvidéki Szénbányászati Tröszt párt- és gazdasági vezetői már az előző évben igen alapos, személyre szóló előkészítés után, a dolgozók személyes érdekeit figyelembe véve gondoskodtak más, közeli bányákhoz való elhelyezésükről. Így kerültek a somsályi bányászok a farkaslyuki, királdi, putnoki, borsodnádasdi bányaüzemekhez.

A bányászok ezután nem ide járnak, hanem innen járnak más bányába dolgozni, s ott fejtik tovább a „fekete aranyat”, a szenet. A bányánál dolgozók az ország más bányáihoz is átmentek családotól. Másrészt pedig az ipar egyéb ágazatában helyezkedtek el. Jellemző a somsályiak bányához való ragaszkodására, hogy ma is 121 fő jár mindennap a farkaslyuki bányába dolgozni. Közvetlen autóbusz viszi a dolgozókat lakóhelyükről munkahelyükre. (Ui. közben a borsodnádasdi bányát is bezárták.)

Somsálybánya gazdasági, társadalmi, politikai helye az ózdi járásban, az Ózdi Kohászati Üzemek szempontjából igen fontos volt. A munkásosztály hatalmának egyik igen jelentős területe volt. Igaz, ezt múlt időben emlitem, mert így helyes, de a későbbiek a könyv végén bizonyítják – ugyan a folyamatosság egy időre megszakadt –, hogy bár nem a nehézipar válik uralkodóvá a telepen, új üzemek telepítésével, hanem átadva helyét a könnyűiparnak, ma már Ózd szerves részeként tanúi vagyunk és leszünk a további fellendülésnek és fejlődésnek.

A „somsályi bányatelep” tehát nem válik nyugdíjas teleppé, a bányaüzemet más iparágak váltják fel és kapcsolják be az ország gazdasági és társadalmi vérkeringésébe.

Villamos Berendezés és Készülék Művek (VBKM)

Az ózdi szénmedence, s ezzel együtt az ózdi járás sem rendelkezett olyan ipari foglalkoztatási lehetőséggel, ahol a nők vagy a csökkent munkaképességű férfiak elhelyezkedhettek volna. A munkaerő-elhelyezést különösen súlyosan vetette fel az energiahordozók arányában beállott változás, amely együtt járt az ózdvidéki szénbányászkodás bizonyos mértékű visszafejlesztésével is.¹⁵⁵ Meg kellett szüntetni a munkálatokat az alig feltárt szarvasközi bányaüzemnél és vissza kellett fejleszteni. 1972-ben be kellett zárni a somsályi bányaüzemet.

A szénbányászatból más iparágba átkerülő dolgozók szociális és anyagi helyzetének, stabilitásának biztosítása érdekében a gazdasági, párt- és társadalmi vezetők keresték a megoldást a bányászok hozzátartozóinak (feleség, gyermek) munkába állítására. Ez tette szükségessé a Borsod megyei Tanács hathatós támogatásával olyan üzemek telepítését, amelyek a munkaerőfelesleget felvették. A bányászkodás felhagyása vagy csökkenése folytán felszabadult, korábban bányászati célra létesített épületeket ezek a vállalatok kapták meg.¹⁵⁶

1966-ban kezdte meg működését Farkaslyukon az ún. kooperációs üzem, amely az első évben a „Villamos Berendezés és Készülék Művekkel (VBKM)” lépett kapcsolatba. A farkaslyuki és királdi bányánál felszabadult épületekben kezdődött meg a termelés. A későbbiekben együttműködés jött létre az Egyesült Izzó gyöngyösi gyárával s a kapacitás kitöltésére más partnerek is beléptek egy-két éves időtartamra. A kooperációs üzemnek 1968-ban telephelyei alakultak ki Somsályon és Putnokon. A mintegy 500 fős koope-

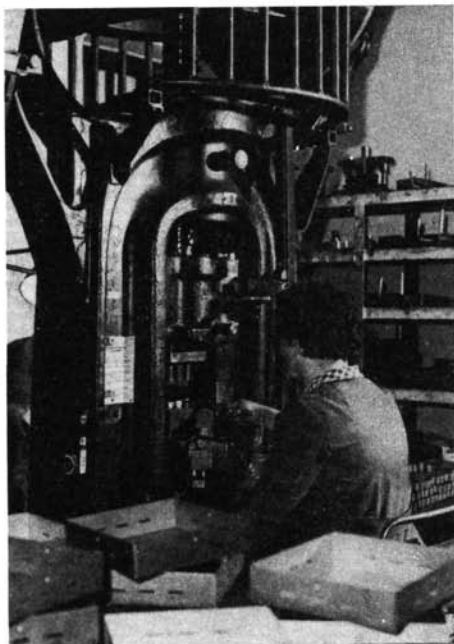
rációs létszám 60%-a nő volt, felvételüknél elsőrendű cél volt, hogy a bányászatan dolgozók családtagjait alkalmazzák.¹⁵⁷

Somsályon először egy forgácsolóműhely kezdte meg tevékenységét 36 fővel. Ebből 33 fő fizikai és 3 fő alkalmazotti dolgozóval, akik közül 23 fő volt a női dolgozó. Tevékenységi köre: a *VBKM Ganz Kapcsoló- és Készülékek Gyára* részére vasmagok gyártása és különböző kapcsolók alkatrészgyártása, szerelési munkák végzése (hidegalakítás, fúrás, menetfúrás stb.). A bér munkában végzett szerelési munka termelési értéke éves szinten elérte a 3 MFt-ot, felfutott a forgácsolóműhely termelési értéke is mintegy 5 MFt-ra. Az egész üzem termelési értéke tehát éves szinten elérte a 8 MFt-ot. A melléktevékenység az *Ózdvíedeki Szénbányák Tröszt*, illetve *Vállalat* irányítása alatt indult és 1976. január 1-ig mint jogutód a *Borsodi Szénbányák Vállalat* irányítása alá került.¹⁵⁸

1976. január 1-től profiltisztítás és az alaptevékenységhez tartozó nagyobb vasipari gyártási feladatok miatt újabb szerződést a jogutód Borsodi Szénbányák Vállalat nem kötött. Hozzájárult a döntéshez az árbevétel folyamatos csökkenése is, amit csak a gyártmánystruktúra kedvező irányú változtatásával lehetett volna megállítani. 1974-ben a Borsodi és az Ózdvíedeki Szénbányák Vállalat összevonása után a megváltozott energiahelyzet – az olajárak rohamos növekedése – miatt, újból előtérbe került a bányászat fejlesztése. A nagymértékben felfutott kooperációs tevékenység nagy energiát kötött le a vállalat igazgatási tevékenységéből, ugyanis a 3 telephely termelése elérte a 84 MFt éves értéket.

A *kooperációs üzem* létszámát és állóeszközeit a Borsodi Szénbányák Vállalat tárcaközi megegyezéssel átadta a volt partnernek. Így a VBKM 1976. január 1-vel átvette a három telephelyi (Farkaslyuk–Királd–Somsály) kooperációs műhelyeket és egy gyáregységet hozott létre VBKM Világítás-technikai Gyár Ózdvíedeki Gyáregysége néven. Ez az üzem ezután a szénbányászattól függetlenül folytatja a kifesztültségű transzformátorok vasmagjainak gyártását és szerelését, a villamos és kapcsolószerkezetek vasszerkezeti és lemezmunkáit.¹⁵⁹

Az átszervezés után a somsályi üzemnél a forgácsolóműhely profilja kibővült a tömszelence forgácsolásával, alkatrészek fehérítésével. Jelentős profilváltozások voltak a szereldében is. A lámpatestek gyártását az Ikarus-autóbuszokhoz szükséges irányjelző és hátsó lámpák szerelése váltotta fel. Majd 1978. II. félévében beindult a Siemens kifesztültségű automaták gyártása és 1979-ben már csak ezt a terméket gyártották. (Éves szinten 750 ezer darabot, melynek nagyrészt exportálták.)¹⁶⁰

100 tonnás frikciós présen
vasmagzómítás. 1978.

Siemens automata alkatrész pontheesztése, 1979.

Az épület jobb oldali szárnyában indult meg a termelés

A létszám 1979-ben a forgácsolóban 66 fő, a szereldében 79 fő, összesen: 145 fő fizikai dolgozó volt, továbbá 6 fő műszaki és 3 fő adminisztratív a VBKM somsályi üzemében. Az 1979. év végén 154 fő volt a létszám, ebből 114 fő nő dolgozó. Az átszervezés 1975. december 31-i időpontjában a fizikai állományban levő dolgozók átlagkeresete 24 341,— Ft/fő/év, az alkalmazotti dolgozóké pedig 40 341,— Ft/fő/év volt.

Az 1979. december 31-i állapot szerint már a következőket állapíthatjuk meg: a fizikai dolgozók átlagkeresete 35 542,— Ft/fő/év, az alkalmazottaké pedig 49 297,— Ft/fő/év.¹⁶¹ Úgy gondolom, ez a fejlődés a számok tükrében nem szorul magyarázatra.

A dolgozók zöme, így a teljes női létszám is betanított dolgozó. A gyáregység vezetése 1979. októberében megkezdte 20 fő részére forgácsoló szakmunkás tanfolyam szervezését a betanított női dolgozók közül. A tanfolyam idejére iskolánk biztosít otthont a tanulni vágyóknak. Ezek nagyrészt gyermekeink szülei. Az ő segítségükkel kialakított, kitűnően felszerelt szaktanteremben könnyebb a tanulás. A jövőben a gyáregység gazdasági vezetése folyamatosná kívánja tenni munkásainak képzését, továbbképzését. Örömmel segítünk ebbéli törekvéseik megvalósításában, hisz igen jó kapcsolat alakult ki az üzem és iskolánk között, melynek számtalan pozitívumát mindketten élvezzük.

A férfi dolgozók a tmk- (tervszerű megelőző karbantartás) szakmukát és a gépek beállítását végzik. Ugyancsak férfi munkatárs végzi a „fehéritést” (termékkikészítést), s a segédmunkákat. A munkahelyek korszerűsítésére, a szerelde épületének felújítására 1,1 Mft-ot fordítottak, a központi fűtés korszerűsítésére az 1979 évben 260 ezer forintot. A raktár korszerűsítését is ekkor kezdték, melynek befejező munkái 1980-ra elkészültek, mintegy 560 ezer forintos költséggel. A szociális és egészségügyi ellátás javítására 1979-ben 1,7 Mft-os beruházási összeget irányoztak elő, melyből 1980-ban egy korszerű fürdő és öltöző építése valósult meg.¹⁶²

A három telephely irányítási nehézségei, valamint a nagy belső szállítási és üzemi költségek miatt a központosított gyáregység létrehozása erősen indokolt. Ennek szükségessége már 1976-ban felvetődött. Eszerint az egységes gyár telepítését Somsályon kívánják megoldani a jelenlegi üzemmel szemben levő üres területen. Itt kisajátításra került 30 ezer m² terület erre a célra. Az előtervtanulmányt a Miskolci Építőipari Vállalat elkészítette. Megkezdődött a terület megközelítéséhez szükséges átjáró feltöltése. A beruházás megkezdését a népgazdaság helyzete, a korlátozott hitelfelvételi lehetőség jelenleg negatívan szabályozza.

A VBKM ózdi gyáregységének igazgatója 1977 óta Dobos István főmérnök.

Fővárosi Bőrdíszműipari Vállalat Somsályi Üzemegysége

Az 1960-as évek közepétől a bánya széntermelése nem növekszik, így a munkások egy része – elsősorban a nem helyben lakók, akik a munkásszálláson laktak – fokozatosan „leszámolnak”, otthagyják a bányát. Így a számukra eddig otthont biztosító épületeket gondos előkészítés után más célra használják fel. A bánya ugyan még üzemel, de a különálló épületben, a bánya területén kívül új könnyűipari üzem telepítését határozzák el.

A könnyűipari üzem létrehozása nagyon fontos politikai kérdés megoldását eredményezte. Egyrészt a bánya megszűnése utáni munkalehetőség folyamatos biztosítását, másrészt a nők foglalkoztatottságának bővítését tette lehetővé. Ebben az időben köztudomású, hogy Ózd és vidéke igen szegény volt női munkahelyek tekintetében. Az ipar vidékre való telepítésének gazdasági oldala sem elhanyagolható. Így került sor arra, hogy 1967. október 23-án megnyitotta kapuit 13 fővel, Losonczy János üzemegység-vezető írá-

nyításával a *Fővárosi Bőrdíszműipari Vállalat Somsályfői Üzemegysége*. Az 1967 december hónap és 1968 első negyedéve az új munkaerők toborzásának, felvételének ideje volt. Ekkor egyhónapos próbaidőre vették fel az asszonyokat és aki megfelelt, az maradt. Az 1968-as esztendő a felvétel és a betanulás éve volt. Év végére 50 főre emelkedett a létszám. Az 1969. év végére 110 fő nő és férfi dolgozott az üzemben. Az üzem beindulásakor az üzemegységnek nem volt termelési terve. A kezdő kereset 5,— Ft teljesítménybér — kötött órabér — volt. Így a kereset igen alacsony volt, 1968. januárjában alig 800,— Ft. 1968. szeptemberében vezették be a teljesítménybéres elszámolást, amikor is a munkások bére emelkedni kezdett.¹⁶³

A termelés beindulásakor lakkvászonos iskolai és óvodás táskákat gyártottak. Majd 1968. II. negyedétől folyamatosan „aktatáska” gyártására álltak át, emellett bevásárlótáskákat és egyéb apró árut készítettek, melyeknek 80%-át exportra gyártották. Ezzel a termelési érték is emelkedett, míg 1968-ban 7 MFt, addig 1969-ben már 21 MFt-ra nőtt. A munkavégzés eleinte egyszerű, kezdetleges technológiával, majd fokozatosan növekvő követelményekre, igényes technológia alkalmazására került sor. Az 1969-es termelés-növekedés főleg a termelékenységéből fakadt, valamint a két műszak bevezetéséből.¹⁶⁴

Jelentős fejlődés az üzemegységben 1971-ben következik be, amikor októberben egy újonnan megépített (4,5 MFt értékű beruházással) új üzemcsarnok, 500 m² alapterülettel megkezdte a termelést. Ekkor alakítják ki a zárt ciklusú termelést (alapanyag—szabáscsapat—üzemkészárú). A termelési érték már eléri az 52 MFt-ot, ami 1980-ra 78 MFt-ra emelkedett. Az átlagkereset is növekedett, már 2900,— Ft körül van.¹⁶⁵

1978-ban új profil jelent meg az üzemben, a kazettás táska gyártása, amely igen munkaigényes, nagy szakértelmet, szaktudást igényel. Ehhez járul a gépi berendezés korszerűsítése jelentős beruházással, félautomata szegecselőgépek beállítása, új szabáscsapat műhely kialakítása, modern szabáscsapat gépek beszerzésével, mechanikus, fotocellás szabáscsapat üzembe helyezésével. Az új üzemszert az 1972-ben megszűnt bánya épületeiben alakították ki. Termékeik nagy részét a Szovjetunióba és Csehszlovákiába exportálják, de szállítanak tőkés megrendelőknek is.¹⁶⁶

Az üzemegységben dolgozó nők kevés kivételtől eltekintve a háztartásból kerültek ki, szinte semmi mozgalmi múlttal nem rendelkeztek. Így az üzem gazdasági, párt- és társadalmi vezetőire igen nagy feladat hárult, hogy meginduljon a munkássá válás folyamata. Ebben jelentős szerepe volt az 1968-ban megalakult szakszervezetnek, és KISZ-szervezetnek, majd az

Kazettakeret-összeütő gép

1969-ben megalakult MSZMP-pártszervezetnek, nem utolsósorban az 1969-től működő szocialista brigádoknak. (1969-ben 2, 1980-ban már 10 szocialista brigád van.)

Már az első két brigád egyévi kemény munka után elnyerte a „szocialista” címet. Ma már minden egyes munkahelyen brigádok alakultak és versenyeznek a szocialista cím elnyeréséért. A szocialista brigádok szerződést kötöttek iskolánk osztályaival az „egy üzem – egy iskola” akció keretében. Kötelezettségeiket teljesítik és az iskola tanulói viszont. Ezen kívül patronálnak óvodákat, valamint a „Sátai Óvodáskorú Gyermekektől” is. Szinte kivétel nélkül minden társadalmi munkaakcióban részt vesznek. Minden évben előre írásban rögzítik brigádnaplójukban vállalásaikat és megjelölik, hogy az arany, ezüst vagy bronz fokozat elérését pályázzák-e meg. Év végén értékeli az éves munkát. A dolgozók szakmai, minőségi munkájának javulása mellett nagy hangsúlyt helyeznek az említett szervek a gazdasági vezetéssel karöltve a politikai és társadalmi élet fellendítésére és minőségi fejlesztésére is.

A szakemberképzés 1968-ban (szeptember) indult be az *Ózdi 102. sz. MŰM Intézetben*, 17 fő leánytanulóval. Tanműhelyük kezdetleges volt Ózdon

a Vörös Hadsereg úton, amely ma üzlethelyiség. Ettől az időtől kezdve folyamatos a képzés. Szinte minden évben az induló létszám szerint történik a beiskolázás. Az üzem bővülésével 1977-től kezdve lehetőség nyílt arra, hogy Somsályon, az üzem területén szép, korszerű tanműhelyt létesítsenek. Azóta itt folyik a gyakorlati képzés az üzem jól képzett oktatóival. Az elméleti oktatást pedig az ózdi 102. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet látja el. Így évenként átlagosan, folyamatosan 15 szakmunkással bővül az üzem létszáma.

A felnőtt szakmunkásképzés még nem megoldott minden erőfeszítés ellenére sem. Az igény megvan rá, csak éppen a szakmunkásképző intézet nem tudja vállalni az elméleti képzést. Pedig erre igen nagy szüksége lenne az üzemnek, mert jelenleg a dolgozók 15%-a szakmunkás csak. A korszerű technológia, gépek, termelés is sürgetővé teszi ennek a mielőbbi megoldását. Remélhetőleg a jelenleg bővítés alatt álló szakmunkásképző intézet ezt lehetővé is teszi.

A kezdeti időszakban a szociális és egészségügyi ellátást még minimális szinten sem tudták biztosítani az üzem vezetői. Széntüzelésű kályhával fű-

Szakmunkástanuló
gyakorlati oktatása. Oktató: Pék Lászlóné

Dr. Ferenczi Ilona üzemorvos rendel

Korszerű önkiszolgáló üzemi tálaló és ebédlő

töttek, 1–2 vízcsap volt, ami a tisztálkodási lehetőséget úgy-ahogy biztosította. Az üzem és a termelés, a létszám fejlődésével szükségzerű volt a szociális létesítmények kialakítása. Mindkét üzemrészben olajtűzelésű központi fűtést vezettek be. Modern öltözők, zuhanyozók, mosdók stb biztosítják a higiénikus tisztálkodást. Modern orvosi rendelőt építettek az üzem területén. Az üzemorvosi teendőket a helyi körzeti orvos, Dr. Ferenczi Ilona látja el. Hetenként két alkalommal jár az üzembe és tart rendelőt, rendszeres vizsgálatot.

A rendszeres meleg ebéd biztosítását 5 év óta egy szépen berendezett étteremben oldották meg. Saját gépkocsijukkal, zárt edényekben szállítják a városból, a „Kékacél” étteremből mindennap az ebédet, amit a dolgozók közül 35–40 fő vesz igénybe.

Az üzem gazdasági és társadalmi vezetőire ma igen nagy feladatok hárulnak, hisz a létszám az 1979. év végén már 367 fő nő és 33 fő férfi. A követelmények pedig egyre nőnek úgy a dolgozók, mint a vezetőkkel szemben és ezekkel a megnövekedett követelményekkel lépést kell tartani mindenkinek.

1979. január 1-től a Fővárosi Bördíszműipari Vállalat beolvadt a Fővárosi Kézműipari Vállalatba, s ettől az időtől kezdve Pék László a somsályi üzem vezetője, aki szintén alapító tagja a somsályi üzemegységnek.

VII. ÉLETMÓDVÁLTOZÁS A BÁNYATELEPEN

Élet- és munkakörülmények

A település mai helyzetének megítéléséhez és világosabb megértéséhez szükséges az előzményekről is szólni. Milyen messzire menjünk vissza? Úgy gondolom, a bánya megszűnését megelőző néhány évet kell megvizsgálni. (Ez az 1960-as évek közepére tehető.) Majd ezt követően kísérjük figyelemmel bizonyos mértékig a visszaesést, a stagnálást és a közelmúlt prosperitásának az időszakát, mely a jövő fejlődésére is utal.

A bányászkodás Somsályon hét évtizeden keresztül biztosította az ott élő munkások és családjuk számára a megélhetést, a felszabadulás után a jobb életet. Annak ellenére, hogy a bánya bezárásáig (1972) a bányászok — elenyészően kevés kivételtől eltekintve — feleségének nem volt munkaviszonya, háztartásbeliek voltak, fő feladatuk, munkájuk a család ellátása, a gyermekek nevelése volt. Ez az állapot életkörülményükben is kifejezésre jutott.

A bányatelep lakossága 1964-ben 1450 fő volt. Foglalkozás szerint mind bányászok voltak, vagy a bányaüzem kiszolgálásához szükséges iparban foglalkoztatottak. Ekkor a dolgozók havi bére a 3000–3500 Ft-ot is elérte. A családok nagy része, mintegy 2/3-a igen jó, a fennmaradó 1/3-a gyenge, vagy rossz anyagi körülmények között élt. Általában ezek a családok cigányok és sokgyermekesek voltak.

Életmódjukra jellemző volt, hogy a legtöbb család (a 2/3) a hónap eleji fizetésből megvásárolta a szükséges élelmet, a megmaradt pénzt pedig takarékból gyűjtötte, hogy majd megvásárolják a családnak szükséges dolgokat, tartós háztartási cikkeket, s lakásukat korszerűsítsék, szépen berendezzék.

A 60-as évek elejére közel 100 új lakással bővül a bányatelep (ikerlakások) a „Rózsadombon” és a „Templom-völgyében”. Ezek a lakások már kétszobások, előszoba, kamra, konyha és fürdőszoba beosztásúak. Az új és korszerűnek mondható lakások kulturáltabb, igényesebb életmódot is biztosí-

tottak. Ezzel párhuzamosan javultak a munkakörülmények a bányában is. Bár még mindig az egyik legnehezebb fizikai munka a bányászok munkája, de a gépesítések eredményeképpen sokat javultak a munkakörülmények.

Jelentős változás következik be a telep életében 1972-ben. A IV. ötéves terv előirányozta az energiafelhasználás korszerűsítését, mely a szénbányászat visszafejlesztését vonta maga után. Így 1972-ben be kellett zárni a Somsályi Bányaüzemet is. A bányaüzem megszűnése a nehézipari jellegén is változtatott. A volt bányaüzem munkásszállójának használt épületben a Fővárosi Bördíszmű Vállalat 1967-ben fióküzemet hozott létre. 1968-ban pedig a még üzemelő bánya területén a Villamos Berendezés és Készülék Művek kooperációs részlege jött létre. E két üzemben elsősorban a helyi szénbányászatból más iparágba átkerülő dolgozók szociális és anyagi helyzetének, stabilitásának biztosítása érdekében Ózd város és a környező községek női lakosságának és a fiataloknak kívántak állást biztosítani.

Így olyan sajátos helyzet alakult ki, hogy az eddig üzemelő bánya összeforrott egységes kollektívája helyett a telepen levő üzemrészekbe heterogén összetételű, munkástapasztalatokkal nem rendelkező munkáscsoport járt dolgozni. Jellemző az is, hogy az eddigi, nagyobb részben somsályi dolgozókból összetevődő munkáskollektíva helyett, döntő többségében bejáró dolgozókból álló kollektíva alakult ki. Ebben az időben a dolgozók 70%-a bejáró, 30%-a helyben lakott, ma viszont már 30%-a bejáró és 70%-a helyi dolgozók létszáma.

Az új üzemekben foglalkoztatottak azelőtt szinte kivétel nélkül a háztartásban dolgoztak. A korábban a családi nevelés centrumát képező háztartásbeli családanyából váltott műszakba járó dolgozó lett, így szabad idejét a házi munkával, pihenéssel tölti. A munkába lépő háziasszonyok szakmai, politikai előképzettséggel nem rendelkeztek, műveltségi szintjük alacsony (többen még a 8 általános iskolai végzettséggel sem rendelkeztek). Ebből szinte törvényszerűen következett, hogy önművelésre, vagy szervezett keretek közt nyújtott művelődési lehetőségre az igényük is minimális volt, s egyre kevesebb idő jutott a váltóműszak miatt gyermekeik nevelésére is, hisz ezeknek az édesanyáknak 2–3 gyermekük is volt.

Az elmondottakból világosan kitűnik, hogy az asszonyok még ma is szinte kivétel nélkül betanított munkásként dolgoznak. A bördíszmű üzemben a dolgozóknak csak 15%-a szakmunkás. A VBKM-üzemben a teljes női létszám 114 fő betanított dolgozó, 31 fő férfi dolgozó mindössze, akik szakmunkások. A gyáregység vezetése 1979. októberében megkezdte 20 főnek forgácsoló szakmunkás tanfolyam szervezését mégpedig a betanított női

dolgozók részére. Az oktatás hetenként 2 alkalommal a helyi általános iskolában volt, ahol az ózdi Ipari Szakmunkásképző Intézet oktatói végezték az elméleti képzést, míg a gyakorlati részét a gyáregység szakképzett mérnökei végezték és műszaki dolgozói. A jövőben a gyáregység gazdasági vezetése folyamatossá kívánja tenni munkásainak képzését, továbbképzését.

A bődíszműüzemben a szakmunkás-utánpótlást – ami évente átlagosan 15 fő – az ózdi 102. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetbe beiskolázott és ott végzett tanulókkal biztosítják. A betanított munkások szakmunkássá való képzését minden erőfeszítésük ellenére nem tudják teljesen megoldani az Ipari Szakmunkásképző Intézet oktatáskapacitás hiánya miatt.

A két üzem létrehozásával tehát a körülmények erősen megváltoztak, mind az életmód, mind a művelődés terén. Elkezdődött egy sokkal nehezebb, műveltséget, megváltozott életmódot igénylő korszak, mert a korszerű technológia, a gépek, a termelés is sürgetik ezt.

Család és demográfiai helyzet

Mint arról már korábban is szóltam, mintegy fél évszázadon keresztül szinte változatlan a családok helyzete, s azon belül a családtagok szerepe. A családi nevelés erősen anyacentrikus volt, hisz alig volt család, ahol 2–3 gyereknel kevesebb lett volna. A felszabadulás utáni időkre jellemző – még a 70-es évek elejére is –, hogy a gyermekneveléssel foglalkozó családanyák 35%-ának a minimális átlagműveltsége, a 8 osztályos általános iskolai végzettsége sem volt meg.

Az alacsonyabb műveltségű szülők nem törekedtek arra, hogy gyermekeikből magasabb műveltségű ember legyen, mint önmaguk. Legalábbis a nagyfokú műveltségbeli különbségek kialakulását igyekeztek tudatosan gátolni. Igen „előkelő helyet” töltöttek be ebben a tendenciában – még ma is – a cigány szülők. A szülők törekvését igazolja az általános iskola dokumentumaiból kiolvasható továbbtanulási irányultság. Csak annyi erőfeszítést követeltek gyermeküktől, amennyi elegendő egy szakma elsajátításához. A műveltségi egyenlőtlenségek tehát egyaránt megtalálhatók a szülők és gyermekeik körében. Szemléletbeli változás csak a 70-es évek elején következik be a családoknál, amikor is a szülők műveltsége tekintetében előrehaladó változás következik be. Ekkorra már a szülők több mint 75%-a rendelkezik az alapvető műveltséggel, s ennél magasabb szintre lépett az apák közel 20%-a.

A szocialista társadalmunk által nevelt ifjúságból anyává és apává lett szülők gyermekei már magasabb szintű műveltséggel rendelkeznek, itt a szülők igényessége is tükröződik ennek elérésében, nem kevésbé egyre fejlettebb iskolarendszerünk. A rádió, televízió, folyóiratok, könyvtárak adta önművelés lehetőségei is segítik őket abban, hogy tudásban, műveltségben gyarapodjanak. Megváltozott ezen családokban a környezeti hatás is. A kultúra, a technika egyaránt uralkodóvá válik életükben. Kitapinthatóan érzékelhető tehát a folyamatos, tudatos törődés a gyermek, de a család minden tagja részéről, a törekvés a magasabb műveltségi szint elérésére.

A demográfiai helyzet is erősen megváltozik a bánya bezárása után, az új üzemek kiépülésével. A telep lakosságának összetételében szinte ugrásszerű változás következik be. Az idősebb bányászok egy részét karkedvezményrel nyugdíjba helyezik. A bányánál dolgozók egy része az ország más bányáihoz megy át családotól. Másik részének pedig Ózd közelsége lehetővé tette az ipar egyéb ágazataiban való elhelyezkedését. Az eddig nem dolgozó bányászfelelések üzemi munkásokká lettek. Jellemző a somsályiaknak a bányához való ragaszkodására, hogy ma is 121 fő dolgozik a farkaslyuki bányában és ez a szám csak növekszik majd. A szénvagyon kimerülése utáni helyzetben úgy tűnt a fentiekben elmondottak alapján, továbbá a fiatalok részéről történt elég nagy elvándorlás következtében, hogy Somsálybánya nyugdíjas teleppé válik. Államunk tervszerű iparpolitikája tette lehetővé, hogy a bányaüzemet más jellegű ipar váltsa fel, és kapcsolja be az ország gazdasági és társadalmi vérkeringésébe. Ma már Ózd város szerves részeként, de mégis bizonyos értelemben zártnak vett településnek ne csak múltja, hanem jövője is legyen.

Társadalmi szerkezet, mobilitás

A bánya bezárását követően a gazdasági tényező megváltozásával változott a telep társadalmi szerkezete is. Az új üzemek telepítésével nőtt az aktív keresők száma. Míg korábban egy családon belül csak az apa dolgozott és volt üzemi munkás, addig ma a telepen a megnőtt számú ipari munkásság nagy részben korábban nem dolgozó háztartásbeli nőkből, másrészt a környező községek háziasszonyaiból tevődik ki. Az új üzemek telepítésével, új iparág kifejlesztésével és annak fokozatos felfutásával egyenes arányban a munkalehetőségek bővülése folytán változik a családok életmódja is. Ennek sorában nem kevesek számára felbomlottak a régi életkeretek anélkül, hogy ugyanakkor magasabb, vagy akárcsak azonos szintű új életmódot tudtak

volna kialakítani. A helyi üzemekben „tömegesen” munkába álló nők közül csak igen kevés, elenyésző létszámú szakképzett dolgozó van. Mindez szorosan összefügg az iskolázottsággal. A társadalmi mobilitás fontos előfeltétele az iskola, az oktatási intézmények nivelláló tevékenysége. Ha e feladatkörben biztonságosan mozog az oktatási intézmény, akkor ez komoly befolyást, pozitív fejlődést mutat a mobilitás kérdésében.

A társadalmi struktúrára jellemző, hogy a magasabb műveltségű rétegek gyerekei azon igyekeznek, hogy a legmagasabb szintű képzettséghez jussanak. Viszont a kedvezőtlenebb helyzetben levők – segéd- és betanított munkások – átlagműveltségükből fakadóan nem törekednek a magasabb műveltség elérésére.

Ebben a helyzetben az iskola szerepe nem lehet közömbös, mert ha nem képes nivellálni az egyenlőtlenségeket, hozzájárulhat a társadalmi szerkezet zártabbá válásához. A továbbtanulás társadalmi egyensúlya felbomolhat. Ez pedig komoly politikai visszalépést jelentene művelődéspolitikánkban. Nemkívánatos e jelenség a munkásosztály utánpótlása, a hatalom gyakorlóinak a szempontjából sem. Ezért egyik legkomolyabb politikai feladat a ma iskolája, a ma nevelőtestülete előtt az alsófokú iskoláztatás ideje alatt leküzdeni, megszüntetni, de legalábbis a minimálisra csökkenteni a művelődésbeli hátrányokat. S ez csak akkor hoz igazi eredményeket, ha az alsófokú oktatási intézmények egyöntetűen vállalják, tudatosan végzik a felfelé nivellálás bonyolult pedagógiai feladatait. Pedagógiai szempontból a nivellálás a fontosabb és elsődleges, mert ennek függvénye a mobilitás. A településen a ma iskolába járó gyerekek szülei az alapvető általános alpműveltséggel rendelkeznek, érdeklődésük figyelemre méltó. Az elmaradt 20–25%, kiknek a 70%-a cigány származású, okozza a problémát, az érdeklődés egy részüknél teljesen passzív.

A cigányság közismerten igen alacsony műveltséggel rendelkezik. Ennek elsősorban társadalmi okai vannak, mert a társadalomban lebecsülésük, megvetettségük miatt nem kapták meg azt a helyet, amire szükségük lett volna. Társult ehhez öröklött könnyű, léha, üres életmódjuk, a szertelenség, a szervezetlen és törvénytelen családi élet, felelőtlenség és tervszerűtlenség az életformában és szemléletükben. Sok volt és ma is sok közöttük, aki a hagyományos, az öröklött életet folytatja. A telepen élő mai cigányok e téren mások, fejlettebbek az imént leírtaknál. Valamennyi apa fizikai dolgozó. Bányában vagy az ipar valamely területén dolgoznak. Megtelepedtek ezek a családok a telepen és nem putriban, hanem normál lakásban laknak. Életfelfogásuk, műveltségük, gondolkodásmódjuk a családok egy részénél még mélyen alatta ma-

rad a nem cigány családokénak. Általában 2–3 családot kivéve normális közösségi életet élnek. Csak türelmes és meggyőző munkával tudjuk őket előbbre léptetni, elmaradottságukat felszámolni.

A telep társadalmi szerkezetének megváltozása a közművelődési intézmény számára is újfajta feladatot jelentett. A helyi üzemekben dolgozók szinte kivétel nélkül – mivel női munkaerőket foglalkoztatnak – újonnan váltak munkássá. Az alacsony színvonalú, általános műveltséggel rendelkező munkásoknak a fejlettebb munkásréteghez való közelítése a munkának, a közös tevékenységnek a során folyik. Ez azonban ha alapvető is, mégsem elég. Ezzel együtt tudatos, erre irányuló tevékenység is kell ahhoz, hogy az újonnan munkássá vált rétegek hasonuljanak a fejlettebb munkásrétegekhez. Ebben pedig a művelődésnek, a helyi közművelődési intézménynek, a könyvtárnak nagy szerepe van. Milyen szerepet kell ebben vállalnia a helyi közművelődési intézménynek?

A lakótelep életében lassan elhalványodik a bánya bezárásából eredő hátrányoknak a jelentősége. Mint ahogy már arról szóltam, a lakóterületen két új üzem tevékenykedik s ez fokozatosan megoldotta a telepen levők foglalkozási problémáit, beleértve a családtagokat is. A telep keresőképes lakói közül a Farkaslyuki Bányaüzemhez 121 fő jár dolgozni, ezzel közel azonos létszámmal foglalkoztat telepi dolgozókat az Ózdi Kohászati Üzemek is. Ezen túlmenően több ózdi kisebb termelő és szolgáltató egységbe járnak dolgozni a telepről. Az aktív dolgozókon túl jelentős a telep nyugdíjas lakóinak száma is. A közművelődési intézmény éves tevékenységének tervezésénél, programjának kialakításánál messzemenően figyelembe kell venni a fentebb leírtakat.

A telep politikai arculatához nagymértékben hozzátartozik, hogy nagy munkásmozgalmi hagyományokkal rendelkező munkásrétegek lakják. Ezek közül is elsősorban a bányászokat kell kiemelni. A hagyományok mellett hősei is vannak a haladásért, a szocializmus megteremtéséért folytatott harcnak. Ápolnunk kell a hősök emlékét, az 1918-as csendőrsortűz során hősi halált haltak sírját. Biztosítani kell az ezekben gyökerező politikai, művelődési, szabadidős tevékenységi, szórakozási igények folyamatos és egyre igényesebb légkörének kialakítását. Ezen célok valóra váltása érdekében továbbra is az eddigi hagyományoknak megfelelően nagy súlyt kell fektetni a társadalmi és politikai ünnepek, koszorúzások megtartására, színvonalának emelésére. A bányászmult hagyományápolását továbbra is felszínen kell tartani.

Mint már ezt korábban részletesen kifejtettem: a lakótelep dolgozóinak heterogén az összetétele, így a kohézió, az az összetartó erő és kapcsolat,

mely korábban, míg mindenki a bányánál dolgozott megvolt, ma már teljesen szétesett. A munkások kötődése elsősorban a saját üzemükhöz, munkahelyükhöz kapcsolódik. Ugyanakkor a váltott műszak, a családok dolgozó tagjai nem azonos időben való munkabeosztása gátló tényezőként lép fel a szabad idő eltöltése és a művelődés vonatkozásában. Társadalmunk érdeke ma, de a jövőben is a munkaidő csökkenésével még inkább, hogy a szabad idő, mint művelődési tényező hatékonyan érvényesüljön és ez az érdek találkozzék az emberek saját és minél tudatosabb törekvéseivel. Ez a találkozás azonban ma még nem mindig zavartalan. Ennek több oka van a lakóterületen is. A munkássá válás, különösen a nők, háziasszonyok tekintetében, az új életmód kialakulása még átmeneti időszakban van, az ezzel kapcsolatos korábbi értékrendek még visszahúzó erőként hatnak. Ezeknek az ellentmondásoknak a feloldását kell biztosítani, hogy a prosperitás időszaka bekövetkezzék.

JEGYZETEK

- [1] *Faller Jenő*: Jó szerencsét Bp. 1975. 13–14.
- [2] Uo. 15.
- [3] Uo. 145–146.
- [4] Uo. 81–82.
- [5] *Dósa Zoltán*: Bevezetés a bányászatba, kézirat. Tankönyvkiadó 1961. Nehézipari Műszaki Egyetem, Miskolc, 6.
- [6] Uo. 6.
- [7] *Környei Attila*: A brennbergi bánya és munkásmozgalom vázlatos története. Soproni Szemle. 1968. 3. sz. 194–195.
- [8] *Faller Jenő*: A bányászat fejlődése. TIT Műszaki Választmányának szerkesztésében. Kézirat. Bp. 1960. 3.
- [9] Uo. 3.
- [10] Uo. 3.
- [11] *Edvi Illés Aladár*: A magyar vaskőbányászat és vaskohászat ismertetése. Bp. 1900. 56.
- [12] *Sándor Vilmos*: Nagyipari fejlődés Magyarországon. 1867–1900. Bp. 1954. 72.
- [13] *Kóródi József*: A borsodi iparvidék. Bp. 1959. 21.
- [14] *Herman Ottó* Múzeum Helytörténeti Adattára (a továbbiakban: HOMHA) 79.758.38.10
- [15] *Kóródi József*: Im. 21–23.
- [16] Uo. 23.
- [17] *Schréter Zoltán*: A borsod-hevesi szén- és lignitterületek bányaföldtani leírása. Bp. 1929. 55.
- [18] *Marton János–Tetmajer László*: A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. fejlődésének története. 1906. 49.
- [19] *Vass Tibor*: Az ózdi munkáskolóniák és lakásbelsők kialakulása és története (Kézirat a szerző tulajdonában)
- [20] *Fényes Elek*: Magyarország geográfiai szótára 1. kötet. Pest. 1851. 79.
- [21] Magyar Országos Levéltár: Z. 366.5. cs. 170. sz. (Továbbiakban: MOL)
- [22] MOL. Z. 8.289. sz.
- [23] MOL. Z. 366.9. cs. 307. sz.
- [24] MOL. Z. 5. csa. 170. sz. 287 (1860) 3.
- [25] MOL. Z. 97. cs. 2841. sz.

- [26] MOL. Uo.
- [27] MOL. Z. 2819/I. M. K.
- [28] *Dr. Schréter Z.*: Im. 64.
- [29] Uo. 62–67. I. 71–77.
- [30] *Csépányi Danicskó János* somsályi bányász visszaemlékezése.
- [31] *Lehoczky Alfréd*: A borsodi szénbányászat története. II. Miskolc. 1967. 55.
- [32] Uo. 58.
- [33] Magyar Bányakalauz 1914. évi száma.
- [34] Bányászati és Kohászati Lapok 1920. évi különszáma.
- [35] *Lehoczky Alfréd*: A borsodi szénbányászat története III. Miskolc, 1975. 35.
- [36] *Pukkel Jenő* okl. bányamérnök, a somsályi bányauzem vezetőjének közlése a Somsályi Bánya Irattára alapján
- [37] *Pukkel Jenő* közlése.
- [38] *Magyar György*: Bemutatjuk az Ózd–Egercsehi szénmedence bányáit (II. rész) Bányászati és Kohászati Lapok – Bányászat. 109. évfolyam 1976. 7. sz. 433.
- [39] *Rubint József* somsályi bányauzemi nyugdíjas visszaemlékezése
- [40] *Rubint József* visszaemlékezése.
- [41] A Somsályi Bányauzem 1946. évi előirányzata. Somsályi Bányauzem Irattára Somsálybánya, 1945. december.
- [42] Somsályi Bányauzem Irattára (a továbbiakban: SBI) 1947. március
- [43] *Pukkel Jenő* közlése.
- [44] *Magyar György*: Bemutatjuk az Ózd–Egercsehi szénmedence bányáit (I. rész) Bányászati és Kohászati Lapok – Bányászat 109. évfolyam 1976. 6. sz. 372.
- [45] Uo.
- [46] *Tóth Miklós* Somsályi Bányauzem gépészeti vezető közlése.
- [47] *Pukkel Jenő* közlése.
- [48] *Magyar György*: Im. II. rész, 435.
- [49] *Pukkel Jenő* közlése.
- [50] *Tóth Miklós* közlése.
- [51] *Magyar György*: Im. I. rész 372.
- [52] *Tóth Miklós* közlése.
- [53] *Rubint József* közlése.
- [54] *Tóth Miklós* közlése.
- [55] *Tóth Miklós* közlése.
- [56] *Pukkel Jenő* közlése.
- [57] *Lehoczky Alfréd*: 1967. 57.
- [58] MOL. RMST. Ig. jkv. 1905. ápr. 15. Z. 368.2. cs. 1. sz.
- [59] *Tóth Imre* somsályi nyugdíjas bányász visszaemlékezése.
- [60] *Pukkel Jenő* közlése.
- [61] *Rubint József* közlése.
- [62] *Pukkel Jenő* közlése.
- [63] *Pukkel Jenő* közlése.
- [64] *Tóth Miklós* közlése.
- [65] *Adler István* nyugalmazott ABC-üzletvezető, arlói lakos visszaemlékezése, aki az 1930-as években a somsályi provizerátban volt, mint segéd.

- [66] Magyar Statisztikai Közlemények 42.1910. Népszámlálás I. 569.
- [67] A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság (a továbbiakban RMST vagy RIMA) nép- és iparostanonc-iskoláinak értesítője az 1912–13. iskolai évről. 45., 51.
- [68] Magyar Statisztikai Közlemények 48. 1910. Népszámlálás II. 1028.
- [69] Magyar Statisztikai Közlemények 69. kötet. Az 1920. évi Népszámlálás. Első rész 221.
- [70] RMST értesítője az 1920/21. tanévről 9.
- [71] Magyar Statisztikai Közlemények 83. kötet. Az 1930. Népszámlálás. Első rész 409.
- [72] RMST értesítője az 1930/31. tanévről 28.
- [73] Gömör és Kishont Törvényesen Egyesült Vármegyének Bányászati monográfiája. Szerkesztette: Eisele Gusztáv. Selmezbánya 1907. 495–496.
- [74] Uo.
- [75] Lehoczky A.: 1965. 131.
- [76] Lehoczky A.: 1967. 141.
- [77] Lehoczky A.: 1965. 131.
- [78] Lehoczky A.: 1967. 135–136.
- [79] Uo. 139.
- [80] Csépanyi Danicskó Pál somsályi bányásznyugdíjas visszaemlékezése.
- [81] Tóth Imre somsályi nyugdíjas bányász visszaemlékezése.
- [82] Kővágó László–Pintér István: Munkássors–munkásgond 1919–1944. A Magyar Történelmi Társulat és a Hazafias Népfront könyvtára. 5. Budapest, 1962. 231–232.
- [83] Bárdos Viktor a Somsályi Bányázom könyvelőjének közlése.
- [84] Bárdos Viktor közlése.
- [85] Adler István közlése.
- [86] Lehoczky A.: 1975. 81–82.
- [87] Bányamunkás 1918. március 23.
- [88] Lehoczky A.: 1975. 82–83. l.
- [89] Bányamunkás 1918. márc. 23. sz.
- [90] Gyetvai György somsályi nyugdíjas bányász visszaemlékezése
- [91] Wahlner Aladár: Magyarország bánya- és kohóipara az 1906. évben. Bányászati és Kohászati Lapok XI. évf. 2. köt. 1907. december 15. 788–789.
- [92] Réti R. László: A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság története. 1881–1919. Bp. 1977. 124–125.
- [93] Csépanyi Danicskó János somsályi nyugdíjas bányász visszaemlékezése.
- [94] Wahlner Aladár: Magyarország bánya- és kohóipara az 1908. évben, Bányászati és Kohászati Lapok XLII. 836–837.
- [95] MOL. Z. 368. RSVRt. igazgatósági ülések jegyzőkönyve, 1908. szept. 26.
- [96] Gyetvai Gy. visszaemlékezése.
- [97] Lehoczky A.: 1975. 49.
- [98] Gyetvai Gy. visszaemlékezése.
- [99] Lehoczky A.: 1975. 49.
- [100] MOL. Z. 368. RSVRt. Ig. ülések jegyzők. 1917. szeptember 27.

- [101] Bányamunkás 1917. október 18. sz.
- [102] Gyetvai Gy. visszaemlékezése.
- [103] Bányamunkás, 1917. november 3. sz.
- [104] Gyetvai Gy. visszaemlékezése.
- [105] Bányamunkás, 1918. november 2. sz.
- [106] MOL. Z. 368. RSVRt. Ig. ülések jkv. 1918. június 6.
- [107] Borsodvármegye alispánjának iratai 1918–4224.
- [108] Lehoczky: 1975. 90–91.
- [109] A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Bp. 1966. 260.
- [110] Lehoczky A.: 1975. 129.
- [111] Gyetvai Gy. visszaemlékezése.
- [112] Vass T.: A Tanácsköztársaság emlékei Ózdon, 1979. (Kiállítási tájékoztató)
- [113] Lehoczky A.: 1975. 142.
- [114] Vass T.: Im.
- [115] A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Bp. 1966. 264., 261.
- [116] Gyetvai Gy. visszaemlékezése.
- [117] Párttörténeti Intézet Archivuma (a továbbiakban: PIA) Napi jelentések, 1919. 624. f. 1919–3882.2.
- [118] SBI Somsálybánya, 1930. március 3.
- [119] Mauks Miklós levele a Szociáldemokrata Párt központi titkárságához a farkaslyuki és somsályi bányászstrájkáról. Ózd, 1940. október 25. PIA. 658. f. 6/270
- [120] Csépanyi Danicskó Pál visszaemlékezése.
- [121] MOL. Z. 386.22. cs. 142.
- [122] PIA. 651. f. 6/1940.
- [123] Uo.
- [124] MOL. Z. 386.23. cs.
- [125] Rubint József–R. Tóth Imre–Szabadvári István–Böröczi Károly somsályi bányász nyugdíjasok visszaemlékezése
- [126] Adatok Somsálybányatelep történetéhez. Összeállította: Hoffmann Albert Somsályi Ált. Iskola igazgató-tanítója. (Kézirat az Ózd – Somsályi úti Általános Iskola irattárában.)
- [127] Uo.
- [128] Uo.
- [129] Uo.
- [130] Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár. Bm. Őzemeny 2458 (24) (továbbiakban: B.-A.-Z. m. Lt. Bm. Őrz.)
- [131] Hoffmann A.: Im.
- [132] Uo.
- [133] Somsálybányatelepi iskola statisztikája. 1969. év. Iskola irattárában.
- [134] Lehoczky A.: 1967. 151.
- [135] Hoffmann A.: Im.
- [136] Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság Somsálybányatelepi Olvasó Egyletének alapszabálya. B.-A.-Z. m. Lt. Bm. Őrz. 269. 730/1930.
- [137] Hoffmann A.: Im.
- [138] Uo.

- [139] *Seresné Szegőfi Anna*: Rejtett kincsek a levéltárban. Ózd, 1983. 12.
- [140] Feljegyzés a somsályi fúvószenekarról. *Vozák Lajos* karmester birtokában. Kézirat.
- [141] Uo.
- [142] Uo.
- [143] Uo.
- [144] *Erdősi Ferenc* az ózdi Béke telepi I. sz. Általános Iskola nyugalmazott iskolaigazgató visszaemlékezése.
- [145] Feljegyzés a somsályi fúvószenekarról. *Vozák L.* birtokában.
- [146] Uo.
- [147] Uo.
- [148] *Vozák Lajos* közlése alapján.
- [149] B.-A.-Z. m. Lt. Bm. Őrz. 2458. (24)
- [150] B.-A.-Z. m. Lt. Bm. Őrz. 4269. (78)
- [151] B.-A.-Z. m. Lt. Bm. Őrz. 4269/a (80)
- [152] Uo.
- [153] *Labanc Pál* és *Kaló Gyula* somsályi sportvezetők visszaemlékezése.
- [154] Együttműködési megállapodás a VBKM Sportegyesülete, Ózd városi Tanács VB. művelődési osztálya és a Somsályi úti Általános Iskola között 1979. Somsályi úti Általános Iskola 1979/80. évi iskolai munkaterv melléklete.
- [155] *Magyar Gy.*: II. rész, 441.
- [156] Uo.
- [157] Uo.
- [158] *Szabó Károly* VBKM személyzeti vezető közlése, a VBKM irattári anyag alapján
- [159] *Dobos István* VBKM ózdvidéki gyáregység igazgatója – főmérnök közlése.
- [160] *Szabó K.* közlése.
- [161] *Szabó K.* közlése.
- [162] *Szabó K.* közlése.
- [163] *Halász Gyuláné* somsályi bórdíszmű bérelszámoló közlése.
- [164] *Losonczy János* somsályi bórdíszmű üzemvezető közlése.
- [165] *Halász Gyuláné* közlése.
- [166] *Pék László* Fővárosi Kézműipari Vállalat Somsályfői Üzemegység üzemvezető közlése.

HISTORY OF MINING AT SOMSÁLY 1900–1980

Mining can be considered as the oldest trade in the coal-field at Borsod County. It turned into main source of living for population at Sajókaza in 1786. The golden-age of early coal-mining and development of industry can be dated between the Compromise of 1867 and turn of the century, by that time the Borsod-coal could be considered as demanded and indispensable goods. Progress of quick development for technology of iron-production ran parallel with drawing of energy requirement of vital importance for iron-industry evolved in second half of the 18th century. In first part of 19th century the iron-production of Gömör County was of nation-wide importance, despite it proceeded within feudal conditions: owners of mines were noblemen while workers were serfs. Close connection can be observed between importance of iron metallurgy in Gömör County and exploitation of coal-mines in Borsod County, namely the development of metallurgy led to necessity of erecting of an iron refinery to ensure the required refining for producing iron of large quantity as well as rail production. Iron refinery had to be set up on a site, where brown coal fields with sufficient reserve, forests and brooks abounding in water could be found within a relative close area. Thus the village, Ózd located at joining of valleys of Nádasd and Hangony as well as Uraj was the most suitable for foundation of the works.

On the other hand the demand of newly founded ironworks for coal resulted in requirement for development of coal-mining and this fact led to breaking of new ground. In order to exploit the coal field the Company entered into contract with owners of Csépany and Somsálypuszta to transfer the right of usufruct for mineral coal. According to this contract the Company would pay one and a quarter Pengő krajcár¹ on each quintal of coal mined to the landowner by virtue of coal-rating, the mine-rent.

¹ Pengő krajcár: the legal currency of the age, krajcár legal change, 1 pengő was divided into 100.

The first level was sunk in 1854/55, however largescale production began merely in the early years of 20th century, while it came to large-scale mechanization between 1905 and 1913. It is characteristic of increase of coal-production that while 330 miners were employed in 1905, this figure went up to 622 in 1907, production of the mine was 99 400 tons in 1906, while it increased to 111 128 tons in 1909.

Coal production was set back during the first World War, it ran to merely 110 tons in early 1919. Shrinkage on production was going on during the world-crisis and touched the bottom in last days 1944 when the Germans blew up the railway tracks and dismounted the great part of mining machinery, however they did not get out of the country and finally got back to Somsály after the War.

In order to start production again the Sovietunion rendered help forwarding 17 boring machines, one loader and 1200 metre belt for conveyors.

After Liberation in 1945 workers had to be enrolled again, they came mainly from Hajdú-Bihar-, Csongrád- and Bács-Kiskun-Counties.

1250 workers and 5-10 apprentices were employed in 1965.

Development reached a significant stage on 1st January 1952 when the Coalmining Trust for Ózd-district, then later with amalgamation of mining enterprises in Borsod coal-basin the Borsod Coalmining Company was set up in 1974.

Shortly after opening the mine it was required to build lodgings for workmen, since they came from a great distance, Slovakian-, Austrian-, German- and Czecho-Moravian-territories and began exploitation at Somsály.

Construction of miners' colony was begun in 1903 involving a building for officers, 3 buildings for attendants, 12 buildings for workers and a bunk-house at the beginning. The ground was enlarged in 1905 by that time workers of the mine lived in 150 flats of 28 houses while 186 flats were at their disposal in 1913.

Flats looking on the street consisted of room-kitchenchamber, while lodging was ensured for 250 workers in 32 rooms of five barrack-flats. Skilled workmen with their families lived in flats, barracks were for use of miners enrolled in the country.

Houses were set out with low windows and to two flats were attached a yard with an oven in the middle. In the yard of 5 metre wide animals were kept.

First labourers' hostel for 66 persons was finished in 1934, where only supper was available, provisions, bed-clothes had to be brought from home.

In 1964 miners were accommodated already in two hostels for labourers in rooms with 2-4 beds and three meals a day were ensured.

A swimming-pool was constructed at Somsálybánya in 1935 where entry was permitted only for office-holders during a certain part of opening hours, this time even the buffet was open.

In the first decade one fifth of inhabitants had mother tongue anything but Hungarian. The majority of the inhabitants of Somsálybánya was Slovaks.

From one family four or five children attended school, thus merely the half of young of schooling age could learn.

After starting up of mines at Somsálybánya (1921) and the relating settlement, the number of inhabitants of mine camp increased over 1.100. It was 1.300 in 1979.

A so-called "aid-box" existed at the mine-head from the beginning and converted to a resource of partners, and the members were divided into two groups, one of them was engaged in fellow-cash-service, while the other one in sick fund. Contribution of members belonging to group 1 paid 4 per cent, while the latter one 2 per cent of their salary. Insurance contribution of employer was voluntary till 1907. The mine-head employed one factory medical consultant.

Supply of goods for labourers was concentrated. At the same time when the colony was erected, provision stores, butcher's stall and canteen were built. Beside foods, household goods and wearing apparel were sold as well.

In the thirties the miners were already provided with working-clothes.

The first Miners' Trade Union was established in Borsod County on 17th March 1918. The book of rules enumerated 41 penal offenses from fine up to lockout.

One of the most serious armed encounter ensued between the workers and military authorities on 9th April 1918, the event with two dead and lots of injured persons became known under name "volley at Somsály".

Separate council was elected at Somsálybánya from Hódoscsépany on the 22nd March 1919, for president József Král, besides three members for executive committee and nine members for the council were elected. Workers' Council was founded at the mining works, József Tarjani, miner was elected for president.

Local authorities of proletarian dictatorship were abolished on the 5th August, the Red Guard on the 8th August.

In the years of overall economic crisis 1929/33 lockout of workers showed an upward tendency. Movements for higher wages as well as strikes increased during the period of World War II. In autumn 1940 the workers joined to the strike begun at coal-basin of Salgótarján.

Somsálybánya was liberated on the 20th December 1944, organization of parties was started in January, from the 5th March even the Trade Union was in function. Workers' control was realized through the works committee, Mihály Noviczky was elected for first secretary.

The Rimamurány-Salgótarján Ironworks Ltd. Maintaining the mining colony expended care on school education, thus a school containing two class-rooms was erected in 1904 where 38 children were trained with heading of one teacher.

As the number of pupils increased, the school building was enlarged, then over a period of years more apartments were constructed for the teachers as well. Number of pupils reached 300 in 1964.

Also a reading circle was in action accommodating in block of provision stores. President of this reading circle was the prevailing head of the mine, the director was chosen from among the teachers on the settlement. Due to statutes the goal of association was to provide common opportunity for the members befitting to national education. Also burial allowance was bestowed on its members and their relatives. Purpose was achieved by keeping library, organizing patriotic events, scientific, non-professional lecturers, movie and theater perfor - mances, as well as a twelve-member orchestra was operated. Taking the composition of nationalities of population into consideration also newspaper of slovakian language was subscribed to. The school teachers supported and helped the reading circle, since it was considered for continuation of school education.

A 200 sq.m. big hall, reading and gambling halls were constructed in 1928. Since 1931 a stationary movie had been on, where regular performances were held on Saturdays and Sundays. By the forties wireless, 15-20 daily- and weekly newspapers, 1500-volumed library are at disposal of the public.

After operation of works had begun the management for Somsály Mining Works of Rimamurány-Salgótarján Iron - works Ltd., deemed it necessary to establish a brass-band few in number. In order to doing it they entered into relations with leaders of associated works on Czech and Slovak territories to get suitable musicians for the new band to be established. Moreover musicians were recruited from among local workers, then to attain the

essential knowledge was set about with common effort. Under Sándor Fischer's direction the twelve-number orchestra began operation in 1906. The band possessed entertaining repertory which was amplified with national anthem, marching and funeral songs. The orchestra participated in festivals, funerals and supplied also dancing music once a fortnight in rooms of reading circle or canteen.

On January 22nd 1928 the Women's Club for Children's Emergency at Somsály Mining settlement was established in order to support widows, assist the poor, protect mothers and infants, implying the erection of nursery.

First football team was organized in 1920, then since 1940 the Somsály Sport Association presents opportunity to go in for sports in various sections.

Year 1972 signified the end of mining of great renown at Somsálybánya. After shutting down the mine, the miners carried on their trade in other mines located at different regions of the country or found employment in other branches of the industry. On the site of mining settlement other industrial branches were erected, such as Electric Equipment and Device Works, district plant of Metropolitan Enterprise for fancy-leather goods, ensuring living possibilities for local population.

After shutting down the mine, there was a change on social structure of the settlement. Because of erection of new plants there was an increase in number of active bread-winners, women in great number took up work, changing the traditional way of life. The change of social structure set the school and local library new and greater tasks.

GESCHICHTE VON SOMSÁLYBÁNYA ZWISCHEN 1900 UND 1980

Bergbau ist das älteste Gewerbe im Borsoder Kohlen-becken. In 1786 fing es an zu Hauptfortkommen der Bevölkerung zu werden. Die Glanzepoche des frühen Kohlenbergbaues und der industriellen Entwicklung dauerte fast dreissig Jahre von der Ausgleich von 1867 bis zum Millenium, als die Borsoder Kohle bereits nachgefragt und unentbehrlich war. Die Ausbeutung des Energieträgers für die in zweiter Hälfte des 18. Jahrhunderts entfaltene Eisenindustrie schreitet parallel mit der rapiden Entwicklung der Technologie der Eisenproduktion fort. In erster Hälfte des 19. Jahrhunderts ist die Eisenproduktion vom Komitat Gömör von grosser Bedeutung, abgesehen davon, dass die in feudalen Rahmen getrieben wurde, d.h. die Bergwerkeigentümer waren Adeligen, während die Grubenarbeiter Leibeigenen. Es besteht enger Zusammenhang zwischen der Bedeutung an Eisenproduktion von Komitat Gömör und der Ausbeutung der Borsoder Kohlenlagers, und zwar die Entwicklung an Eisenhüttenwesen hat die Notwendigkeit der Errichtung einer Eisenraffinerie mit sich gezogen, um die für die grossen Eisenbahnbauten notwendige Verfeinerung von Eisen in grosser Menge sowie die Schienenproduktion zu ermöglichen. Die Eisenraffinerie hatte man auf der Stelle zu errichten, wo Braunkohlenlager mit ausreichendem Vorrat, holzreiche Waldungen und wasserreiche Bäche sich in der Nähe befanden. Das am Zusammentreffen der Nádasd-, Hangony- und Uraj-Taler befindliche Dorf, Ózd war für Fabrikerrichtung geeignet.

Kohlenbedarf der neuentrichteten Ózder Fabrik hat hinwiederum die Notwendigkeit der Entwicklung des Kohlenbergbaues mit sich gebracht, die in Somsálypuszta zum Aufschluss eines neuen Bergwerkes geführt hat. Um das Kohlenfeld zu erschliessen, hat die Gesellschaft über Rechtsübertragung an Steinkohlengebrauch mit Besitzern von Csépany und Somsálypuszta Verträge abgeschlossen. Im Sinne dieser Abmachungen bezahlt die Gesellschaft

unter Titel Steinkohlenzensus, Bergwerkzinsen nach jeder 100 kg ausgebeuteten Kohle einundviertel Pengökreuzer dem Grundherrn.

Das erste Stollen wurde in Jahren 1854/55 erschlossen, allerdings die betriebsmässige Kohlenausbeutung fing nur Anfang des 20. Jahrhunderts an, zu grossangelegter Mechanisierung kam jedoch zwischen 1905 und 1913. Für das Wachstum der Kohlenproduktion ist charakteristisch, dass während 1905 noch nur 330, im Jahre 1907 bereits 622 Bergarbeiter beschäftigt wurde, die Ausbeute des Bergwerkes beträgt 99 400 Tonnen in 1906 und 111 120 Tonnen in 1909. Der Erste Weltkrieg hat die Produktion der ausgebeuteten Kohle zurückgeworfen, die sich Anfang 1919 in sämtlichen Ózder Bergwerken auf 11 000 Doppelzenter beläuft. Die grosse Weltwirtschaftskrise hat die Produktion weiter gemindert, der Tiefstand wurde in den letzten Tagen 1944 erreicht, als die Deutschen die Schienen sprengten, einen grossen Teil der Bergwerkmaschinen demontierten, die jedoch aus dem Lande nicht hinausgelangen sondern deren grössten Teil nach Beendigung des Krieges in Somsály zurückgekommen sind.

Um die Produktion erneut anzufangen ist die UdSSR Beihilfe geleistet mit einer Lieferung von 17 Bohrmaschinen, einer Verlademaschine und 1200 m langem Förderband.

Nach der Befreiung hatte man wieder anzufangen Bergarbeiter anzuwerben, die hauptsächlich aus Komitat Hajdú-Bihar, Csongrád und Bács-Kiskun kamen.

Im Jahre 1965 wurde im Bergwerk 1250 Bergarbeiter und 5–10 Lehrling beschäftigt.

Die Entwicklung hat am 1. Januar 1952 einen bedeutenden Punkt erreicht, als der Kohlengrubentrust für die Ózd-Gegend, dann durch Vereinigung der im Borsoder Kohlenbecken befindlichen Bergwerkunternehmungen das Borsoder Bergwerkunternehmen sich in 1974 bildete.

Wegen Ansiedlung der Bergbaufacharbeiter – bereits nach Erschliessung des Bergwerkes – hat die Errichtung an Arbeiterwohnungen sich als notwendig erwiesen, da die Bergarbeiter aus fernliegenden – slowakischer, österreichischer, deutscher, tschechischer – Gegenden kamen um den Bergbau in Somsály anzufangen.

In 1903 wurden die Bauarbeiterkolonie angefangen, die am Anfang aus einem Amtsgebäude, 3 Amtsdienergebäuden, 12 Arbeiterhäusern und einer Arbeiterkaserne bestand. Die Ansiedlung wurde in 1905 erweitert, zu dieser Zeit wohnten die Arbeiter und Angestellten des Bergwerkes in 150, dann im Jahre 1913 bereits in 186 Wohnungen von 28 Häusern.

Die auf die Strasse sehenden Wohnungen bestanden aus einem Zimmer, einer Küche und einer Kammer, während die fünf Barackenwohnungen mit 32 Räumen für die Obdachlosen 250 Plätze sicherten. In den Wohnungen wohnten die Facharbeiter mit ihrer Familien, die Baracken standen den aus dem Lande angeworbenen Bergarbeitern zur Verfügung.

Die Häuser waren mit niedrigen Fenstern versehen und zu 2 Wohnungen gehörte ein Garten, auf dessen Mitte ein Ofen stand. In 5 m breiten Garten wurden Tiere gehalten.

Das erste Arbeiterquartier mit 66 Plätzen wurde in 1934 aufgebaut. Den Beherbergten wurde Abendbrot gegeben, sonstiges Lebensmittel und Bettwäsche hatten sie von zu Hause mitzubringen.

In 1964 wurden den Bergarbeitern zwei Arbeitsquartier mit 2–4 Bettzimmern zur Verfügung gestellt und täglich drei Mahlzeiten gesichert.

In 1935 wurde im Somsálybánya ein Einbeckenstrand errichtet, den während eines Teiles der Öffnungszeit nur die Angestellten besuchen durften. Zu dieser Zeit war auch das Buffet geöffnet.

In erstem Jahrzehnte war 20 v.H. der Bevölkerung von Somsálybánya nicht ungarischer Muttersprache. In grosster Anzahl waren darunter die Slowaken.

Nach der Erschliessung des Bergwerkes in Somsályfő (1921) und der darauffolgenden Ansiedlung erhöhte sich die Zahl der Bevölkerung über 1100. In 1979 machte die Bevölkerung der Siedlung 1300 aus.

Von Anfang an funktionierte am Somsályer Bergwerk ein Gemeinkasten, der sich in 1894 zu einer Gehilfe- und Krankenkasse verwandelte und die Mitglieder in Gehilfekassenmitglieder, bzw. diejenige der Krankenkasse zerfielen. Während die vorherigen 4% ihres Verdienstes, die nachherigen 2% des Verdienstes als Beitrag bezahlten. Der Versicherungsbeitrag der Arbeitgeber war bis 1907 freiwillig. Im Bergwerk wurde ein Betriebsarzt beschäftigt.

Die Arbeiter wurden mit Waren zentral versorgt. Zu gleicher Zeit mit Errichtung der Siedlung wurde in 1900 ein Lebensmittellager, dann eine Metzgerei und eine Kantine gebaut. Neben Lebensmitteln wurden auch Haushalts- und Bekleidungsartikel verkauft.

In den dreissiger Jahren haben die Bergarbeiter bereits Arbeitsanzug bekommen.

Die erste Bergarbeitergewerkschaft im Komitat Borsod bildete sich am 17. März 1918 in Somsálybánya. In der Dienstvorschrift für Bergwerk wurden 42 verschiedene strafbare Handlungen – von Geldstrafe bis zur Entlassung – aufgeführt.

Zwischen den Arbeitern und Militärbehörden kam am 9. April 1918 zu einem der schwersten Zusammenstöße, der unter dem Namen „Somsályer Salve“ mit zwei Toten und mehreren Verwundeten bekannt geworden ist.

Am 22. März 1919 wurde in Somsálybánya ein Sonderrat mit József Král als Vorsitzende und darüber hinaus drei Mitglieder in den Verwaltungsausschuss und neun Ratsmitglieder gewählt. In Bergwerk bildete sich ein Arbeitsrat, dessen Vorsitzende József Tarjani war.

Die örtliche Organe der Diktatur des Proletariats wurde am 5. August, die der Roten Wache am 8. August eingestellt.

In Jahren der Weltwirtschaftskrise 1929/33 hat die Entlassung der Arbeiter sich verstärkt. Die Lohnbewegungen und Arbeitseinstellungen haben während des zweiten Weltkrieges vermehrt. In Herbst 1940 haben die Arbeiter dem im Salgótarjáner Kohlenbecken angefangenen Streik angeschlossen.

Somsálybánya wurde am 20. Dezember 1944 befreit, in Januar fing man an die Parteien zu organisieren und ab 5. März auch die Gewerkschaft funktionierte. Die Arbeiterkontrolle hat sich durch den Betriebsrat verwirklicht, für ersten Sekretär wurde Mihály Noviszky gewählt.

Die die Bergwerksanlage erhaltene Rimamurány-Salgótarján Eisenwerke AG. hat sich um Schulung der Kinder gekümmert und in 1904 eine Schule mit 2 Stuben errichtet, wo im ersten Jahre von einem Lehrer 38 Kinder unterrichtet wurde.

Durch Zunahme des Schülerstandes wurde das Schulgebäude erweitert und im Laufe der Jahre wurden mehrere Wohnungen für die Lehrer gebaut. Die Stärke der Schule in 1964 erreichte 300 Schüler.

An der Siedlung funktionierte auch ein Leseverein, der im Block des Versorgungslager untergebracht wurde. Der Vorsitzende des Vereines war das jeweilige Oberhaupt des Bergwerkes, der Direktor aber kam aus den dortigen Lehrern.

Nach Satzung bezweckte der Verein seinen Mitgliedern zur Nationalbildung gehörige gemeinsame Gelegenheit zu bieten. Den Mitgliedern und deren Verwandten liess er auch Bestattungsunterstützung zukommen. Sein Ziel wurde durch Erhaltung einer Bibliothek, durch Veranstaltung patriotischer Festlichkeiten, populärwissenschaftlicher-, Dilettantenvorstellungen, Theater- und Kinodarbietungen erreicht und darüber hinaus wurde eine 12-Mitglieder Kapelle betätigt. Mit Rücksicht auf Nationalitätenzusammensetzung der Bevölkerung wurde auch auf slowakischsprachige Zeitungen abonniert. Die Schul-

lehrer unterstützten und halfen den Leseverein nach, da seine Tätigkeit für die Fortsetzung der Studien betrachtet wurde.

In 1928 wurde ein grosser Saal von 10 mal 20 Meter, ein Lese- u. Speisesaal errichtet, wo ab 1931 jeden Samstag und Sonntag regelmässig Kinoaufführungen veranstaltet wurden. Anfang der vierziger Jahre bereits Radio, 15–20 verschiedene Tages- u. Wochenzeitschriften, 1500 – bändige Bibliothek stand den Siedlungsbewohnern zur Verfügung.

Die Rimamurány–Salgótarján Eisenwerke AG. hat es für notwendig erachtet ein kleines Blasorchester ins Leben zu rufen. Aus diesem Zwecke wurde die Verbindung mit dem Vorstand der auf tschechischen und slowakischen Gebieten befindlichen Betrieben aufgenommen um Musiker für das zu begründende Orchester zu haben. Dazu wurden noch Mitglieder von den lokalen Arbeitern angeworben und gemeinsam haben sie sich an Erlernen der nötigsten Kenntnisse herangemacht. In 1906 hat das aus 12 Mitgliedern bestehende Orchester mit Leitung von Sándor Fischer angefangen zu fungieren. Es hatte unterhaltendes Repertoire wozu noch die Nationalhymne, Marschmusik und Trauerlieder kamen. Das Orchester nahm an Feierlichkeiten, Veranstaltungen, Beerdigungen teil und leistete Tanzmusik im Raum des Lesevereines, bzw. der Kantine.

Am 22. Januar 1928 hat sich die Frauenvereinigung für Kinderbeihilfe in Somsálybánya gebildet um die Waisen, Witwen und Armen zu unterstützen, die Mütter und Säuglinge zu schützen, wodurch ein Kindergarten errichtet wurde.

Bereits in den zwanziger Jahren wurde die erste Fussballmannschaft organisiert, dann ab 1940 ermöglicht der Somsályer Sportverein in verschiedenen Fachabteilungen Sport zu treiben.

1972 hat in Somsálybánya das Ende des Bergbaues von langer Vergangenheit bedeutet. Nach Zuschliessung des Bergwerkes setzte ein Teil der Bergarbeiter ihren Beruf in anderen Grubenwerken des Landes fort, der andere Teil aber kam in verschiedenen Zweigen der Industrie zur Stellung. An Stelle des Bergbaus traten andere Industriezweige – wie Elektrische Einrichtungen und Anlagewerke, Filiale der Hauptstädtischen Ledergalanterieunternehmung – Broterwerbstätigkeit sichernd für die dort lebende Bevölkerung, hauptsächlich für die Frauen.

Nach Einstellung des Bergwerkes hat die Gesellschaftsstruktur der Siedlung sich geändert. Durch Errichtung neuer Betriebe erhöhte sich der Stand der aktiven Erwerbstätigen, Frauen in grosser Anzahl traten in Arbeit, die die ursprüngliche Lebensform geändert hat, die der Schule und lokaler Bibliothek grossere Aufgaben auferlegt hat.

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
BEVEZETÉS	7
I. A MAGYARORSZÁGI SZÉNBÁNYÁSZAT KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE	9
II. AZ ÓZDI MEDENCE SZÉNBÁNYÁSZATÁNAK KIALAKULÁSA	12
A bányászkodás kezdetei Somsály-pusztán	15
A bányászat fejlődése Somsálybányán	22
Korszerűsítés, a nagyüzemi termelés megindítása a bányában 1905– 1913	24
A bánya működése 1920–1944 között	26
A bányatelep felszabadulása	30
A bánya fejlődése az államosítás után 1965-ig	32
III. A BÁNYÁSZOK SZOCIÁLIS KÖRÜLMÉNYEI	40
A lakótelep kialakulása és fejlődése	40
A népesség alakulása, nemzetiségi megoszlás	45
A bányamunkások szociális helyzete	48
Élelmiszerellátás a bányatelepen	52
A bányászszakszervezet megalakulása Somsálybányán	54
IV. A SOMSÁLYI BÁNYAMUNKÁSSÁG GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI HARCA	56
Bérharcok a század elején	57
Az első világháború alatti munkásmegmozdulások	63
A Munkaügyi Panaszbizottság létrehozása és működése	65
A somsályi sortűz 1918. április 9.	68
A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása	74
Az ellenforradalmi rendszer hatalomra jutása	76
A második világháború alatti politikai és gazdasági mozgalmak	79

Politikai élet a felszabadulás utáni években	85
V. KULTURÁLIS, SZOCIÁLIS ÉS SPORTINTÉZMÉNYEK	88
A bányatelepi iskola és az óvoda	88
Az Olvasó Egylet működése	93
Zenekar	95
Gyermekegélyző Nőegylet	101
Sportélet a bányatelepen	102
VI. ÚJ ÜZEMEK SOMSÁLYBÁNYÁN	110
Villamos Berendezés és Készülék Művek (VBKM)	111
Fővárosi Bőrdíszműipari Vállalat Somsályi Üzemegysége	115
VII. ÉLETMÓDVÁLTOZÁS A BÁNYATELEPEN	121
Élet- és munkakörülmények	121
Család és demográfiai helyzet	123
Társadalmi szerkezet, mobilitás	124
JEGYZETEK	128
ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ	133
NÉMET NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ	138

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT MŰVEK

1. DOBOSY LÁSZLÓ: Várak, várhelyek és őrhelyek Ózd környékén (1975) (elfogyott)
2. BENKŐ SÁMUEL: Miskolc történeti-orvosi helyrajza – 1782. Sajtó alá rendezte Szabadfalvi József, fordította M. Kiss Júlia (1976)
3. BAKÓ FERENC: Bükki barlanglakások (1977)
4. KATONA IMRE: Miskolci kőedénygyárak (1977)
5. VASS TIBOR: Jelbeszéd az ózdi finomhengerműben (1977)
6. PETERCSÁK TIVADAR: Hegyköz (1978)
7. VERES LÁSZLÓ: A Bükk hegység üveghutái (1978)
8. LAJOS ÁRPÁD: Nemések és partiak Szuhafőn (1979)
9. SZABADFALVI JÓZSEF: Festett asztalosmunkák Megyaszóról (1980)
10. SZILÁGYI MIKLÓS: A Hernád halászata (1980)
11. FELD ISTVÁN–JUAN CABELLO: A füzéri vár (1980) (elfogyott)
12. VIGA GYULA: Népi kecsketartás Magyarországon (1981)
13. VÉGVÁRI LAJOS: Imreh Zsigmond (1981)
14. SZUHAY PÉTER: A Szendrő környéki falvak paraszti gazdálkodása a kapitalizmus időszakában (1982)
15. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: A barkóság és népe (1983)
16. DÉNES GYÖRGY: A Bódvaszilasi-medence 700 éves története (1984)
17. PETERCSÁK TIVADAR: Népi szarvasmarhatartás a Zempléni Hegyközben (1983)
18. DOBRÍK ISTVÁN: Mokry Mészáros Dezső (1881–1970) (1984)
19. DOBOSY LÁSZLÓ: Gömörszőlős, egy gömöri falu néprajzi monográfiája (1984)
20. NAGY KÁROLY: Somsálybánya története (megjelenés alatt)
21. DOBROSSY ISTVÁN: A miskolci vendégfogadók és a vendéglátás története 1745–1945 (1985)

ELŐKÉSZÜLETBEN:

KAMODY MIKLÓS: Észak-Magyarország hírközlésének története

EWA KRASINSKA–RYSZARD KANTOR: Derenk–Istvánmajor egy lengyel telepítésű falu Északkelet-Magyarországon

A kiadványok utánvétellel megrendelhetők a Herman Ottó Múzeum gazdasági osztályán. Ügyintéző: Veres Ferencné. Cím: 3529 Miskolc, Felszabadítók útja 28. Miskolc, Pf. 4.

**BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI
MÚZEUMI IGAZGATÓSÁG**

40 Ft BORSODI KISMONOGRÁFIÁK 20